

Zesde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland

INCIDENTEN, AANGIFTES, VERDACHTEN EN AFHANDELING IN 2016

Bas Tierolf

Maaïke van Kapel

Lisanne Drost

Met medewerking van Willem Wagenaar
(Anne Frank Stichting) en Roos den Heijer

anne frank stichting

*Verwey-
Jonker*
Instituut

Zesde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland

INCIDENTEN, AANGIFTES, VERDACHTEN EN AFHANDELING IN 2016

December 2017

Bas Tierolf

Maike van Kapel

Lisanne Drost

Met medewerking van Willem Wagenaar (Anne Frank Stichting) en Roos den Heijer

inhoud

1	Inleiding	3	7	Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld	35
1.1	Opbouw van het rapport	4	7.1	Kader: afbakening en definitie	35
2	Verantwoording onderzoek	5	7.2	Extreemrechtse formaties	36
2.1	De thema's van deze rapportage	5	7.3	Extreemrechtse publieke manifestaties	44
2.2	Dataverzameling	6	7.4	Overheidsrespons	47
3	Totaalbeeld incidenten	10	7.5	Conclusie	50
3.1	Incidenten naar thema	10	8	De justitiële keten	51
3.2	Type incidenten	11	8.1	Processen-verbaal, OM-afdoeningen, dagvaardingen en vonnissen in 2016	51
3.3	Regionale spreiding incidenten	12	8.2	Afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject	53
3.4	De justitiële keten	14	8.3	Conclusie	58
4	Antisemitisme	16	9	Samenvatting en conclusie	60
4.1	Incidenten met een antisemitisch karakter in 2016	16	9.1	Cijfermatig beeld	60
4.2	Beschrijving intentioneel antisemitische incidenten	16	9.2	Antisemitisme	60
4.3	Antisemitisch schelden	18	9.3	Racisme	61
4.4	Bevindingen uit andere bronnen	19	9.4	Moslimdiscriminatie	61
5	Racisme	20	9.5	Dynamiek rond racistische en antisemitische incidenten	61
5.1	Incidenten met een racistisch karakter in 2016	20	9.6	Extreemrechts geweld	62
5.2	Beschrijving racistische incidenten	21	9.7	De justitiële keten	62
5.3	Moslimdiscriminatie	25	9.8	Slotconclusie	62
5.4	Discriminatie van Roma en Sinti	26	Literatuur	64	
5.5	Bevindingen uit andere bronnen	27	Bijlage 1 Definities gebruikte terminologie	65	
6	Dynamiek van antisemitische en racistische incidenten	28	Bijlage 2 Toelichting koppeling politiebesteden en OM-bestanden	67	
6.1	Inleiding	28	Bijlage 3 Incidenten naar incidentcode	69	
6.2	Bevindingen	29	Bijlage 4 Onderzochte incidenten	70	
6.3	Conclusie	33			

1 Inleiding

Deze zesde rapportage antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland, doet verslag van deze feiten in het jaar 2016, en de ontwikkelingen ten opzichte van de jaren daarvoor. De rapportage is tot stand gekomen in opdracht van de Anne Frank Stichting. De Anne Frank Stichting beheert het Anne Frank Huis en brengt haar levensverhaal wereldwijd onder de aandacht ter bezinning op de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie. De Stichting stelt zich onder meer ten doel voorlichting te geven en educatieve activiteiten te verzorgen over discriminatie en mensenrechten, ter bevordering van het goed functioneren van een open, pluriforme, democratische samenleving. Een belangrijk doel van deze rapportage is input leveren voor de educatieve activiteiten van de Anne Frank Stichting. Verder dient het als periodieke rapportage aan de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Europese Unie (EU).

Zoals elk jaar zijn gegevens van de Nationale Politie uit het landelijke registratiesysteem van de politie, de BVH (Basisvoorziening Handhaving), de basis voor deze rapportage. Dit betekent dat de cijfers in deze rapportage zijn gebaseerd op aangiftes en meldingen bij de politie en op eigen waarnemingen van de politie. Dit jaar is voor het eerst gebruik gemaakt van het overkoepelende systeem BOS-Z voor het koppelen van de gegevens van het Openbaar Ministerie en de rechtsgang, aan de politie-incidenten. Voorheen werden deze gegevens door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Openbaar Ministerie, gekoppeld op basis van de Proces Verbaalnummers. Dit jaar konden we voor het eerst gebruikmaken van het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ). BOSZ koppelt automatisch politie-incidenten aan OM-afdoeningen. Hierdoor is de huidige koppeling veel vollediger dan ooit tevoren. De dataverzameling is grotendeels een continuering van de werkwijze voor de eerdere rapportages. Om verschillende redenen werden elk jaar kleine wijzigingen toegepast in de dataverzameling. Deze veranderingen en de gevolgen hiervan voor de interpretatie van de cijfers in de rapportage worden behandeld in hoofdstuk 2.

De landelijke programmamanager Kracht van het Verschil van de Nationale Politie, aan wie het Landelijk ExpertiseCentrum Diversiteit (LECD) van de politie per 1 januari 2015 de portefeuille Discriminatie heeft overgedragen, rapporteert zelf ook jaarlijks over het aantal discriminatie-incidenten in hun registratiesysteem. Het naast elkaar bestaan van deze twee rapportages heeft verschillende achtergronden. De Anne Frank Stichting hecht aan continuering van de rapportages over antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland, die sinds midden jaren negentig bestaan. Daarnaast richten de twee rapportages zich niet op exact dezelfde onderwerpen. Bepaalde onderwerpen uit deze rapportage worden niet besproken in de politierapportage, zoals de ontwikkeling van rechtsextremisme in Nederland en het intentioneel antisemitisme. Terwijl andere onderwerpen wel in de politierapportage worden beschreven en niet in de voorliggende rapportage, zoals incidenten op basis van seksuele gerichtheid en lichamelijke handicaps. Verder hebben de rapportages van de Anne Frank Stichting de longitudinaliteit en vergelijkbaarheid van cijfers door de jaren heen tot doel. De rapportages van de Nationale Politie zijn primair bedoeld voor toepasbaarheid binnen het dagelijkse politiewerk. Op verschillende punten zijn er ook enkele nuanceverschillen te zien in de cijfers in deze rapportage en de cijfers in de rapportage van de Nationale Politie. In paragraaf 2.2.1 komen mogelijke verklaringen voor deze verschillen aan de orde.

De politie is niet de enige partij in Nederland die gegevens over discriminatie vastlegt. Verschillende andere organisaties, zoals de regionale Antidiscriminatievoorzieningen (ADV's), het Meldpunt Internet Discriminatie (MiND), het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI)¹, het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) en de antifascistische onderzoeksgroep Kafka, leggen ook gegevens vast over de thema's die in deze rapportage worden behandeld. We plaatsen het beeld van antisemitisme, racisme en

¹ Per 1 januari 2017 kan men niet meer melden bij MDI en is MiND het enige meldpunt voor internetdiscriminatie. De afbouw van het MDI is al in 2016 ingezet.

extreemrechts geweld dat uit de politiedossiers naar voren komt waar mogelijk dan ook binnen het perspectief van andere cijfers. Voor het hoofdstuk over extreemrechts in Nederland zijn ook andere dan de hierboven beschreven informatiebronnen gebruikt.

Deze rapportage bevat een verdiepend hoofdstuk over de dynamiek van antisemitische en racistische incidenten. Hierin beschrijven we de resultaten van een kwalitatief onderzoek op basis van data van strafzaken tegen 27 verdachten van racistische en antisemitische overtredingen en misdrijven. We gaan in op de achtergrondkenmerken van daders, de context van incidenten en de dynamiek, en vergelijken antisemitische en racistische incidenten hierin met elkaar.

1.1 Opbouw van het rapport

Dit rapport telt negen hoofdstukken. In hoofdstuk 2 behandelen we hoe het onderzoek om tot deze rapportage te komen is uitgevoerd. Deze verantwoording bevat een beschrijving van de gehanteerde begrippen, van de methode van dataverzameling en van de keuzes die zijn gemaakt bij de analyse en de presentatie van het cijfermatig beeld van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland.

Na de verantwoording volgen vijf inhoudelijke hoofdstukken. De indeling van deze hoofdstukken is gelijk aan de rapportage van vorig jaar. In hoofdstuk 3 wordt een totaalbeeld geschetst van racisme en antisemitisme in Nederland, waarna in de hoofdstukken 4 en 5 achtereenvolgens dieper wordt ingegaan op het antisemitisme en racisme in Nederland. In deze hoofdstukken worden ook respectievelijk het antisemitisch schelden en racistisch schelden besproken. In hoofdstuk 6 volgen de uitkomsten van het verdiepende onderzoek naar strafzaken ten aanzien van incidenten met een antisemitisch en racistisch karakter, en in hoofdstuk 7 worden de extreemrechtse formaties en het extreemrechts geweld in Nederland in 2016 besproken. Hoofdstuk 8 bevat informatie over de afdoeningen van het Openbaar Ministerie en de gerechtelijke uitspraken bij de antisemitische en de racistische incidenten. De afdoeningen in 2016 worden vergeleken met de afdoeningen in 2015, 2014 en 2013. We beschikken niet over gegevens van de jaren voor 2013. Het rapport wordt afgesloten met samenvattende conclusies en een discussie in hoofdstuk 9.

De Nationale Politie kent tien regionale eenheden, onderverdeeld in 43 districten, 167 basisteams, en een Landelijke Eenheid. Deze rapportage bevat enkele kaarten met het aantal incidenten per 1000 inwoners. In deze kaarten hanteren wij de indeling in tien regionale eenheden.

Bij racistische en antisemitische incidenten en bij extreemrechts geweld worden aanstootgevende beledigingen en uitingen gebruikt. Om een inhoudelijk beeld van de incidenten te schetsen ontkomen we er niet aan deze op verschillende plekken in de tekst te citeren.

2 Verantwoording onderzoek

In dit hoofdstuk is te lezen op welke data deze rapportage is gebaseerd en hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden. In paragraaf 2.1 volgen de definities van antisemitisme, racisme, extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld die we in deze rapportage hanteren. We geven ook een definitie van moslimdiscriminatie, dat wij in deze rapportage bespreken als een onderdeel van racisme. In paragraaf 2.2 behandelen we de dataverzameling.

2.1 De thema's van deze rapportage

Voor een beschrijving van de dataverzameling en de weergave van het cijfermatig beeld van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld zijn allereerst definities van deze begrippen nodig. Wat verstaan we onder antisemitisme? Wat onder racisme? En wat is extreemrechts geweld? De antwoorden op deze vragen en een verantwoording van de gemaakte keuzes bespreken wij hieronder.

Antisemitisme

Bij de definitie van antisemitisme in deze rapportage verhouden wij ons tot de definitie van antisemitisme die op 26 mei 2016 is aangenomen door de International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). De Europese Unie heeft middels een resolutie haar lidstaten geadviseerd om deze definitie over te nemen en toe te passen². Deze definitie luidt: "Antisemitism is a certain perception of Jews, which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of antisemitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and/or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities."

² Motie 2017/2692(RSP), 29-5-2017. Zie: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0383+0+DOC+XML+V0//NL> (17.10.2017).

We beschrijven antisemitische uitingen gericht tegen Joden en Joodse doelwitten en antisemitische uitingen gericht tegen niet-Joden of niet-Joodse doelwitten echter wel apart van elkaar. Bij beledigingen of geweld jegens Joden (zowel qua ras als geloof) of objecten met een Joodse achtergrond, zoals een synagoge, een monument van de Jodenvervolgving, een Joodse begraafplaats of een Joodse school, én waarbij een beredeneerd vermoeden bestaat dat de dader kennis heeft van de Joodse achtergrond of dacht een Joodse achtergrond te kennen, spreken we in deze rapportage van intentioneel antisemitisme (zie ook Tierolf, Hermens, Drost & Mein, 2013). Hierbij sluiten we dus aan bij de definitie van antisemitisme van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) die luidt dat sprake is van antisemitisme bij 'het anders behandelen van Joden dan andere mensen, en vooral het vijandig opstellen jegens Joden op grond van vooroordelen' (CIDI, 2014). Voorbeelden van intentioneel antisemitische incidenten zijn het kladden van een hakenkruis op een synagoge en antisemitische beledigingen aan het adres van mensen van wie de dader denkt dat zij Joods zijn.

Naast intentioneel antisemitische incidenten komen uitingen van antisemitisme ook voor zonder directe betrokkenheid van mensen of objecten met een Joodse achtergrond (Tierolf et al., 2013; CIDI, 2014). Hieronder scharen wij ook antisemitische beledigingen die niet gericht zijn tegen Joden. Dit zijn kort gezegd beledigingen waarbij het woord Jood als scheldwoord wordt gebruikt tegen bijvoorbeeld een politieagent of in de context van voetbalwedstrijden. We noemen dit type incidenten antisemitisch schelden. De antisemitische scheldincidenten bespreken we in een aparte paragraaf in hoofdstuk 4. Andere incidenten, zoals het kladden van een hakenkruis op openbare plekken zonder (vermeend) Joodse achtergrond, benoemen we wel in deze rapportage maar werken we niet verder uit (zie ook paragraaf 5.2.2.).

Racisme

In het Internationaal verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (IVUR) staat in artikel 1 omschreven dat racisme iedere vorm is van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeursbehandeling die gebaseerd is op ras, huidskleur, afkomst, en nationale of etnische afstamming, die tot doel of als gevolg heeft de erkenning, het genot of de uitoefening, op gelijke voet, van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden teniet te doen of in te perken. Kort gezegd zijn racistische incidenten die incidenten waarbij er sprake is van een crimineel feit en het motief van de dader berust (mede) op racistische gronden.

In deze rapportage komen verschillende typen racistische incidenten aan bod, waaronder racistisch geweld, ongelijke behandeling en racistisch schelden. Bij racistisch geweld is sprake van geweld, zoals bedreiging of mishandeling, op grond van een racistisch motief of als reactie op een racistische belediging (vgl. Bol & Wiersma, 1997). In hoofdstuk 5 volgt een verdere toelichting op deze definitie. Bij racistisch schelden worden mensen met een andere huidskleur of etnische achtergrond uitgescholden voor bijvoorbeeld '[scheldwoord] zwarte' of '[scheldwoord] buitenlander'.

Moslimdiscriminatie

Net als in de voorgaande rapportages bevat het hoofdstuk over racisme een aparte paragraaf over moslimdiscriminatie. Hoewel niet iedere vorm van moslimdiscriminatie een vorm van racisme is, omdat ook gediscrimineerd kan worden op religieuze gronden, vindt dit wel vaak plaats in combinatie met racistische motieven of uitingen. Moslimdiscriminatie is het beledigen, haat zaaien tegen, en het discrimineren van personen of groepen op grond van hun godsdienst, de islam. Ook het (systematisch) ongelijk behandelen of buitensluiten van moslims, en geweld tegen moslims vanwege hun geloof, valt onder de noemer moslimdiscriminatie. Het gaat hierbij dus om discriminatie van personen vanwege hun godsdienst (moslims), en niet om beledigingen van de godsdienst zelf (islam). Dit onderscheid is ook de basis voor al of niet strafbaarheid van groepsbelediging van moslims sinds het arrest van de Hoge Raad over de poster “stop

het gezwel dat islam heet”³. Het schelden tegen moslims wordt, net als bij racistisch en antisemitisch schelden, onderscheiden als aparte categorie van incidenten.

Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld

Extreemrechtse/rechts-radicalen formaties zijn organisaties met een meer of minder uitgesproken ideologie die wordt gekenmerkt door (varianten van) oriëntatie op het ‘eigene’, (varianten van) afkeer van het ‘vreemde’, waarbij een onderscheid tussen het ‘eigene’ en het ‘vreemde’ primair gebaseerd is op etnische verschillen. Verder kenmerkt deze ideologie zich door een hang naar het autoritaire. In hoofdstuk 7 staan we uitgebreider stil bij de afbakening en definiëring van extreemrechtse formaties. Extreemrechts geweld is geweld met een dubbele motivatie. Het is gericht op specifieke doelen vanuit een racistische of politieke keuze (bijvoorbeeld gericht op een synagoge of een linkse politicus) en wordt uitgevoerd vanuit een achterliggende extreemrechtse overtuiging.

Overige terminologie

Dit rapport bevat termen die worden gebruikt in de politiedossiers en de gegevens van het Openbaar Ministerie. In bijlage 1 worden deze termen beschreven. De registraties van de ADV's en andere rapportages over antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld hanteren soortgelijke termen.

2.2 Dataverzameling

De basis voor deze rapportage zijn gegevens uit het registratiesysteem van incidenten van de politie, de Basisvoorziening Handhaving (BVH). We bespreken daarom allereerst hoe de gegevens uit de politiedossiers zijn onttrokken. Ook de beperkingen van de gegevens en van onze manier van dataverzameling komen aan bod. Twee punten krijgen bijzondere aandacht: een verandering die heeft plaatsgevonden in de dataverzameling op het onderwerp intentioneel antisemitisme en een vergelijking met de rapportage van de politie en Art.1 (Mink & van Bon, 2017) over dezelfde data. Verder beschrijven

3 Hoge Raad 10-3-2009, ECLI:NL:HR:2009:BF0655.

we in deze paragraaf welke andere bronnen zijn geraadpleegd naast de BVH en welke gegevens over de rechtsopvolging zijn gekoppeld aan de gegevens over de discriminatie-incidenten in de BVH.

Dataverzameling politiegegevens

Sinds 2008 registreert de politie incidenten in het digitale registratiesysteem de Basisvoorziening Handhaving (BVH). Een incident kan alles zijn waarmee de politie in aanraking komt: diefstallen en mishandelingen, maar ook verkeersovertredingen, verdachte situaties, signaleringen van verdachte personen en de overdracht van dossiers aan andere korpsen. Incidenten worden onder andere geregistreerd naar aanleiding van aangiftes, telefonische meldingen van burgers en eigen observaties van politiemedewerkers.

Van elk incident maakt de politie een mutatie waarin alle informatie van het betreffende incident wordt bewaard. Dit zijn beschrijvingen van het incident, aangiftes, getuigenverhoren, gegevens over verdachten, betrokkenen en benadeelden, het proces-verbaal, enzovoort. De informatie in de mutatie is de meest betrouwbare bron over de aard en aanleiding van de incidenten en de context waarbinnen deze plaatsvinden.

Systematisch en automatisch zoeken naar relevante incidenten

Voor de jaarlijkse rapportages over antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld maken wij gebruik van gegevens die de Nationale Politie via een aantal gerichte zoekvragen (query's) onttrekt aan de BVH. Dit wil zeggen dat in de teksten van alle mutaties in de BVH wordt gezocht naar specifieke woorden, zoals 'antisemitisme', 'hakenkruis' of 'racisme'.

Om de in 2016 in de BVH geregistreerde incidenten met een discriminatoir karakter te verzamelen, zijn door de Nationale Politie negentien query's gedraaid op de landelijke uitdraai. De query's zijn samengesteld op basis van de grondslagen voor discriminatie in het Wetboek van Strafrecht. Dit zijn ras, seksuele gerichtheid, geslacht, godsdienst, levensovertuiging en handicap. Daarnaast is een aparte query gedraaid voor extreemrechts geweld. Voor ons onderzoek hebben wij alle beschikbare informatie ontvangen over de incidenten die zijn gevonden met de query's voor antisemitische, racistische

(waaronder een aparte query voor moslimdiscriminatie) en extreemrechtse incidenten. Deze informatie betreft per incident het type incident (bijvoorbeeld mishandeling, belediging, diefstal, vernieling, enzovoort), de politieregio en de aangifte(s). Doordat wij per incident ook over het mutatienummer beschikken, kon door de politie via BOSZ het parketnummer worden gekoppeld, waarna door het WODC vervolgens de OM-afdoening en (eventueel) de gerechtelijke afdoening kon worden gekoppeld aan alle mutatienummers. Deze koppeling maakt het mogelijk om per incident inzicht te geven in de rechtsopvolging (zie paragraaf 2.2.3).

De query's die zijn gebruikt voor het verzamelen van informatie over antisemitisme, racisme en rechtsextremisme zijn precies dezelfde query's als de query's die zijn gebruikt in voorgaande jaren. De politie screent alle incidenten die zijn voortgekomen uit de query's op een aantal specifieke punten. Zo wordt er als eerste gekeken of er sprake is van een duidelijk discriminatoir aspect bij een incident. Wanneer dit het geval is, wordt de verschijningsvorm van het discriminatoir aspect in een beperkt aantal categorieën weergegeven (zoals bijvoorbeeld belediging of uitsluiting). Daarnaast wordt de grondslag van de discriminatie vastgelegd, alsmede de locatie waar het incident plaatsvond, of het gericht was tegen iemand met een publieke taak (politieagent of Buitengewoon opsporingsambtenaar (BOA)), en ten slotte bij een deel van de incidenten een samenvatting van het discriminatoir aspect van het incident. Dit geldt voor zowel de antisemitische incidenten als voor de incidenten racisme en moslimdiscriminatie.

Hoe voorliggende rapportage en de rapportage van de Nationale Politie en Art.1 zich tot elkaar verhouden

Ondanks dat de politie en Art.1 (Mink & van Bon, 2017) en wij dezelfde data gebruiken voor de rapportage over antisemitisme en racisme in Nederland, zijn er op een paar punten nuanceverschillen te zien in de cijfers, als gevolg van enkele inhoudelijke keuzes. Een toelichting hierop is te lezen in kader 1.

Kader 1.

Een aantal verschillen uit de voorgaande jaren is dit jaar gelijkgetrokken. Zo bekijken we dit jaar, net als Art. 1, alleen de strafrechtelijk relevante incidenten. Daarnaast is dit jaar de verschijningsvorm overgenomen van de politie. De verschijningsvormen die worden vermeld in de politierapportage betreffen altijd het specifieke discriminatoire aspect, daarmee is deze indeling 'zuiverder' dan de eerder door ons gebruikte indeling. Deze gegevens zijn beschikbaar vanaf 2015 en worden vanaf dat jaar weergegeven. Overigens wordt de originele indeling die wij vanaf 2011 gebruikten nog wel in bijlage 1 weergegeven. Verder valt het thema 'moslimdiscriminatie' onder racisme en 'schelden tegen moslims' onder racistisch schelden, terwijl deze in de politierapportage vallen onder de noemer 'discriminatie op grond van godsdienst'. In paragraaf 2.1 hebben wij onze keuze hiervoor toegelicht. Het laatste belangrijke verschil betreft het onderscheid dat Art. 1 maakt in haar rapportage tussen incidenten gericht tegen ambtenaren die een openbare functie bekleden (politieagenten en buitengewoon opsporingsambtenaren (BOA) zoals parkeercontroleurs en conducteurs) en alle andere incidenten. In onze rapportage wordt dit onderscheid niet gemaakt. Alle incidenten tegen politieagenten en BOA's met een antisemitisch of racistisch karakter zijn in onze rapportage als reguliere incidenten meegenomen.

Daarnaast richten de twee rapportages zich niet op exact dezelfde onderwerpen, bepaalde onderwerpen uit deze rapportage, zoals de ontwikkeling van rechtsextremisme in Nederland en het intentioneel antisemitisme, worden niet besproken in de politierapportage, terwijl andere onderwerpen wel in de politierapportage worden beschreven en niet in de deze rapportage, zoals discriminatie op basis van seksuele gerichtheid en lichamelijke handicaps.

De context van de incidenten

Naast inzicht in aantallen antisemitische en racistische incidenten, verschaft deze rapportage ook inzicht in de context waarbinnen deze incidenten plaatsvinden. Dit konden wij in voorgaande jaren doen door bij een steekproef van verschillende typen incidenten de mutaties te bestuderen. Dit hield in dat twee onderzoekers bij de politie

in het programma Blueview via de mutatie-nummers alle door de politie geregistreerde informatie mochten inzien. We maakten op basis van deze inzage een korte beschrijving van elk incident en verdeelden de incidenten in categorieën. Vanwege de verscherpte toepassing van de privacywetgeving bij de politie, was het dit jaar helaas niet mogelijk om als externe onderzoeker de incidenten in te zien. Aangezien de samenvatting die door de screeners van de politie bij een deel van de incidenten is toegevoegd, ook informatie hierover bevat, was het toch nog mogelijk deze informatie gedeeltelijk te verkrijgen. Een tweede probleem betrof het aantal incidenten in de categorie intentioneel antisemitisme. Dit gegeven werd in voorgaande jaren door ons vastgesteld door bij de politie in het programma Blueview via de mutatie-nummers alle antisemitische incidenten te screenen op intentionaliteit (zie paragraaf 2.1 hierboven). Zoals gezegd is dit nu niet meer mogelijk. Gelukkig heeft de politie nu besloten dit specifieke gegeven eveneens op te nemen in haar screening volgend jaar. Voor dit jaar heeft zij zich bereid getoond een deel van de incidenten antisemitisme extra te screenen op intentionaliteit op dezelfde manier zoals wij dat in voorgaande jaren deden. Hierdoor was het toch mogelijk om ook dit onderwerp mee te nemen in deze rapportage.

Andere gegevens over antisemitisme, racisme en extreemrechts

Het gebruiken van politiegegevens voor het beschrijven van aantallen antisemitische, racistische en extreemrechtse incidenten kent enkele beperkingen. De belangrijkste is dat slechts een deel van de racistische, antisemitische, en extreemrechtse incidenten bekend is bij de politie. De aangiftebereidheid van slachtoffers van dit type incidenten is namelijk beperkt (Andriessen & Fernee, 2012). Daarom plaatsen we de cijfers in perspectief met cijfers over antisemitisme en racisme die zijn gebaseerd op meldingen bij andere instanties dan de politie. Dit zijn de jaarlijkse rapportage van de regionale antidiscriminatievoorzieningen (ADV's), het Meldpunt Internet Discriminatie (MiND), het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI, zoals eerder gemeld in 2016 afgebouwd) en de Monitor antisemitische incidenten in Nederland 2016 van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Voor de paragraaf over moslimdiscriminatie werd eerder eveneens gebruik gemaakt van rapportages van het meldpunt "Meld Islamofobie" en van de Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR). Beide

hebben echter recentelijk geen (jaar)verslagen meer uitgebracht, dus konden ook niet gebruikt worden voor deze rapportage. Het MDI en het MiND bespreken in hun jaarverslag de klachten over discriminatie op het internet die via e-mail (MDI) of direct via de website (MiND) binnenkomen. In de Monitor antisemitische incidenten in Nederland beschrijft het CIDI de antisemitische incidenten die bij het CIDI of bij een van de twee grote ADV's (de regio's Amsterdam en Rotterdam) zijn gemeld.

Voor informatie over extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld is naast de politieregistraties ook data bekeken van de Onderzoeksgroep Kafka en zijn verschillende openbare bronnen geraadpleegd. Dit is gedaan omdat een te beperkt beeld zou ontstaan, wanneer we ons bij extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld alleen zouden baseren op politiegegevens. Achter de schermen is namelijk vaak beter kennis te nemen van de ware identiteit of de echte ideeën van extreemrechtse formaties dan in openbare gegevens en nieuwsberichten (Van Donselaar, 1991). De Anne Frank Stichting heeft zich daarom via een netwerk van verschillende bronnen op de hoogte gehouden van minder toegankelijke informatie over extreemrechtse formaties. Voorbeelden hiervan zijn professionele waarnemers van extreemrechts, informatie afkomstig uit strafzaken, berichten op sociale media en waarnemingen van demonstraties en andere manifestaties. Daarmee kunnen we over de onderzoeksperiode geen volledig, maar wel een adequaat beeld van de actuele situatie van extreemrechtse formaties in Nederland verantwoorden.

Koppeling gegevens Openbaar Ministerie en gerechtelijke afdoeningen

Om uitspraken te kunnen doen over de gerechtelijke afdoening van incidenten met een discriminatoir karakter zijn de gegevens van de politie via BOSZ gekoppeld aan de bijbehorende parketnummers van het Openbaar Ministerie. Op basis hiervan zijn door het WODC vervolgens de gegevens van de OM-afdoeningen en de gerechtelijke afdoening (uit het Geïntegreerd Processysteem Strafrecht (GPS) van het Openbaar Ministerie) toegevoegd aan dit bestand.

3 Totaalbeeld incidenten

In dit hoofdstuk geven we het overzicht van de incidenten die we hebben gevonden in de politiegegevens. Per thema (antisemitisme, antisemitisch schelden, racisme en racistisch schelden) geven we het aantal incidenten in 2016 en vergelijken we deze aantallen met voorgaande jaren. Daarnaast gaan we in op de regionale spreiding van de incidenten en het soort delicten waarbij antisemitisme en racisme voorkomen. Ten slotte behandelen we het aantal verdachten, aantal aangiftes, aantal afdoeningen door het OM en de achtergrondkenmerken van verdachten.

3.1 Incidenten naar thema

In totaal vonden we in de BVH met de query's 4038 incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter die plaatsvonden in 2016. De verdeling van deze incidenten over de verschillende thema's is te zien in tabel 1. Sommige incidenten zijn gevonden met meerdere query's, deze incidenten komen dan ook meerdere malen voor in de tabel. In tabel 1 is ook de ontwikkeling van de aantallen incidenten door de jaren heen te zien.

Evenals voor het jaar 2015, heeft de politie voor het jaar 2016 alle incidenten handmatig gescreend, dit levert een nauwkeuriger selectie op van de incidenten.

Een groot deel van de antisemitische incidenten is ongericht, in de zin dat het niet specifiek gericht is op het Joodse geloof of Joden (zie ook paragraaf 2.1.1). Scheldpartijen waarbij het woord 'Jood' als scheldwoord wordt gebruikt nemen we wel op in de rapportage (zie de paragraaf antisemitisch schelden), maar incidenten waarbij bijvoorbeeld een hakenkruis op een willekeurig object wordt gekalkt zonder dat duidelijk wordt tegen wie het gericht is, worden verder niet uitgewerkt of benoemd, alleen dat we in 2016 838 van dergelijke incidenten vonden.

Het aantal antisemitische scheldincidenten nam in 2016 aanzienlijk toe, ten opzichte van 2015, de aantallen liggen wel meer in lijn met het aantal incidenten in de jaren 2013

en 2014. Een duidelijke verklaring voor de plotselinge daling in 2015 hebben we niet kunnen achterhalen.

De incidenten van intentioneel antisemitisme zijn, net zoals in 2015, verder afgenomen naar 35 incidenten in 2016.

Het aantal incidenten met een racistisch karakter is tussen 2015 en 2016 afgenomen. Deze daling is overeenkomstig met de onderzoeksbevindingen van Art.1 (Mink en van Bon, 2017). Het is onduidelijk wat de verklaring is voor deze daling.

Ook het aantal incidenten van moslimdiscriminatie nam af in 2016. In 2015 was juist een aanzienlijke toename van moslimdiscriminatie te zien, welke wij in de voorgaande rapportage (Tierolf et al., 2016) verklaarden uit toegenomen maatschappelijke spanningen door terroristische aanslagen en de komst van grote groepen vluchtelingen. De verwachte grote vluchtelingenstromen kwamen in 2015 op gang en toen kwamen er veel reacties. In 2016 zien we echter weer een daling van het aantal incidenten. In maart 2016 kwam er tussen de Europese Unie en Turkije een akkoord, de zgn. 'Turkije-deal', met als doel de illegale oversteek van migranten van Turkije naar de Griekse eilanden in te dammen. De toestroom van vluchtelingen naar Europa leek door de deal af te nemen, maar de vluchtelingendiscussie bleef sterk aanwezig tot medio 2016. Een nadere analyse van de pleegdatums van de moslimdiscriminatie incidenten, laat zien dat het grootste deel ervan (56%) plaatsvond in het eerste half jaar van 2016, met een piek in februari (11,4%). Uit de gegevens lijkt dus inderdaad sprake van een (lichte) afname in de tweede helft van 2016. En hoewel de terroristische aanslagen in Europa voortduren is er mogelijk ook sprake van gewenning aan aanslagen, waardoor er minder reacties zichtbaar worden in de politie incidenten.

Tabel 3.1 Incidenten naar thema in 2013-2016

	2013	2014	2015	2016
Intentioneel antisemitisme	61	76	57	35
Antisemitisch schelden	872	710	424	761
Racisme	(2189) ^a	(2764)	2732	2247
• Waarvan Moslimdiscriminatie	35	142	466	364
Racistisch schelden	1346	825	842	945
• Waarvan schelden tegen moslims	115	88	222	34
Totaal ^b	4283	4092	4165	4038

- a. Door een verandering in de dataverzameling van racistische incidenten in 2015 moet de trend ten opzichte van eerdere jaren met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.
 b. Het totale aantal incidenten is minder dan de som van de incidenten per thema, omdat incidenten onder meerdere thema's kunnen vallen.

3.2 Type incidenten

In deze rapportage passen we voor het eerst ook de verschijningsvorm van discriminatie toe. De verschijningsvorm wordt bepaald op basis van het discriminatoire karakter van een incident waardoor je een nauwkeuriger beeld krijgt van het soort incident. In de eerdere rapportages was het nog niet mogelijk de deze verschijningsvorm goed te gebruiken, omdat dit niet in de politieregistratie werd vastgelegd. Vandaar dat wij op basis van de incidentcode die aan alle incidenten wordt toegekend het type incident gebruikten als beste indicatie voor de discriminatievorm. Echter, sinds wij gebruikmaken van de door de politie gescreende incidenten (in 2015 voor het eerst), kunnen we de exacte discriminatievorm meenemen, omdat dit in de screening door de politie wordt uitgewerkt. Deze duiding is aanzienlijk nauwkeuriger dan onze eerdere indeling op basis van de incidentcodes, omdat in de screening specifiek gekeken wordt naar het discriminatoire karakter van het incident, dat vervolgens wordt benoemd in de discriminatievorm. In bijlage 3 is de eerder gebruikte indeling, het aantal incidenten naar type incidentcode, weergegeven.

In Tabel 3.2 zien we een totaal overzicht van de antisemitische en racistische incidenten naar discriminatievorm in procenten. We zien ten opzichte van 2015 in 2016 kleine verschuivingen in de percentages. Dus over het algemeen kunnen we stellen dat de verschijningsvormen heel stabiel zijn over de twee jaren.

Tabel 3.2 Antisemitische en racistische incidenten naar discriminatievorm 2015-2016

	% van incidenten in 2015	% van incidenten in 2016 ^a
Mishandeling	3,5%	3,9%
Bedreiging	4,9%	2,8%
Belediging	71,4%	75,8%
Vernieling	19,2%	19,5%
Opruiging	1,9%	0,9%
(gevoel van) Uitsluiting	1,8%	1,2%
Overig of onbekend	1,1%	0,8%

- a. De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

3.2.1 Typen incident per thema

Als we bovenstaande tabel verder uitsplitsen naar typen incidenten per thema, dan krijgen we een nauwkeurig beeld van de verdeling over de verschillende typen incidenten. De incidenten waarbij sprake is van antisemitisme, antisemitisch schelden, racisme (inclusief moslimdiscriminatie) en racistisch schelden (inclusief schelden tegen moslims), verschillen namelijk van elkaar (zie tabel 3.3).

In de volgende paragraaf beschrijven we belangrijkste bevindingen uit tabel 3.3. Dit is tevens de opmaat naar de beschrijving van de incidenten in de hoofdstukken 4 tot en met 7.

Tabel 3.3 Discriminatievorm per thema in 2015-2016⁴

	Intentioneel antisemitisme		Antisemitisch schelden		Racisme	
	%2015 N=57	%2016 N=35	%2015 N=424	%2016 N=761	%2015 N=2732	%2016 N=2247
Mishandeling	4%	6%	2%	2%	5%	6%
Bedreiging	4%	0%	6%	2%	6%	4%
Belediging	75%	83%	86%	96%	90%	89%
Vernieling	19%	11%	7%	1%	5%	4%
Opruiing	2%	3%	4%	0%	2%	1%
(gevoel van) Uitsluiting	0%	0%	0%	0%	3%	2%
Overig of onbekend	9%	0%	0%	0%	1%	1%

	Racistisch schelden		Moslim-discriminatie		Moslimschelden	
	%2015 N=842	%2016 N=945	%2015 N=466	%2016 N=364	%2015 N=222	%2016 N=34
Mishandeling	9%	5%	6%	4%	11%	6%
Bedreiging	12%	3%	13%	7%	23%	6%
Belediging	96%	95%	82%	82%	98%	91%
Vernieling	2%	1%	9%	11%	4%	0%
Opruiing	1%	0%	9%	3%	2%	3%
(gevoel van) Uitsluiting	1%	0%	3%	3%	2%	0%
Overig of onbekend	0%	0%	1%	1%	1%	0%

De spreiding van de incidenten over de verschillende incidentcodes is, met enkele kleine verschuivingen, grotendeels gelijk gebleven ten opzichte van 2015.

- We zien dat belediging verreweg de grootste groep is bij antisemitische scheldincidenten, racisme en moslimdiscriminatie. Bij antisemitische scheldincidenten is het aantal ten opzichte van 2015 met 10% toegenomen. Dat belediging hier de grootste groep is, is ook zeer waarschijnlijk aangezien de meeste antisemitische scheldincidenten plaatsvinden in de context van een ander incident: zo wordt bijvoorbeeld een agent tijdens of na een aanhouding antisemitisch uitgescholden door de verdachte (zie hoofdstuk 4). Op belediging bij racisme en moslimdiscriminatie zullen wij in hoofdstuk 5 nader op ingaan.
- De meeste (kleine) verschuivingen zien we bij moslimdiscriminatie. Bedreigingen geuit jegens moslims zijn ten opzicht van 2015 afgenomen van 13% naar 7% en incidenten van opruiing zijn afgenomen van 9% naar 3%. Daar tegenover staat een toename van incidenten van vernieling, te denken valt dan aan incidenten van vernieling van een moskee, zoals het ingooien van de ruiten van een moskee. Hier zien we een lichte toename van 2% ten opzichte van 2015.
- Bij intentioneel antisemitisme zien we relatief wat meer beledigingen maar juist relatief minder vernielingen en bedreigingen dan in 2015. In hoofdstuk 4 beschrijven we de verschillende typen incidenten van intentioneel antisemitisme nader.

3.3 Regionale spreiding incidenten

Als we kijken hoe de incidenten verspreid zijn over de verschillende regio's in Nederland, dan zien we in tabel 3.4 dat de meeste antisemitische en racistische incidenten plaatsvinden in politieregio's Den Haag en Oost-Nederland⁵, gevolgd door de politieregio's Midden-Nederland en Rotterdam. In 2015 behoorde de politieregio Amsterdam nog in de top vier, deze plek is in 2016 ingenomen door politieregio Rotterdam. Opvallend is dat het aantal antisemitische en racistische incidenten alleen in deze vier politieregio's is toegenomen ten opzichte van 2015. In de overige politieregio's, met uitzondering van

4 De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

5 De politieregio Oost-Nederland is van de tien politieregio's de grootste, waardoor absolute cijfers mogelijk ook hoger kunnen uitvallen in vergelijking met de andere regio's. Overigens laten de relatieve cijfers (per 1000 inwoners) de meeste incidenten zien in de regio's Amsterdam en Den Haag.

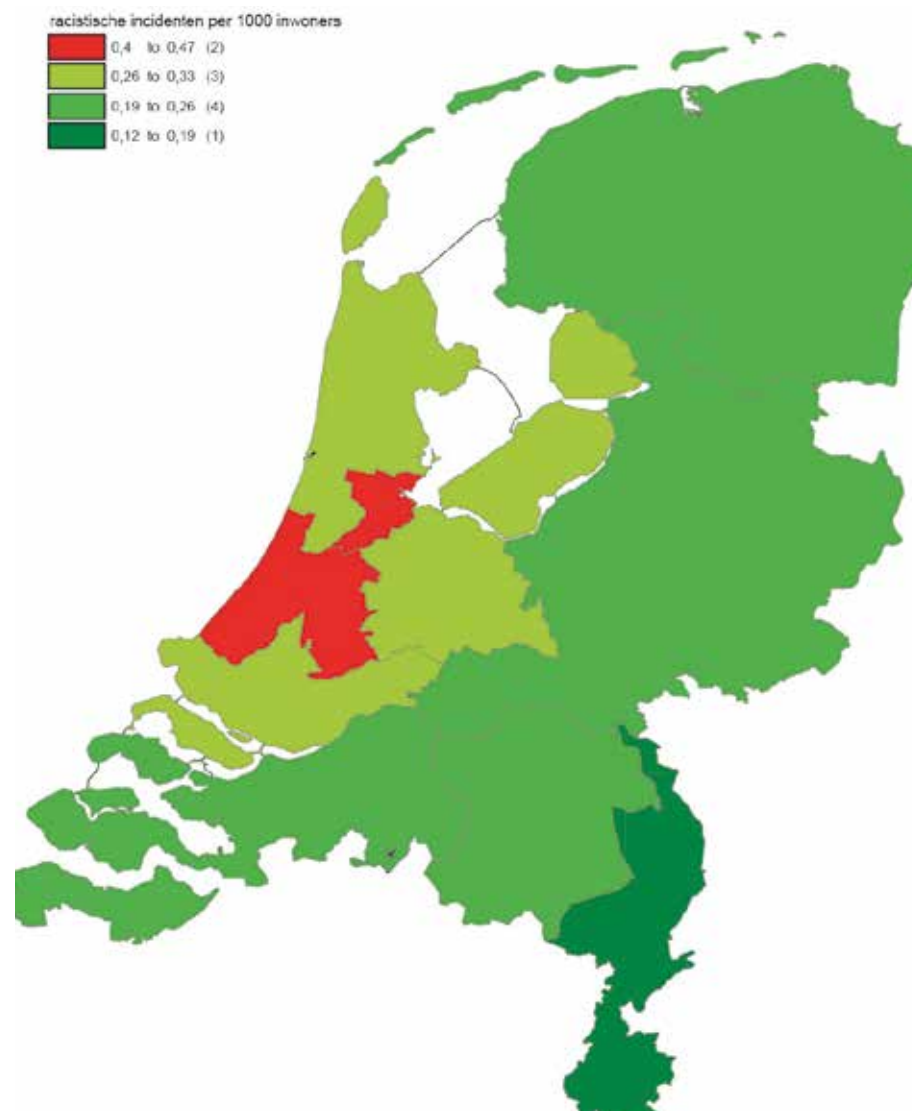
politieregio Noord-Holland, zien we een afname van het aantal antisemitische en racistische incidenten. Het is onduidelijk wat hiervoor de verklaring is.

De toename van het aantal antisemitische en racistische incidenten in de politieregio's Oost-Nederland, Den Haag, Midden-Nederland en Rotterdam is ook terug te zien in het aantal incidenten per 1000 inwoners (zie kaart 3.1). Het hoogste aantal incidenten per 1000 inwoners is nog altijd in de politieregio Amsterdam, hoewel het wel gedaald is, van 0,53 in 2015 naar 0,46 in 2016 (zie tabel 3.4). In politieregio Limburg vinden verreweg de minste antisemitische en racistische incidenten per 1000 inwoners plaats, namelijk 0,13.

Tabel 3.4 Aantal antisemitische en racistische incidenten naar regionale eenheid 2015-2016

Regionale eenheid (politieregio)	2015	Incidenten per 1000 inw. 2015	2016	Incidenten per 1000 inw. 2016
Noord-Nederland	435	0,29	322	0,21
Oost-Nederland	631	0,23	674	0,24
Midden-Nederland	468	0,29	508	0,31
Noord-Holland	291	0,22	364	0,28
Amsterdam	462	0,53	414	0,46
Den Haag	590	0,37	649	0,41
Rotterdam	430	0,28	493	0,32
Zeeland-West-Brabant	349	0,27	251	0,19
Oost-Brabant	300	0,25	228	0,19
Limburg	205	0,21	135	0,13
Geen Nederlandse pleegplaats	4	-	-	-
Heel Nederland	4165	0,28	4038	0,27

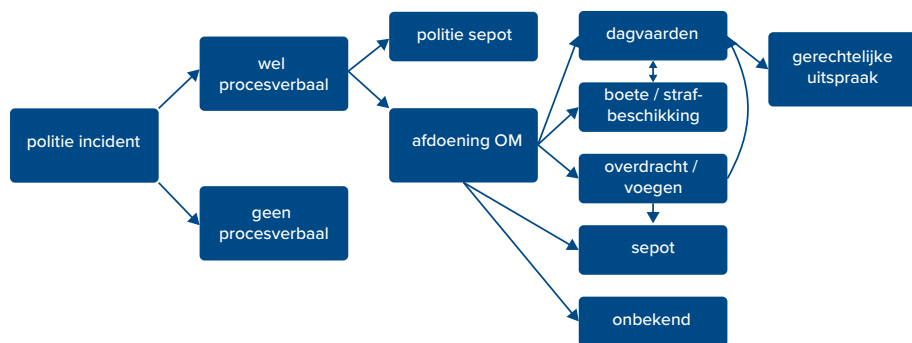
Kaart 3.1 Antisemitische en racistische incidenten per 1000 inwoners naar eenheid in 2016

3.4 De justitiële keten

Of het nu gaat om antisemitische en racistische incidenten of om andere incidenten; zaken die terechtkomen bij de politie doorlopen een vast traject (zie figuur 1). De eerste stap nadat een zaak is geregistreerd bij de politie, is er een keuze voor het wel of niet opmaken van een proces-verbaal. Elk incident met een proces-verbaal wordt vervolgens afgedaan door het OM of wordt geseponneerd door de politie. Het OM kan een zaak afdoen op vier manieren: met een dagvaarding, een boete/strafbeschikking, een overdracht en een sepot. Indien het OM besluit tot dagvaarden, wordt de zaak voor de rechter gebracht. Vervolgens wordt de zaak in de rechtbank behandeld en kan uiteindelijk een vonnis worden uitgesproken. Op het moment dat een opgelegde boete niet wordt betaald, kan alsnog een dagvaarding volgen. Bij overdracht of voegen van een zaak kan ook in tweede aanleg nog een sepot, boete, strafoplegging of dagvaarding volgen.

Figuur 3.1 Stroomschema justitie

In deze paragraaf kijken we naar de aangiftes en verdachten van de antisemitische en racistische incidenten.

In tabel 3.7 zien we dat het aantal aangiftes in de loop der jaren langzaam toeneemt, waarbij 2012 een uitzondering is. Het aantal geregistreerde verdachten neemt daarentegen in de loop der jaren af. Waren er in 2010 nog 60,8% verdachten geregistreerd, in 2016 is dit percentage gedaald naar 48,8%.

Tabel 3.7 Percentages aangiftes en verdachten van de antisemitische en racistische incidenten in 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ^a	2016
Aangifte gedaan	56,6%	58,4%	61,7%	59,4%	59,3%	nb	60,5%
Verdachten geregistreerd	60,8%	59,0%	58,2%	58,7%	48,4%	nb	48,8%

a Over het jaar 2015 kregen wij de bestanden van de politie zonder aangiftes en verdachten, want dit was ten behoeve van de politierapportage van RADAR niet noodzakelijk. In onze rapportage over 2015 ontbreken deze gegevens dan ook. Over het gegevensbestand van 2016 hebben wij de-ze cijfers achteraf laten toevoegen aan het bestand, zodat dit onderwerp weer kon worden opge-nomen in de rapportage.

3.4.1 Aangiftes

Als we de aangiftes verder onder de loep nemen en deze verdelen over de verschillende thema's, dan zien we dat het percentage racistische incidenten waarbij aangifte is gedaan in de loop der jaren steeds verder is toegenomen. Van 47,5% in 2010 tot 65% in 2016, dat is een toename van bijna 20%. Aangiftes van antisemitisch schelden incidenten zijn in de loop der jaren tevens elk jaar licht toegenomen. Het aantal aangiftes bij racistisch schelden incidenten is daarentegen in de loop der jaren licht afgenomen, met uiteindelijk ten opzichte van 2010 een afname van 10%, waarbij schelden tegen moslims juist weer een toename kent in vergelijking met 2014.

Tabel 3.8 Percentage antisemitische en racistische incidenten met aangifte in 2010-2016

	2010 % met aangifte	2011 % met aangifte	2012 % met aangifte	2013 % met aangifte	2014 % met aangifte	2015 % met aangifte	2016 % met aangifte
Intentioneel antisemitisme	52,6%	66,7%	60,0%	64,8%	63,2%	nb	62,9%
Racisme	47,5%	49,8%	61,2%	57,6%	58,4%	nb	65,0%
• moslimdiscriminatie					61,3%		65,4%
Antisemitisch schelden	42,2%	47,1%	52,1%	49,8%	51,3%	nb	53,9%
Racistisch schelden	76,0%	74,5%	71,7%	71,3%	73,5%	nb	66,5%
• schelden tegen moslims					71,6%		76,5%

3.4.2 Verdachten

In tabel 10 staan de ontwikkelingen in het aandeel antisemitische en racistische incidenten van de jaren 2010 tot en met 2016 waarbij ten minste één verdachte is geregistreerd beschreven. We zien dat bij de scheldincidenten, zowel antisemitisch als incidenten van racistisch schelden, het percentage met verdachten het hoogste ligt in

vergelijking met de racisme en intentioneel antisemitisme, namelijk op respectievelijk 74,1% en 79,4%. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat veel van deze scheldincidenten geuit zijn tegen een politieagent of BOA waarbij de verdachten al bekend was of direct kon worden opgepakt. Denk bijvoorbeeld aan een scheldincident waarbij een verdachte van een winkeldiefstal wordt aangehouden en vervolgens de politieagent antisemitisch uitscheld.

Bij racisme zien we een stijging ten opzichte van 2014, terwijl deze stijging niet is terug te zien bij incidenten van moslimdiscriminatie. Het percentage bij intentioneel antisemitisme ligt in vergelijking met de andere thema's het laagst. In 2016 was dit 23%. Het gegeven dat er relatief minder verdachten staan geregistreerd zegt ook iets over het verwachte oplossingspercentage: indien er bij een misdrijf geen verdachte is geregistreerd, is er ook geen kans dat de zaak wordt opgelost.

Tabel 3.9 Percentage antisemitische en racistische incidenten met verdachten in 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	% met ver-dachte	% met ver-dachte	% met ver-dachte	% met ver-dachte	% met ver-dachte	% met ver-dachte	% met ver-dachte
Intentioneel antisemitisme	26,3%	56,7%	25,5%	33,3%	28,9%	nb	22,9%
Racisme moslimdiscriminatie	38,1%	38,2%	46,3%	47,8%	42,6% 36,6%	nb	51,8% 35,4%
Antisemitisch schelden	75,8%	72,5%	74,1%	73,5%	56,8%	nb	74,1%
Racistisch schelden tegen moslims	74,2%	70,6%	68,4%	69,7%	72,1% 68,2%	nb	61,8% 79,4%

4 Antisemitisme

Dit hoofdstuk schetst een cijfermatig en inhoudelijk beeld van antisemitisme in Nederland in 2016. Het hoofdstuk start met een cijfermatig overzicht van het aantal incidenten met een antisemitisch karakter. Vervolgens gaan we dieper in op de intentioneel antisemitische incidenten. Dit zijn incidenten waarbij met enige zekerheid is vast te stellen dat het antisemitisme is gericht tegen mensen of objecten met een (vermeende) Joodse achtergrond. Daarnaast beschrijven we in dit hoofdstuk de antisemitische scheldincidenten.

4.1 Incidenten met een antisemitisch karakter in 2016

Voor het jaar 2016 vonden wij 35 incidenten van intentioneel antisemitisme in de BVH. Dit aantal is opvallend lager dan in voorgaande jaren (zie tabel 4.2). Het is niet precies duidelijk wat de verklaring is voor deze afname. Aannemelijk lijkt dat het hoge aantal incidenten in 2014 voor een belangrijk deel te verklaren is door de opgelaaide strijd in het Israëliësch-Palestijns conflict in de zomer van 2014. In 2015 en 2016 was geen sprake van dergelijke geweldsescalaties in dit conflict, wat waarschijnlijk het dalende aantal incidenten verklaart.

Daarnaast vonden we over het jaar 2016 in de BVH 761 incidenten van antisemitisch schelden. Dit is een aanzienlijke toename ten opzichte van 2015. Zoals in paragraaf 4.3 nader aan bod komt, komt dit voornamelijk door een aanzienlijke toename van antisemitisch schelden in de regio's Den Haag en Rotterdam. De dalende trend van antisemitisch schelden vanaf 2012 is hierdoor doorbroken.

Tabel 4.1 Incidenten met een antisemitisch karakter 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Intentioneel antisemitisme	58	61	76	57	35
Antisemitisch schelden	931	872	710	424	761

Net als in voorgaande jaren kent de regio Amsterdam de meeste incidenten van intentioneel antisemitisme. Zoals in tabel 12 is te zien, was voornamelijk in deze regio het aantal incidenten aanzienlijk lager in 2016 dan in 2015. Ook in de regio Oost-Nederland nam het aantal incidenten af, terwijl in de regio Rotterdam juist iets meer incidenten plaatsvonden. In de overige regio's bleef het aantal incidenten van intentioneel antisemitisme tussen 2015 en 2016 (nagenoeg) gelijk. Overigens hebben de in tabel 4.2 getoonde verschillen beperkt betekenis, vanwege het kleine aantal intentioneel antisemitische incidenten.

Tabel 4.2 Intentioneel antisemitisme naar regiokorps in 2015 en 2016

Regiokorps	2015	2016
Noord-Nederland	3	0
Oost-Nederland	7	1
Midden-Nederland	5	5
Noord-Holland	3	3
Amsterdam	29	11
Den Haag	4	2
Rotterdam	3	8
Zeeland-West-Brabant	1	0
Oost-Brabant	1	3
Limburg	1	2
Totaal	57	35

4.2 Beschrijving intentioneel antisemitische incidenten

In deze paragraaf komt de inhoud van de intentioneel antisemitische incidenten aan bod. Bij intentioneel antisemitische incidenten is het aannemelijk dat antisemitisme het motief is van de verdachte. Dit wil zeggen dat de dader beledigt, bedreigt of beklad met als doel zich antisemitisch te uiten en dat deze uitingen gericht zijn tegen Joodse personen of locaties.

De 35 incidenten van intentioneel antisemitisme zijn grofweg in te delen in drie categorieën, gebaseerd op het doelwit van het antisemitisme. Dit zijn de volgende categorieën:

- Incidenten tegen personen. Dit betreft belediging, bedreiging of mishandeling van Joden, waarbij aannemelijk is dat de dader kennis heeft of denkt te hebben van de (vermeende) Joodse achtergrond van het slachtoffer, en dat deze (vermeende) Joodse achtergrond de reden is voor de actie.
- Incidenten tegen goederen. Dit betreft bekladding of bekrassing met antisemitische tekens of leuzen of vernieling van Joodse locaties (zoals een synagoge of een Joodse school) of locaties die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog.
- Slachtofferloze incidenten. Dit betreft provocaties met een antisemitisch karakter, maar niet gericht tegen een specifiek Joods persoon.

In tabel 4.3 is weergegeven hoe vaak deze verschillende vormen van intentioneel antisemitisme voorkwamen in de BVH, zowel voor 2015 als 2016. Vergeleken met 2015 waren er in 2016 minder incidenten gericht tegen personen, en juist relatief veel slachtofferloze incidenten. Onderstaand lichten we deze drie vormen nader toe met behulp van voorbeelden.

Tabel 4.3 Aantal incidenten van intentioneel antisemitisme in 2015 en 2016 naar doelwit

Doelwit van intentioneel antisemitisme	2015	2016
Incidenten tegen personen ^a	37	14
• Waarvan op sociale media:	9	1
Incidenten tegen goederen	10	2
Slachtofferloze incidenten	10	19
• Waarvan op sociale media:	2	9
Totaal	57	35

^a Belediging (hate speech) en bedreiging en mishandeling (hate crime) zijn verschillende typen incidenten. We behandelen ze hier toch gezamenlijk omdat de indeling hier gaat over wie of wat het slachtoffer is. Bij deze incidenten is het slachtoffer een persoon, bij de andere typen incidenten niet. In paragraaf 4.2.1 bespreken we wel de aard van deze incidenten.

4.2.1 Incidenten tegen personen

Hieronder beschrijven we apart de beledigingen, bedreigingen en mishandelingen. Daarbij kunnen we twee verschillende typen incidenten onderscheiden, op basis van de aanleiding van het incident:

- incidenten waarbij antisemitische intenties de aanleiding zijn van het incident;
- incidenten waarbij antisemitisme onderdeel is van een escalatie van een ander incident, zoals een ruzie tussen burens of tussen (ex-)partners. Hierbinnen onderscheiden we specifiek incidenten met een politieke aanleiding, zoals antisemitisme als reactie op pro-Israël opmerkingen.

Belediging

Onder de intentioneel antisemitische incidenten gericht tegen personen, komen beledigingen het vaakst voor. In 2016 vonden we 10 van deze incidenten in de BVH, waarvan één werd gedaan via sociale media. Bij vier van de beledigingen waren antisemitische intenties de aanleiding voor het incident. Een voorbeeld van een dergelijk incident is dat waarbij een Joods gezin door de buurvrouw worden uitgescholden: *‘Vieze mensen, ik hou niet van jullie soort. Een goeie jood is een dode jood’*. Vijf beledigingen werden geuit in een escalatie van een ander conflict. Een voorbeeld is een burenruzie, waarbij een Joodse vrouw haar burens ‘Nazi’s’ noemt en vervolgens door hen antisemitisch wordt uitgescholden. Een ander voorbeeld had een politieke aanleiding, dit incident vond plaats tijdens een anti-Israël demonstratie. Een vrouw wilde hier een tegengeluid laten horen en had een Israëlische vlag omgeslagen. Vervolgens werd er *‘kankerjoden’* naar haar geroepen.

Bedreiging

Hiernaast vonden wij twee incidenten in de BVH waarbij een bedreiging werd geuit. Bij een bedreiging waren antisemitische intenties de aanleiding. Een Joodse vrouw werd door haar buurvrouw bespuugd en uitgescholden voor *‘vieze vuile rotjood’*, ook zegt haar buurvrouw *‘ik ga de SS voor je halen’*. Een andere bedreiging vond plaats als escalatie van een ruzie tussen twee bewoners van een GGZ-instelling. Een Joodse man wordt door de ander uitgescholden voor *‘vieze vuile Jood, ik maak je dood’*.

Mishandeling

Daarnaast bevatte de BVH twee intentioneel antisemitische mishandelingen. Voor een hiervan vormden antisemitische intenties de aanleiding. Een Joodse jongen wordt door medescholieren uitgescholden voor 'kankerjood' en in elkaar geslagen. Bij een andere mishandeling was de aanleiding politiek van aard. In dit incident werd een tegemonstrante bij een anti-Israël demonstratie geschopt.

4.2.2 Incidenten tegen goederen

Van de 35 intentioneel antisemitische incidenten in de BVH waren er waren twee incidenten gericht op eigendommen van Joden. Op de auto van een Joods gezin werden in de sneeuw hakenkruizen getekend. En op het raam van de winkel van een Joodse man werden stickers geplakt: een sticker met de tekst 'fuck zionisme' en een sticker met een brandende Davidster.

In tabel 4.4 zijn de doelwitten van antisemitische bekladdingen en bekrassing vanaf 2014 tot en met 2016 weergegeven. Bekladdingen of bekrassing bij Joodse scholen, begraafplaatsen of oorlogsmonumenten vonden we dit jaar niet in de BVH, zoals in de tabel te zien is. De verschillen in locaties en tussen de verschillende jaren zijn echter beperkt informatief, gezien het kleine aantal incidenten.

Tabel 4.4 Doelwitten van antisemitische bekladdingen en bekrassing in 2014, 2015 en 2016

	2014	2015	2016
Woningen/eigendommen van Joden	7	4	2
Joodse school	1	0	0
Oorlogsmonument	1	1	0
Joodse begraafplaats	-	2	0
Overig	5	1	0
Totaal	14	8	2

4.2.3 Slachtofferloze incidenten

Over het jaar 2016 vonden we in vergelijking met 2015 relatief veel slachtofferloze incidenten van intentioneel antisemitisme, namelijk 19 incidenten. Deze incidenten kwamen vaak voor op internet, negen vonden plaats via sociale media of websites. Een

voorbeeld is iemand die de tekst 'een goeie Jood is een dooie Jood' en 'fuck 4 mei' plaatst, met afbeeldingen van een brandende Israëliëse vlag en een hakenkruis. Een voorbeeld van een offline slachtofferloos incident vond plaats in een horecagelegenheid. Bij een karaoke werden antisemitische liederen gezongen, zoals 'hamas joden aan het gas' en 'joden branden het best'. Bij twee andere incidenten werd de tekst '(kanker)jood' geklad in combinatie met een hakenkruis, bij een ander incident ging het om bekladding met de tekst 'hamas hamas Joden aan het gas'.

4.3 Antisemitisch schelden

Voor het jaar 2016 vonden we in totaal 761 incidenten van antisemitisch schelden in de BVH; een toename van bijna 80% ten opzichte van 2015. De dalende trend van dit type incidenten die we in voorgaande rapportages zagen is hiermee doorbroken. De toename van het aantal antisemitische scheldincidenten komt bijna geheel door een toename van deze incidenten in de regio's Den Haag en Rotterdam (zie tabel 4.5). In deze regio's is het aantal incidenten van antisemitisch schelden meer dan verdubbeld.

Tabel 4.5 Antisemitisch schelden naar regionale eenheid

Regionale eenheid	2012	2013	2014	2015	2016
Noord-Nederland	36	41	38	25	37
Oost-Nederland	47	68	64	41	61
Midden-Nederland	66	70	77	50	63
Noord-Holland	55	47	26	23	46
Amsterdam	55	60	129	61	34
Den Haag	321	288	175	101	256
Rotterdam	253	232	102	53	191
Zeeland – West-Brabant	34	23	41	29	31
Oost-Brabant	31	20	31	25	28
Limburg	23	21	26	15	14
KLPD en Marechaussee	49	2	-	1	-
Totaal	970	872	710	424	761

Antisemitisch schelden naar mensen met een publieke taak

Een vaak voorkomende vorm van antisemitisch schelden is het uitschelden van politieambtenaren, bijvoorbeeld voor 'kankerjood'. Dit gebeurt onder andere door verdachten, en hierbij worden naast de antisemitische scheldwoorden vaak vele andere scheldwoorden gebruikt. Van de antisemitische scheldincidenten die wij in 2016 vonden in de BVH, was 70% gericht op iemand met een publieke taak (535 incidenten). In de regio Den Haag was dit zelfs 85%.

Een andere context waarin antisemitisch schelden vaker voorkomt zijn voetbalwedstrijden, zoals spreekkoren rond voetbalwedstrijden van Ajax. Het is niet precies bekend hoeveel van de antisemitische scheldincidenten in 2016 plaatsvonden in deze context. Wel is het zo dat antisemitisch schelden in Den Haag en Rotterdam in veel gevallen buiten de context van een concrete voetbalwedstrijd plaatsvindt, maar dat het geen toeval lijkt te zijn dat het vooral in twee steden plaatsvindt waar een grote voetbalanimositeit bestaat ten opzichte van Amsterdam en Ajax.

4.4 Bevindingen uit andere bronnen

Het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) en de ADV's beschrijven jaarlijks de antisemitische incidenten in Nederland. In deze paragraaf presenteren we kort hun bevindingen, daarnaast beschrijven we de aantallen incidenten die zijn gemeld bij de meldpunten voor internetdiscriminatie MiND en het MDI.

Het CIDI registreert in de monitor antisemitische incidenten jaarlijks antisemitische incidenten die zijn gemeld bij het CIDI of bij andere antidiscriminatiebureaus. In 2016 registreerde het CIDI 109 antisemitische incidenten (waarvan 25 scheldincidenten) een lichte daling in vergelijking met de 126 incidenten die ze in 2015 registreerden (Muller, 2016). Hoewel een groot deel van de incidenten waarschijnlijk in zowel onze aantallen als de aantallen van het CIDI voorkomt, is er net zoals vorig jaar een verschil tussen het aantal antisemitische incidenten dat geregistreerd is in de BVH (35) en het aantal incidenten geregistreerd bij het CIDI (109). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat aangifte doen bij de politie een grotere stap kan zijn dan het doen van een melding bij

het CIDI. Bij een aantal incidenten in de monitor van het CIDI staat inderdaad vermeld dat de melder geen aangifte heeft gedaan.

Ook de ADV's registreren het aantal meldingen van ervaren discriminatie en maken daarbij een onderscheid naar antisemitisme. In 2016 ontvingen de ADV's in totaal 4.761 meldingen van ervaren discriminatie. Hiervan hadden er 122 betrekking op antisemitisme, wat een toename is ten opzichte van 2015 (104 meldingen). Opgemerkt wordt dat de ADV's niet of nauwelijks meldingen krijgen over incidenten waarbij sprake is van antisemitisch schelden (Mink & Bon, 2017).

De incidenten van antisemitisme die zijn gemeld bij de meldpunten voor internetdiscriminatie MiND en het MDI tezamen is ten opzichte van 2015 afgenomen. Zo zijn er bij het MDI en MiND in 2016 162 meldingen binnen gekomen over antisemitisme op het internet. In 2015 waren dit er nog 188.

Samengevat komen de gegevens van het CIDI, de ADV's, en MiND en MDI grotendeels overeen met het beeld dat wij zien in de politieregistraties. Het aantal meldingen van antisemitisme is in 2016 afgenomen ten opzichte van 2015 en weer op een vergelijkbaar niveau met de jaren vóór 2014.

5 Racisme

In dit hoofdstuk geven we een cijfermatig en kwalitatief beeld van racistische incidenten in 2016. Kort gezegd gaat het om incidenten waarbij er sprake is van een crimineel feit en het motief van de dader berust op racistische gronden. Ten eerste geven we in paragraaf 5.1 een overzicht van het aantal incidenten met een racistisch karakter dat wij vonden in de BVH over het jaar 2016. Ten tweede bespreken we in paragraaf 5.2 de inhoud van de incidenten, waarbij we bijzondere aandacht besteden aan racistisch geweld. Dit gebeurt zowel cijfermatig, op basis van de classificatie van incidenten door de politie, als kwalitatief, door de beschrijving van een selectie van incidenten met een racistisch karakter. Net als voorgaande jaren omvatten de incidenten met een racistisch karakter ook incidenten van moslimdiscriminatie. Een reden hiervoor is dat, hoewel niet altijd, moslimdiscriminatie vaak plaatsvindt in combinatie met racistische motieven of uitingen. Om de specifieke contexten waarbinnen moslimdiscriminatie voorkomt te beschrijven, gaan we in paragraaf 5.3 wel apart in op deze incidenten.

Discriminatie van Roma en Sinti komt vervolgens aan bod in paragraaf 5.4. Tot slot gaan we in paragraaf 5.5 in op bevindingen uit andere bronnen rondom racisme en moslimdiscriminatie in 2016.

5.1 Incidenten met een racistisch karakter in 2016

Over het jaar 2016 vonden wij in totaal 2247 incidenten met een racistisch karakter in de BVH. Het aantal incidenten met een racistisch karakter is tussen 2015 en 2016 afgenomen (zie ook tabel 5.1). Het is onbekend wat de verklaring is voor deze daling.

Tabel 5.1 Incidenten met een racistisch karakter 2012-2016 (inclusief moslimdiscriminatie)

2012	2013	2014	2015	2016
(2077) ^a	(2189)	(2764)	2732	2247

^a Door een verandering in de dataverzameling van racistische incidenten in 2015, moet de trend ten opzichte van eerdere jaren met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Vandaar de aantal-ten tussen haakjes.

Kijken we naar het aantal racistische incidenten in de verschillende politieregio's, dan zien we een wisselend beeld. In tabel 5.2 is het aantal racistische incidenten vanaf 2012 per regionale eenheid weergegeven. De meeste racistische incidenten vonden plaats in de politieregio's Oost-Nederland en Midden-Nederland, gevolgd door de regio's Amsterdam en Den Haag. In de politieregio Limburg vonden in 2016, net als in voorgaande jaren, de minste racistische incidenten plaats.

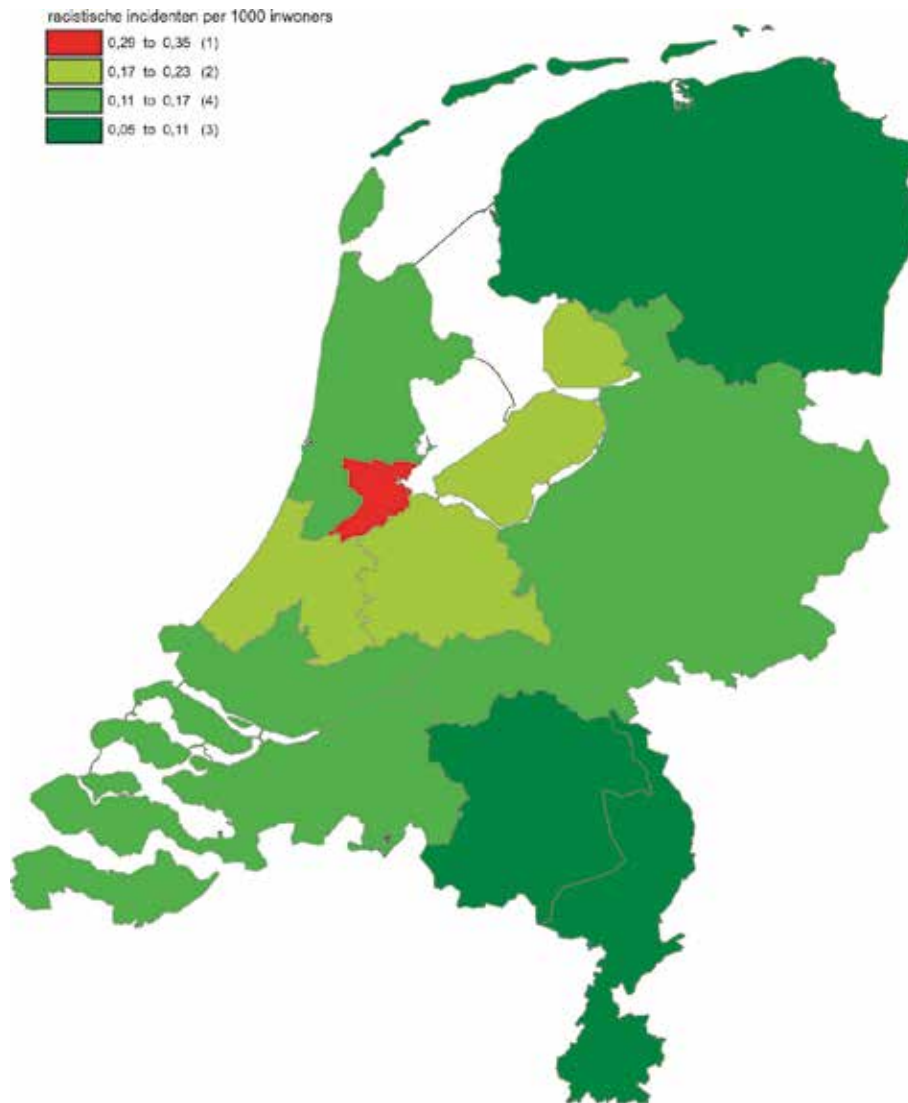
Overeenkomstig met het totaalbeeld is in de meeste regio's het aantal racistische incidenten afgenomen. In de regio's Oost-Nederland, Midden-Nederland en Noord-Holland nam het aantal incidenten met een racistisch karakter juist licht toe, en in de regio Amsterdam bleef dit aantal gelijk. Het is onduidelijk waardoor de verschillen tussen de regionale eenheden precies worden veroorzaakt.

Tabel 5.2 Racistische incidenten naar regionale eenheid

Regionale eenheden	2012	2013	2014	2015	2016
Noord-Nederland	160	199	207	273	152
Oost-Nederland	290	296	399	397	446
Midden-Nederland	253	250	336	303	331
Noord-Holland	144	150	192	197	215
Amsterdam	283	320	347	298	299
Den Haag	257	296	398	397	278
Rotterdam	242	256	348	304	211
Zeeland-West-Brabant	165	147	215	235	139
Oost-Brabant	128	141	206	189	105
Limburg	106	116	116	137	71
Landelijke eenheid	49	18	-	2	-
Totaal	2077	2189	2764	2732	2247

Op kaart 5.1 is te zien dat het aantal racistische incidenten per 1000 inwoners het hoogst is in de regio Amsterdam.

Kaart 5.1 Racistische incidenten per 1000 inwoners van 12 jaar en ouder naar politie-eenheid

Racistisch schelden naar mensen met een publieke taak

Bij 205 van de racistische incidenten (9%) ging het om racistisch schelden tegen mensen met een publieke taak, zoals agenten of medewerkers in het openbaar vervoer.

5.2 Beschrijving racistische incidenten

Voor deze rapportage hanteren we een andere werkwijze voor de inhoudelijke beschrijving van incidenten dan in voorgaande jaren. Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, zijn alle incidenten uit 2016 door de politie geïnclassificeerd naar discriminatievorm. We beschrijven daarom niet meer een steekproef van incidenten, maar presenteren de classificatie zoals gemaakt door de politie, waarbij we gebruik maken van de aanvullende informatie die de politie heeft aangeleverd. Hierbij moet worden gemeld dat wanneer er heel veel mutaties bestaan over één incident, deze worden teruggebracht tot het ene incident, of er moet een nieuw feit in de mutatie zijn toegevoegd, dan kunnen wel meerdere mutaties over één incident in de registratie voorkomen.

Twee in de media bekende zaken zijn onder andere op deze manier behandeld, de ene zaak betrof een rector van een onderwijsinstantie die in de media kwetsende uitlatingen over koerden, alevieten, joden, homoseksuelen en vrouwen had gedaan, de tweede zaak betrof Sylvana Simons die in de politiek actief werd en veelvuldig racistisch werd bejegend.

De racistische incidenten zijn ingedeeld in zes verschillende discriminatievormen: racistisch geweld (bestaande uit mishandeling, bedreiging en opruiing), vernieling, belediging en (gevoel van) uitsluiting. Deze indeling komt grotendeels overeen met de verschillende vormen van racisme die wij in voorgaande jaren onderscheidde, maar er zijn ook enkele verschillen. Ten eerste omvat de categorie 'racistisch geweld' alleen nog geweld tegen personen, en niet meer tegen goederen. Incidenten gericht op goederen, waaronder vernielingen en bekladdingen, vallen binnen de aparte categorie 'vernieling'. Ten tweede is er geen aparte categorie 'treiteren' meer, incidenten die in vorige rapportages als 'treiteren' werden geïnclassificeerd, vallen nu binnen de categorie 'belediging'.

Bij de meeste racistische incidenten gaat het om belediging. Met 89% van de incidenten is 'belediging' met afstand de vaakst voorkomende vorm van discriminatie onder de

incidenten met een racistisch karakter. Daarnaast is er bij 11% van de incidenten sprake van racistisch geweld: meestal mishandeling, maar ook gaat het vaak om een bedreiging en in mindere mate om opruiing. Verder zijn er 92 vernielingen gevonden. In tabel 5.3 is de verdeling van de racistische incidenten over de verschillende discriminatievormen te zien. Het totaal is hier groter dan het totale aantal incidenten, omdat incidenten meer dan een discriminatievorm kunnen hebben: bij 158 incidenten was er sprake van twee vormen van discriminatie.

De verdeling van racistische incidenten naar discriminatievorm is tussen 2015 en 2016 ongeveer gelijk gebleven. In tabel 5.3 is ter referentie de verdeling van incidenten in 2015 naar discriminatievorm weergegeven.

Tabel 5.3 Racistische incidenten naar discriminatievorm

	2016	% van incidenten in 2016 ^a	% van incidenten in 2015
Racistisch geweld	251	11%	13%
• waarvan mishandeling	130	6%	5%
• waarvan bedreiging	92	4%	6%
• waarvan opruiing	29	1%	2%
Belediging	2002	89%	89%
Vernieling	92	4%	5%
(gevoel van) Uitsluiting	45	2%	3%
Overig of onbekend	15	1%	1%
Totaal	2405 ^a	-	-

^a De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen. Hierdoor is ook het totaal van de discriminatievormen hoger dan het totaal aantal racistische incidenten.

Hieronder beschrijven we achtereenvolgens racistische incidenten van mishandeling, bedreiging, opruiing, vernieling, belediging en uitsluiting.

5.2.1 Racistisch geweld

Voorheen gebruikten we in deze rapportages de definitie van racistisch geweld uit de Monitor Racisme & Extremisme van 2010: “gedrag waarbij de ene partij de andere partij opzettelijk schade toebrengt, of ermee dreigt dat te doen, en waarbij dit gedrag in hoofdzaak is gericht op fysieke aantasting van objecten en/of personen (...) waarbij de slachtoffers of doelwitten zijn uitgekozen vanwege hun etnische, raciale, etnisch-religieuze, culturele of

nationale herkomst” (Wagenaar & Van Donselaar, 2010:16). In deze rapportage wijken we hier enigszins vanaf: incidenten gericht op objecten in plaats van op personen vallen onder de categorie vernieling, omdat we op basis van de classificatie door de politie geen onderscheid kunnen maken tussen doelgerichte bekladdingen of vernielingen, en ongerichte bekladdingen. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat wij eerder zelf een steekproef van de incidenten konden doorlezen. Dat is nu niet meer mogelijk, we zijn dus afhankelijk van wat de politie ons hierover aanlevert. Dit is weliswaar heel compleet, echter niet zo gedetailleerd als wanneer we het zelf zouden lezen. Vandaar dat is gekozen voor een iets andere indeling van de incidenten.

Incidenten waarbij er sprake is van reactief geweld telden wij in voorgaande jaren mee bij racistisch geweld. Hierbij gaat het om incidenten waarbij een racistische uiting aanleiding is voor het slachtoffer van racisme om geweld te plegen. Dit type incident wordt in de huidige rapportage niet meer meegeteld onder geweld; het discriminatoire aspect is nu leidend waardoor een dergelijk incident bijvoorbeeld onder ‘belediging’ valt.

Bij het beschrijven van de incidenten is het soms mogelijk op basis van de beschikbare informatie onderscheid te maken in verschillende typen incidenten, gebaseerd op de aanleiding van het incident. Dit zijn:

- incidenten waarbij racistische intenties aanleiding zijn van het incident;
- incidenten waarbij racisme onderdeel is van een escalatie van een ander incident, zoals een ruzie tussen bijvoorbeeld burens, verkeersdeelnemers of tussen (ex-)partners.

Mishandeling

Bij 130 van de racistische incidenten in 2016 was er sprake van mishandeling. Bij een deel van deze incidenten gaat het om een escalatie. Een voorbeeld hiervan is een ruzie die ontstaat tijdens een feest, waarbij vier jongens een andere jongen mishandelen en onder andere uitschelden voor “kankerneger”. Een ander voorbeeld is een burenruzie die escaleert, waarbij wordt geslagen en gescholden met “kankermarokkaan”. Daarnaast zijn meerdere incidenten escalaties van verkeersruzies.

Daarnaast komen incidenten van mishandeling voor waarbij er *geen* andere aanleiding lijkt te zijn dan racistische intenties.

Bij de racistische geweldsincidenten worden voornamelijk scheldwoorden gericht op mensen met een donkere huidskleur gebruikt. Daarnaast komen scheldwoorden gericht op mensen met een Turkse, Marokkaanse achtergrond, tegen buitenlanders in het algemeen, en een enkele keer tegen mensen met een Nederlandse achtergrond voor.

Bedreiging

In 92 incidenten werd een bedreiging geuit. Bij racistische bedreigingen wordt vaak ook gescholden, denk aan uitingen als *“ik maak je dood, kankerturk”*. In sommige gevallen wordt er een bedreiging met een wapen geuit, zoals met een mes of met een minder gebruikelijk wapen zoals pijl en boog. Een bedreiging kan mondeling worden gedaan, maar kan ook online plaatsvinden, bijvoorbeeld via Facebook, of door middel van een dreigbrief. Wanneer we naar de locatie van de incidenten kijken, zien we dat relatief veel van dit type incidenten plaats vond op social media: 17%, terwijl van alle racistische incidenten tezamen, maar 8% op social media plaatsvond. Daartegenover staat dat er relatief weinig bedreigingsincidenten op de openbare weg plaatsvonden (27%), terwijl 45% van alle racistische incidenten op de openbare weg plaatsvond.

Opruiing

Daarnaast waren er 29 racistische incidenten waarbij sprake was van opruiing. Opruiing is het in het openbaar, mondeling of bij geschrift oproepen tot een strafbaar feit.⁶ Het merendeel van de racistische incidenten van opruiing vond plaats via sociale media (21 van de 29 incidenten). Bij opruiing gaat het bijvoorbeeld om uitingen als *“dood aan alle ...”, “terug naar eigen land”*.

5.2.2 Vernieling (waaronder bekladding)

In totaal waren er 92 racistische incidenten die werden geclassificeerd als vernieling. Hierbij gaat het om schade toebrengen aan objecten. In veel gevallen gaat het bij deze

incidenten om bekladding of bekrassing, voornamelijk met hakenkruizen. Ook bekladdingen met racistische teksten komen voor, denk aan teksten als *“white power”* of *“we hate niggers”*, evenals plakken van stickers met racistische teksten. Daarnaast vallen binnen deze categorie vernielingen. Bijvoorbeeld een steen door een raam gooien, lek steken van autobanden of zelfs gooien van een vuurwerkbom.

Incidenten binnen deze categorie variëren in de mate waarin ze gericht zijn op een persoon of groep. De locatie van de vernieling en de context zijn bepalend. Hakenkruizen worden bijvoorbeeld vaak aangetroffen op muurtjes, bushokjes, of ander wegmeubilair zonder dat dit duidelijk tegen een bepaalde persoon of groep is gericht (zie ook paragraaf 2.1 en paragraaf 3.1). Een hakenkruis op de voordeur van een joods gezin of bij een AZC heeft een andere betekenis.

Incidenten in deze categorie komen relatief vaak voor in de directe woonomgeving (39% van de incidenten, t.o. 19% van het totaal racistische incidenten).

5.2.3 Belediging

Het grootste deel van de racistische incidenten, 2002 incidenten, betrof een belediging. De (vermeende) achtergrond van het slachtoffer wordt gebruikt om te beledigen. In veruit de meeste gevallen gaat het bij deze incidenten om belediging van mensen met een donkere huidskleur, bijvoorbeeld door het gebruik scheldwoorden als *‘kankerzwarte’* of *‘neger’*. Daarnaast zijn racistische beledigingen vaak gericht op mensen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond en op moslims. In tabel 5.4 is weergegeven op welke specifieke groep de racistische belediging was gericht.

Tabel 5.4 Incidenten van racistische belediging naar etnische groep

	Aantal incidenten	% van racistische beledigingen
Afghaans	2	0,1%
Arabisch	3	0,1%
Armeens	1	0,0%
Aziatisch	4	0,2%
Blank	27	1,3%
Buitenlands	19	0,9%
Bulgaars	3	0,1%
Chinees	12	0,6%
Duits	3	0,1%
Egyptisch	1	0,0%
Getint/donker	800	40,0%
Grieks	1	0,0%
Hongaars	1	0,0%
Iraans	1	0,0%
Irakees	1	0,0%
Islam	261	13,0%
Italiaans	2	0,1%
Joegoslavisch	1	0,0%
Joods	16	0,8%
Koerdisch	4	0,2%
Marokkaans	266	13,3%
Moluks	3	0,1%
Nederlands	11	0,5%
Oekraïne	1	0,0%
Pakistaans	1	0,0%
Pools	8	0,4%
Roemeens	4	0,2%
Roma/sinti	4	0,2%
Somalisch	2	0,1%
Syrisch	6	0,3%
Tunesisch	1	0,0%
Turks	288	14,4%
Onbekend	214	10,7%
Overig	30	1,5%
Totaal	2002	100%

5.2.4 (gevoel van) Uitsluiting

Tot slot was er in 45 gevallen sprake van een (gevoel van) uitsluiting. Dit type incidenten komt relatief vaak voor in de uitgaanscontext: 36% van deze incidenten vond plaats

bij 'horeca/festival/uitgaan'; van alle racistische incidenten bij elkaar is dit slechts 4%. Een voorbeeld is een groep Syrische mannen die werd geweigerd bij een bar, waarbij zij vermoedden dat dit vanwege hun afkomst is.

5.2.5 Racistisch schelden

Evenals in voorgaande jaren is een aparte query gedraaid om racistische scheldincidenten te vinden in de BVH. Hiermee werden in totaal 945 racistische scheldincidenten over 2016 gevonden. Deze zijn vrijwel allemaal ook gevonden met de andere query's voor racistische incidenten. Het aantal racistische scheldincidenten dat wij vonden in de BVH is tussen 2015 en 2016 licht toegenomen.

Zoals in tabel 5.5 is te zien, vonden in de regio Oost-Nederland, de grootste van de tien politieregio's, de meeste racistische scheldincidenten plaats. Deze regio wordt op afstand gevolgd door de politieregio's Rotterdam, Midden-Nederland en Den Haag. In de meeste politieregio's nam het aantal racistische scheldincidenten toe. In de politieregio's Amsterdam, Den Haag, Zeeland-West-Brabant, Oost-Brabant en Limburg nam het aantal racistische scheldincidenten juist (licht) af.

Tabel 5.5 Racistisch schelden naar regionale eenheid

Regionale eenheid	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Noord-Nederland	65	78	89	88	62	49	56
Oost-Nederland	229	237	213	225	114	129	218
Midden-Nederland	135	162	146	154	96	96	113
Noord-Holland	121	127	144	117	64	59	92
Amsterdam	190	170	135	123	86	92	80
Den Haag	197	198	196	217	104	130	113
Rotterdam	249	209	173	208	130	104	132
Zeeland - West-Brabant	90	86	101	77	80	54	51
Oost-Brabant	97	90	96	87	47	80	61
Limburg	53	55	48	44	42	48	29
KLPD en Marechaussee	14	21	11	6	-	-	-
Totaal	1440	1433	1352	1346	825	842	945

5.3 Moslimdiscriminatie

Een gedeelte van de incidenten met een racistisch karakter in de BVH zijn incidenten van moslimdiscriminatie. Moslimdiscriminatie is het beledigen, haat zaaien tegen en het discrimineren van personen of groepen op grond van hun godsdienst, de islam. Ook het (systematisch) ongelijk behandelen of buitensluiten van moslims, en geweld tegen moslims vanwege hun geloof valt onder de noemer moslimdiscriminatie. Het gaat hierbij dus om discriminatie van personen of groepen personen (moslims), en niet om beledigingen van de godsdienst (islam).

Over het jaar 2016 vonden wij 364 incidenten van moslimdiscriminatie in de BVH, een lichte afname ten opzichte van 2015. Het aantal incidenten van moslimdiscriminatie in 2015 was 466, een verdrievoudiging van het aantal incidenten in 2014 (142 incidenten). Deze aanzienlijke toename verklaarden we in de rapportage over 2015 uit toegenomen maatschappelijke spanningen, in het bijzonder als gevolg van terroristische aanslagen die in 2015 zijn gepleegd in Europa en de onrust rondom de komst van grote groepen vluchtelingen die voor een belangrijk deel uit islamitische landen afkomstig zijn.

In 2016 werden opnieuw verschillende terroristische aanslagen gepleegd die werden opgeëist door terreurgroep Islamitische Staat. Waaronder op 22 maart op luchthaven Zaventem en een metrostation in Brussel, op 14 juli in Nice en op 19 december in Berlijn. Wat dat betreft is de afname van het aantal incidenten van moslimdiscriminatie dit jaar opmerkelijk. Tegelijkertijd is het aantal incidenten nog altijd aanzienlijk hoger dan in 2014. Mogelijk is 2015 een 'piekjaar' geweest. Misschien treedt er ook een soort van 'gewenning' op onder het publiek, aan het feit dat er geregeld aanslagen plaatsvinden, waardoor dit minder leidt tot maatschappelijke spanningen.

Zoals in tabel 5.6 is te zien, is het aantal incidenten van moslimdiscriminatie tussen 2015 en 2016 in de meeste regio's afgenomen. In de regio's Oost-Nederland, Midden-Nederland, Noord-Holland en Amsterdam bleef het aantal incidenten van moslimdiscriminatie ongeveer gelijk.

Tabel 5.6 Aantal incidenten van moslimdiscriminatie naar regionale eenheid in 2014, 2015 en 2016

Regionale eenheden	2014	2015	2016
Noord-Nederland	13	36	17
Oost-Nederland	19	64	65
Midden-Nederland	19	68	69
Noord-Holland	13	38	39
Amsterdam	24	44	43
Den Haag	21	80	54
Rotterdam	11	46	26
Zeeland-West-Brabant	13	42	22
Oost-Brabant	9	26	15
Limburg	0	22	14
Totaal	142	466	364

5.3.1 Beschrijving incidenten moslimdiscriminatie

Evenals bij de racistische incidenten, baseren we ons voor de inhoudelijke beschrijving van incidenten van moslimdiscriminatie dit jaar op de classificatie van incidenten door de politie.

Zoals in tabel 5.7 is te zien, zijn de incidenten van moslimdiscriminatie verdeeld over dezelfde zes categorieën als de racistische incidenten: geweld tegen moslims (bestaande uit mishandeling, bedreiging en opruiing), vernieling, belediging en (gevoel van) uitsluiting. Het totaal aantal is hier groter dan het totale incidenten, omdat incidenten meer dan één discriminatievorm kunnen hebben: bij 44 incidenten was er sprake van twee vormen van discriminatie.

Net als bij racisme, betreffen de meeste incidenten van moslimdiscriminatie een belediging (82%). Daarnaast komen geweld tegen moslims (voornamelijk bedreigingen) en vernielingen redelijk vaak voor. Vergeleken met 2015, zijn er in 2016 minder incidenten van moslimdiscriminatie gevonden binnen de categorie geweld tegen moslims. Er werden in de BVH voornamelijk minder bedreigingen gevonden.

Tabel 5.7 Incidenten van moslimdiscriminatie naar discriminatievorm

	2016	% van incidenten in 2016 ^a	% incidenten in 2015
Geweld tegen moslims	54	15%	28%
• waarvan mishandeling	16	4%	6%
• waarvan bedreiging	26	7%	13%
• waarvan opruiging	12	3%	9%
Belediging	298	82%	82%
Vernieling	41	11%	9%
(Gevoel van) uitsluiting	10	3%	3%
Overig of onbekend	5	1%	1%
Totaal	408	-	-

a De percentages tellen niet op tot 100%, omdat een incident in meerdere categorieën kan vallen.

5.3.2 Geweld tegen moslims

Ongeveer 1 op de 7 incidenten van moslimdiscriminatie valt binnen de categorie geweld.

Mishandeling

Bij 16 incidenten was sprake van mishandeling. Meer dan de helft (56%) van deze incidenten vond plaats op de openbare weg. Een voorbeeld is een incident waarbij een vrouw met een hoofddoek op straat wordt achtervolgd, uitgescholden en geslagen.

Bedreiging

In 26 incidenten van moslimdiscriminatie werd een bedreiging geuit. In 35% van de gevallen, waren deze incidenten gericht aan een moskee. Zo ontvingen meerdere moskeeën een dreigbrief. Daarnaast werd bijna een kwart van de bedreigingen van moslims geuit via sociale media (23%).

Opruiging

In 2016 vonden we in de BVH twaalf incidenten van opruiging tegen moslims. Het grootste deel hiervan vond plaats op sociale media (83%).

5.3.3 Vernieling (waaronder bekladding)

In 2016 waren er 41 incidenten van vernieling of bekladding met een anti-moslim karakter, omdat deze gericht waren op een islamitisch doelwit (zoals een moskee, islamitische school of woning van een islamitisch gezin), of vanwege de tekst. Onder deze incidenten vallen bekladdingen en bekrassingen, zoals bekladding met de tekst “kill all muslims” of een hakenkruis op een moskee. Daarnaast vallen bepaalde vernielingen binnen deze categorie, zo werden ramen vernield van een moskee en werd na de aanslagen in Nice de auto van een moslima vernield. Van de vernielingen vond 32% plaats in de directe woonomgeving, 34% op de openbare weg en 17% bij moskeeën.

5.3.4 Belediging

Net als bij de racistische incidenten komt belediging het vaakst voor onder de incidenten van moslimdiscriminatie: 298 keer werd deze vorm van moslimdiscriminatie gevonden in de BVH. Veelal wordt er gescholden met ‘kankermoslim’, ‘kutmoslim’ of ‘terrorist’. Daarnaast worden varkens gebruikt om moslims te beledigen of bedreigen. Een voorbeeld is een incident waarbij varkenspoten en een varkenskop in de tuin van een islamitisch gezin worden gegooid door hun burens. Bij een ander incident was een foto van varkens op de deur van een islamitisch gezin geplakt. Daarnaast zijn er incidenten waarbij varkensvlees wordt achtergelaten bij moskeeën of andere islamitische gebouwen.

5.3.5 (gevoel van) uitsluiting

Tot slot waren er 10 incidenten van een (gevoel van) uitsluiting van moslims. Deze incidenten komen relatie vaak voor in de uitgaanscontext of zijn school- of werk-gerelateerd (20% van de incidenten bij alle drie deze locaties). Een voorbeeld is een vrouw die haar hoofddoek af moet doen om mee te doen aan een sportles, of een scholiere die bij bepaalde lessen geen hoofddoek mocht dragen.

5.4 Discriminatie van Roma en Sinti

Evenals in voorgaande jaren, is het aantal incidenten van Roma en Sinti dat wij vonden in de BVH klein. Over het jaar 2016 vonden wij 5 incidenten. In 2015 waren dit er

negen, in 2014 vijf. Twee van de incidenten van discriminatie van Roma en Sinti in 2016 vonden plaats in de regio Den Haag, één in Midden-Nederland, één in Amsterdam en één in Oost-Nederland. Bij het Meldpunt Internet Discriminatie kwamen in 2016 geen meldingen binnen van discriminatie van Roma en Sinti op internet (MiND, 2017).

Tabel 5.81 Incidenten van discriminatie van Roma/Sinti

	2012	2013	2014	2015	2016
Aantal incidenten	10	7	5	9	5

5.5 Bevindingen uit andere bronnen

In deze paragraaf beschrijven we bevindingen uit andere bronnen over racisme en moslimdiscriminatie in Nederland in 2016, waaronder de registraties bij de antidiscriminatie-voorzieningen (o.b.v. Landelijke Vereniging tegen Discriminatie, 2017), evenals de aantallen incidenten die het Meldpunt Internet Discriminatie, het Meldpunt Discriminatie Internet en het College voor de Rechten van de Mens (allen o.b.v. Mink & van Bon, 2017) registreerden.

5.5.1 Andere bronnen over racisme

De antidiscriminatie-voorzieningen registreerden in 2016 in totaal 1.937 meldingen van racisme (exclusief moslimdiscriminatie). Net als in voorgaande jaren is racisme de meest voorkomende grondslag van discriminatie, met 42% van de geregistreerde klachten bij de ADV's. Het aantal klachten van racisme bij de ADV's bleef in de periode 2015-2016 min of meer gelijk. Het College voor de Rechten van de Mens ontving in 2016 89 verzoeken om een oordeel die gingen over racisme, ongeveer evenveel als in 2015 (84 verzoeken).

Bij het MiND en het MDI samen kwamen in 2016 578 meldingen binnen van online discriminatie op grond van herkomst (exclusief moslimdiscriminatie). Dit is een afname ten opzichte van 2015, waarin nog 861 meldingen van racisme op internet binnenkwamen. De meeste meldingen van online racisme hebben betrekking op mensen met een donkere huidskleur (bijna 200 meldingen), gevolgd door mensen met een Marokkaanse achtergrond (91 meldingen), mensen met een lichte huidskleur of Nederlandse

herkomst (72 meldingen) en vluchtelingen (70 meldingen). Andere groepen die online werden gediscrimineerd, zijn Turken, Aziaten, migranten in het algemeen en Roma en Sinti.

5.5.2 Andere bronnen over moslimdiscriminatie

Bij de antidiscriminatie-voorzieningen kwamen in 2016 bij elkaar 254 meldingen binnen van moslimdiscriminatie. Dit aantal is ongeveer gelijk aan het aantal meldingen dat in 2015 werd geregistreerd (240). Van 2014 op 2015 nam het aantal klachten van moslimdiscriminatie bij de ADV's aanzienlijk toe, met 45%. Nu lijkt het aantal klachten dus gestabiliseerd, maar zeker niet afgenomen.

De Monitor Moslimdiscriminatie (van der Valk, 2017) telde in 2016, op basis van berichten in de media, 72 incidenten gericht op moskeeën. Zoals dreigbrieven, beklad-ding, brandstichting of het achterlaten van varkensvlees. Het aantal incidenten op moskeeën gericht is toegenomen, in 2015 waren er nog 28 incidenten en in 2014 55.

MiND en MDI registreerden in 2016 in totaal 251 meldingen van moslimdiscriminatie op internet. Bij de twee meldpunten samen kwamen in 2015 472 meldingen van moslimdiscriminatie binnen. Er werd in 2016 dus minder online moslimdiscriminatie geregistreerd dan in 2015 (Mink & van Bon, 2017).

Samengevat kwamen bij de ADV's in 2016 ongeveer evenveel klachten over racisme en moslimdiscriminatie binnen als in 2015, terwijl we in de politieregistraties een afname zien. Bij de meldpunten voor online discriminatie zien we wel een afname van meldingen van racisme en moslimdiscriminatie. Dit is in overeenstemming met het beeld dat voortkomt uit de politieregistraties.

6 Dynamiek van antisemitische en racistische incidenten

Onderzoek bij strafzaken

Roos den Heijer, Willem Wagenaar

6.1 Inleiding

Bij onderzoek naar antisemitisme en racisme is niet alleen de prevalentie van deze verschijnselen van belang, maar ook de vraag naar oorzaken en achtergronden.

Uit eerder Monitoronderzoek naar dergelijke incidenten in de politieregistraties (Tierolf et al., 2015, pp.65-72) blijkt dat er verschil bestaat in het verloop van racistische en antisemitische geweldsincidenten. Bij antisemitisch geweld zijn antisemitische intenties bij bijna driekwart van de incidenten de aanleiding voor het geweld, zoals bij een doelbewuste bekladding van een synagoge. Bij racistisch geweld was het geweld maar bij iets meer dan een derde het directe gevolg van een racistische intentie. Racistisch geweld was daarentegen weer vaker dan antisemitisch geweld onderdeel van een escalatie van een ander incident, bijvoorbeeld van een burenruzie. Waarschijnlijk gaat het bij antisemitische incidenten dus vaker om 'overtuigingsdaders', daders die vanuit politieke ideologie of racistische vooroordelen handelen, dan bij racistische incidenten.

De data voor dit eerdere Monitoronderzoek waren afkomstig uit de politieregistraties. De informatie over achtergronden en contexten van incidenten die uit politieregistraties is te halen is echter relatief bescheiden. Veel incidenten beperken zich tot summiere beschrijvingen. Om deze geschetste uitkomsten te verdiepen en van een stevigere basis te voorzien is er voor gekozen om in de voorliggende Monitorrapportage opnieuw onderzoek naar dit onderwerp te doen, maar dan op basis van data die zijn verzameld tijdens strafzaken met een racistische of antisemitische achtergrond.

De centrale vraag die daarbij gesteld wordt is of er categorische verschillen zichtbaar zijn tussen enerzijds incidenten met een antisemitische en anderzijds incidenten met een racistische achtergrond. Daarbij is gekeken naar de achtergrondkenmerken van de

dader voorafgaand aan het incident, de context tijdens het incident en de dynamiek van het incident zelf. Bij de dynamiek gaat het om de verschillende escalatiestappen en de verschillende rollen van de betrokkenen bij het incident: Wat was de eerste stap van het incident, was er sprake van een aanwezig slachtoffer, was er een reactie op de eerste stap en een eventueel verder gevolg, op welk moment deed het racistische of antisemitische element zijn intrede, op welk moment werd er eventueel geweld gebruikt?

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van dit kwalitatieve onderzoek naar de dynamiek van antisemitische en racistische incidenten. Dit onderzoek is gedaan op basis van data die tijdens het bijwonen van strafzaken tegen 27 verdachten van racistische en antisemitische overtredingen en misdrijven is verzameld. Het gaat hier dus om een kwalitatief onderzoek van beperkte omvang, waardoor de uitkomsten als indicatief en verdiepend moeten worden gezien.

Opzet van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek was om verdere en verdiepende inzichten te verkrijgen over de mogelijke oorzaken en achtergronden van de dynamiek tijdens racistische en antisemitische incidenten.

Binnen deze studie is dat gedaan door tijdens de behandeling van strafzaken te kijken naar drie aspecten van de zaak, namelijk de achtergrondkenmerken van daders, de context waarbinnen het incident plaatsvond en de dynamiek van het incident zelf. Binnen deze strafzaken stonden óf het racistische of antisemitische karakter centraal of bevatte de zaak een specifieke verwijzing naar ras of groep, waardoor hier mogelijk sprake was van racistische of antisemitische aanleiding van het incident. Strafzaken ten behoeve van dit onderzoek werden geselecteerd uit perslijsten van het Openbaar Ministerie. Die perslijsten bevatten doorgaans summiere informatie over alle komende zittingen. Binnen die lijsten zijn ten behoeve van het onderzoek zaken geselecteerd op basis van de inhoud van delictsomschrijvingen of op basis van de verschillende descri-

minatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht (137c t/m 137g en 429quater). Tijdens de zittingen zijn aantekeningen gemaakt over de achtergrondkenmerken van de dader, de aanleiding van het incident, de dynamiek en uitkomst van een incident en de context waarbinnen een en ander plaatsvond.

Dat leverde tijdens de onderzoeksperiode uiteindelijk strafzaken tegen 27 verdachten op, die in de periode november 2016 tot en met april 2017 zijn bezocht⁷. Acht strafzaken betroffen incidenten met een antisemitisch karakter⁸, negentien strafzaken incidenten met een racistisch karakter. De achterliggende incidenten bestonden allen uit racistische of antisemitische scheldpartijen, beledigingen of bedreigingen, met uitzondering van één incident waarbij er naast belediging ook sprake was van mishandeling van het slachtoffer. Bij zestien zaken was er één van de discriminatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht ten laste gelegd. Bij de andere tenlasteleggingen ging het om artikelen als belediging, bedreiging of opruiing.

In veel gevallen ging het om individuele strafzaken. Vier verdachten die waren gearresteerd bij een extreemrechtse demonstratie van de Nederlandse Volks-Unie (NVU) stonden tijdens één procesdag terecht in verschillende zittingen. Verder stonden acht verdachten op dezelfde dag terecht voor verschillende beledigingen en bedreigingen van de Surinaams-Nederlandse politica Sylvana Simons. Simons kreeg na haar intrede in de politiek in het voorjaar van 2016 te maken met een zeer grote hoeveelheid beledigingen en bedreigingen via sociale media. Van deze duizenden beledigingen en bedreigingen werd na een selectie uiteindelijk een klein aantal zaken voor de rechter gebracht. Zie bijlage 1 voor een volledig overzicht van alle strafzaken uit dit onderzoek.

6.2 Bevindingen

We beschrijven achtereenvolgens de achtergrondkenmerken van de dader, de context van het incident en tenslotte de dynamiek van het incident, waarbij we antisemitische en racistische incidenten met elkaar vergelijken.

Achtergrondkenmerken daders⁹

Ten aanzien van de achtergrondkenmerken is gekeken naar aspecten van de daders die voorafgaand aan het incident al vast stonden.

Een eerste achtergrondkenmerk dat van belang is om te bekijken is de overtuiging van de dader. Zoals in de inleiding al is vermeld, blijkt uit eerder onderzoek dat bij zowel racistische als bij antisemitische incidenten de overtuiging van daders een rol kan spelen, maar dat dit bij antisemitische incidenten in een groter aantal gevallen zichtbaar is. Bij een aantal strafzaken dat is bezocht voor dit onderzoek blijken persoonlijke overtuigingen van daders ook een rol te spelen in de aanloop naar zowel racistische als antisemitische incidenten. Het gaat daarbij zowel om politieke overtuigingen, als om maatschappelijke opvattingen zoals standpunten over Zwarte Piet, over de islam, over de komst van vluchtelingen en over het Palestijns-Israëliësch conflict.

Ter illustratie enkele voorbeelden van aangedragen motivaties door daders die verdacht werden van racistische incidenten :

'Ik was geïrriteerd door de rol van Sylvana Simons in de Zwarte Pietendiscussie. Het is de militante manier waarop. (...) In Nederland mag niks meer, negerzoenen mogen niet meer, Zwarte Piet mag niet meer, de koning mag niet meer in de gouden koets. Alles verandert en niks mag meer.'

'Ik ben rechts en nationalistisch, ik sta voor de Nederlandse waarden.'

7 Dertien strafzaken werden behandeld door de Meervoudige Kamer, de overige door de Politierechter.

8 Dit aantal van acht strafzaken naar aanleiding van een antisemitisch incident is beperkt. Daar komt nog bij dat vier van de strafzaken zien op eenzelfde incident, waarbij vier personen werden gearresteerd wegens het meedragen van antisemitische symbolen bij een extreemrechtse demonstratie.

9 In de tekst wordt over 'daders' gesproken, waar het hier ten tijde van de strafzaak natuurlijk formeel om verdachten ging. In de meeste gevallen leidden de strafzaken overigens tot schuldigverklaring en strafoplegging. Er wordt in de tekst echter wel over 'daders' gesproken, omdat die term de rol tijdens een incident beter weergeeft. Daar komt bij dat in geen enkele zaak de feitelijke gang van zaken werd betwist, maar alleen de vraag of het om een strafbaar delict ging. Van deze 27 verdachten werden er uiteindelijk twee vrijgesproken. Eén verdachte werd wel veroordeeld voor belediging, maar niet voor strafbare discriminatie. In totaal werden dus 25 van de verdachten veroordeeld.

'Ik heb gewoon een hekel aan moslims. Die mensen moeten gewoon terug naar hun eigen land.'

'Als vluchtelingen het zo goed hebben daar, waarom komen ze dan hierheen? Onze mensen staan voor de voedselbank. Wij kunnen niet naar de dokter, wij hebben geen werk en geen nieuwe telefoons. Wij kunnen dat niet betalen. Ik vind het vervelend dat ik langer moet wachten op dingen als werk, geld en een huis dan vluchtelingen.'

Een voorbeeld van een strafzaak met een antisemitisch karakter waarbij er sprake was van een overtuigingsdader speelde rond een rapper die een eigen muziekvideo op internet plaatste met de tekst: 'Ik haat die fucking Joden nog meer dan de nazi's'.

Van de 27 daders waren er zestien te kwalificeren als overtuigingsdaders, dat is 59 procent van het totaal aantal onderzochte zaken. Van deze zeventien ging het om elf daders van een racistisch incident en vijf daders van een antisemitisch incident. Naast deze overtuigingsdaders, kwamen er ook incidenten voor waar de overtuigingen van de dader geen aanwijsbare rol speelden. Dat was bij elf daders het geval, waarvan drie bij antisemitische incidenten en acht bij racistische incidenten. De drie antisemitische incidenten zonder overtuigingsdader betroffen allemaal scheldincidenten tegen politieagenten.

Naast de overtuiging bekeken we ook andere achtergrondkenmerken van daders. Vrijwel alle daders waren man, met uitzondering van twee vrouwelijke daders bij racistische incidenten. Daders van racistische incidenten hadden een gemiddelde leeftijd van 41 jaar en daders van antisemitische incidenten een gemiddelde leeftijd van 32 jaar. Alle overtuigingsdaders, zowel van racistische als antisemitische incidenten, hebben een Nederlandse achtergrond, met uitzondering van één overtuigingsdader van een antisemitisch incident met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond.

Een groot deel van de daders, zowel van racistische als antisemitische incidenten, heeft een strafblad. Van de negentien daders van racistische incidenten hebben er acht een strafblad, acht niet en van drie is het onbekend. Van de acht daders van antisemitische incidenten hebben zeven een strafblad.

Zes daders van racistische incidenten maakten melding van psychische problematiek, waaronder allebei de vrouwelijke daders. Een voorbeeld: *'Ik gebruikte Concerta*

en Ritalin, maar hier word ik nog agressiever van dan normaal van mijn ADHD. Hier ben ik dus mee gestopt. Ik ben doorverwezen voor hulp bij mijn agressie'. Vaak viel deze psychische problematiek samen met werkloosheid (van de zes personen met dergelijke problematiek zijn er vijf werkloos) of met een laag opleidingsniveau. Bij de strafzaken rond antisemitische incidenten werd niet ingegaan op het geestelijk welzijn van de daders.

Context van incidenten

Bij de context van racistische en antisemitische incidenten is gekeken naar factoren die op het moment dat het incident plaatsvond van invloed konden zijn, zoals de locatie van het incident, de relatie tussen dader en slachtoffer en de rol van de sociale omgeving.

Zo valt op dat veel incidenten plaatsvonden in de openbare ruimte (zestien incidenten, 59 procent), zoals een supermarkt of een woonwijk. Daarnaast vond een aanzienlijk deel van de incidenten plaats in een online omgeving (elf incidenten, 41 procent). Van de racistische incidenten vonden er tien online plaats, de overige negen in de openbare ruimte. Van de antisemitische incidenten vond er één online plaats, de andere zeven in de openbare ruimte. Een voorbeeld van een dergelijk racistisch bericht was de openbaar op Facebook geplaatste tekst: *'Plaats vrijmaken voor vluchtelingen? Auschwitz staat momenteel leeg!'* Berichten op Facebook, Twitter, YouTube of nieuwssites blijken in meerdere strafzaken aanleiding te zijn tot het plaatsen van niet-persoonlijke openbare racistische of antisemitische beledigingen. Eén dader vertelde tijdens zijn strafzaak: *'Ik had die dag naar de intocht op televisie gekeken en zag ook de demonstraties tegen Zwarte Piet. (...) Ik heb het (het ging hier om de racistische belediging 'Als al die apenkoppen het hier zo erg vinden, laten ze dan oprotten naar een land waar ze qua kleur niet opvallen', RdH/WW) die avond geplaatst. Op een gegeven moment lees je reacties op Facebook en daar reageer je dan op.'*

We hebben ook gekeken naar de relatie tussen verdachten en slachtoffer. In een aantal gevallen waren racistische of antisemitische beledigingen niet direct gericht op een concreet slachtoffer en was er dus ook geen sprake van een relatie tussen dader en slachtoffer. Wanneer er wel sprake was van een op een persoon gerichte actie, kunnen daders en slachtoffers elkaar al kennen voor het incident of kunnen ze elkaar ten tijde van

het incident ontmoeten, bijvoorbeeld op straat, in een professionele context (horeca, winkelier) of binnen een gezagsverhouding (politie). Ook kan een racistische of antisemitische actie zich richten tegen een publiek figuur, zoals bij een aantal online beledigingen en bedreigingen van de politica Sylvana Simons het geval was.

Bij de antisemitische incidenten valt het op dat in geen van de acht zaken sprake was van een Joods slachtoffer. In vijf zaken ging het om antisemitische uitlatingen die niet tegen individuele personen waren gericht. In de overige drie zaken ging het om antisemitische scheldincidenten tegen niet-Joden. Het ging hier in alle drie de gevallen om het uitschelden van politieagenten. In geen van de antisemitische strafzaken was dus sprake van een bestaande relatie tussen dader en slachtoffer. Dat is in zekere zin in lijn met eerder onderzoek. Daaruit blijkt dat antisemitische incidenten in veel gevallen niet gericht zijn tegen individuele Joden (zie bijvoorbeeld Wolf et al., 2013). Uit ander onderzoek blijkt bovendien dat het bij discriminerende scheldpartijen tegen politieagenten in een derde van de gevallen gaat om gebruik van het scheldwoord 'Jood' (Mink, 2017, p.44). 'Jood' wordt in die gevallen niet gericht tegen Joodse politieagenten, maar gebruikt als een min of meer willekeurig scheldwoord. Bij de racistische incidenten zit veel meer verscheidenheid in het type relaties. Slachtoffers zijn kennissen van de dader, horecamedewerkers, winkeliers, zorgverleners, burens van de dader of publieke figuren.

Ook de context van de sociale omgeving bij een incident blijkt van belang te zijn. Ook al is het onderwerp sociale druk of invloed van de sociale omgeving bij de verschillende rechtszaken niet expliciet aan de orde gekomen, er was wel sprake van situaties waaruit opgemaakt kan worden dat die sociale omgeving bepalend of medebepalend was voor het verloop van de incidenten. Zo waren de acht daders van racistische beledigingen en bedreigingen van Sylvana Simons tijdens het doen van hun strafbare uitingen actief in Facebookgroepen die zich expliciet tegen Sylvana Simons richtten vanwege haar uitgesproken mening in het Zwarte Piet-debat. Binnen die Facebookgroepen heerste een grote negatieve éénstemmigheid ten aanzien van Simons, waardoor de daders mogelijk steun hebben ervaren in hun intentie om tot hun racistische beledigingen en bedreigingen te komen. Bij antisemitische incidenten was eenzelfde mogelijke invloed zichtbaar. Een viertal daders van antisemitische belediging werd gearresteerd tijdens een

extreemrechtse demonstratie. Zij hadden in het kader van deze demonstratie verschillende antisemitische uitingen gedaan, beledigende stickers, spandoeken en het brengen van de Hitlergroet. Aannemelijk is dat deze gedragingen zonder de context van de demonstratie en de daarbij aanwezige gelijkgestemden niet zouden zijn voorgevallen.

Dynamiek van incidenten

De dynamiek van de racistische en antisemitische incidenten kan op veel verschillende manieren zijn opgebouwd. Eerder onderzoek (Tierolf et al., 2015, pp. 65-72) wees echter uit dat er twee momenten opvallen, wanneer naar de verschillen tussen antisemitische en racistische incidenten wordt gekeken. Ten eerste was dat het begin, de aanleiding van een incident. Ten tweede was dat het eventuele vervolg, waarbij gereageerd wordt op de aanleiding. Zo kan het begin van het incident direct racistisch of antisemitisch zijn, maar kan het ook bij aanvang om een heel ander incident gaan, bijvoorbeeld een verkeersruzie. En er kan sprake zijn van een eigenstandig incident, een antisemitische tekst op internet bijvoorbeeld, waar niet op gereageerd wordt. Maar het kan ook gaan om een incident met een vervolg, waarbij het vervolg al of niet racistische of antisemitische elementen bevat. Om de dynamieken uit de 27 incidenten uit de onderzochte strafzaken inzichtelijk te presenteren is er voor gekozen om ze in vier scenario's in te delen, die opgebouwd zijn rond die twee momenten: begin/aanleiding en vervolg/reactie van het incident. Per scenario kijken we of er relaties bestaan met andere factoren of determinanten, die mogelijk een relatie hebben met de opbouw van de dynamiek van het incident.

1. Bij het eerste scenario vallen het racistische of antisemitische element en het incident geheel samen. Er is geen andere aanwijsbare aanleiding voor het incident dan een racistische of antisemitische overtuiging van de dader¹⁰. Verder vindt er geen vervolg of escalatie plaats binnen het incident. Alle incidenten die binnen dit scenario passen zijn logischerwijze gepleegd door overtuigingsdaders. Verder blijkt het binnen dit onderzoek te gaan om incidenten

10 Dit type incidenten wordt elders in deze rapportage 'intentioneel' genoemd.

die geen aanwezig slachtoffer kennen. Het ging in alle gevallen om uitingsdelicten die niet direct tegen een persoon waren gericht of tegen een niet-aanwezige publieke persoonlijkheid en vaak waren gerelateerd aan een actuele politieke of maatschappelijk discussie. Een voorbeeld van een incident binnen dit scenario is de online reactie op een nieuwsartikel: *‘De enige goeie moslim is een dode moslim. Bevrijd Nederland van dit kankergezwell en stem op Wilders.’* De daders binnen dit scenario blijken allen laagopgeleid te zijn. Kenmerkend voor alle daders in dit scenario is verder dat er vaak (in ieder geval bij dertien van de zestien zaken) een context bestaat waarin meerdere overtuigingsdaders actief zijn en soortgelijke delicten plegen. Mogelijk vinden er dus vormen van aanmoediging plaats. Dit speelde zowel online, waar op sociale media in verschillende discussie- en reactiedraden strafbare opmerkingen werden geplaatst, als offline, toen vier extreemrechtse demonstranten werden gearresteerd wegens antisemitische beledigingen.

2. Het tweede scenario houdt in dat bij incidenten het racistische of antisemitische element het begin is van het incident en dat dit element daarna reden is voor een vervolgdynamiek. Dat kan een weerwoord van een slachtoffer of omstander zijn, maar ook een escalatie van het incident. In ieder geval draait het binnen dit scenario om het gegeven dat er door het slachtoffer van antisemitisme of racisme of een omstander gereageerd wordt op het racistische of antisemitische element, waarop vervolgens eventueel weer een reactie of escalatie kan volgen. Eén incident binnen dit onderzoek speelde zich duidelijk volgens dit scenario af. Het gaat hier om een man die eerst een Marokkaans-Nederlands meisje beledigde: *‘Kankerzwarte, vieze kankerapen.’* Hierna escaleerde het incident, werd er over en weer gescholden en mishandelde de dader tenslotte het meisje.
3. Het derde scenario bevat incidenten, die in eerste instantie geen racistisch of antisemitisch element kennen, zoals een burens- of verkeersruzie, waarbij de dader het racistisch of antisemitisch element op een later moment inbrengt met als waarschijnlijk doel om de andere partij te kwetsen. Na de introductie van dit racistische of antisemitische element ontstaat er binnen dit scenario verder geen vervolgdynamiek, het slachtoffer van racisme of antisemitisme geeft na

deze uiting geen verdere reactie. Binnen de bezochte strafzaken is dit scenario vooral terug te zien bij arrestaties of het uitschrijven van bekeuringen, zoals in het voorbeeld van een dader die gearresteerd werd en de agenten een aantal keer uitschold voor *‘Kankerjoden’*.

4. Bij het vierde scenario is er op dezelfde manier als in scenario 3 sprake van een andersoortig incident waarbij het racistisch of antisemitisch element pas op een later moment wordt ingebracht, maar vindt er wel een vervolgdynamiek plaats. Zo is er een dader die al jaren in onmin leeft met een Afrikaanse buurman. Nadat hij door zijn buurman in het Afrikaans was beledigd, spuugde hij op de grond en riep: *‘Afrikaanse mensen zijn zwarte apen. Je moet terug naar Afrika en zwarte pikken.’* Zijn buurman begon toen ook met schreeuwen en riep onder andere: *‘Je bent een racist!’*

Opvallend bij incidenten in scenario 3 en 4 is dat alle incidenten plaatsvonden in de openbare ruimte met de betrokkenen in fysieke nabijheid, dus niet op het internet.

Tabel 6.1 Aantallen incidenten per scenario

Scenario	Percentage strafzaken binnen dit scenario	Waarvan racistisch	Waarvan antisemitisch
1	44% (12 zaken)	7	5
2	4% (1 zaak)	1	0
1 en/of 2	11% (3 zaken)	3	0
3	33% (9 zaken)	6	3
4	7% (2 zaken)	2	0

In tabel 6.1 is per scenario opgenomen hoeveel van de racistische en antisemitische incidenten onder dit scenario vallen. Er vallen een paar zaken op.

Ten eerste valt op dat het grootste deel van de incidenten (zestien van de 27) binnen de scenario's 1 of 2 valt, incidenten die beginnen met een racistisch of antisemitisch element. Daarbinnen valt verder op dat het bij drie van die zaken onduidelijk is of er een aan het incident gerelateerde vervolgactie was. Het gaat hier om incidenten die online plaatsvonden en onderdeel waren van een discussiedynamiek op sociale media. Maar tegelijkertijd was er bij deze zaken geen sprake van een dynamiek tussen dader en slachtoffer.

Ten tweede valt op dat bijna alle antisemitische incidenten in scenario 1 zitten, behalve de drie incidenten waar gezagsdragers voor 'Jood' werden uitgescholden¹¹. Dat is een bevestiging van de uitkomsten van eerder onderzoek, dat antisemitische incidenten vaak incidenten zijn met overtuigingsdaders. Tegelijkertijd is te zien dat racistische incidenten meer divers zijn als het op dynamiek aankomt. Racistische incidenten komen binnen alle vier de scenario's voor. Ook dat bevestigt uitkomsten uit eerder onderzoek, al is dit effect wel minder sterk zichtbaar dan uit het eerdere onderzoek naar voren kwam. Daar bleek in driekwart van de antisemitische incidenten sprake te zijn van een antisemitische intentie, tegenover een derde van de racistische incidenten (Tierolf et al., 2015, pp.65-72).

Ten derde valt op dat er geen antisemitische incidenten zijn verlopen volgens de scenario's 2 of 4. Er hebben dus na de antisemitische uitingen geen vervolgacties plaatsgevonden. Dit hangt samen met het gegeven dat veel antisemitische acties slachtofferloos zijn, zich niet richten op een specifieke aanwezige.

Ten vierde valt op dat de scenario's 2 en 4 in totaal maar drie keer voorkwamen. Dat wil zeggen dat reacties van slachtoffers of omstanders op racistische en antisemitische uitingen maar in een zeer beperkt aantal gevallen, drie keer dus, leidden tot daadwerkelijke escalatie.

6.3 Conclusie

De reden om dit onderzoek te doen lag in de behoefte om een verdiepend inzicht te krijgen in de verschillen tussen racistische en antisemitische incidenten, wanneer we kijken naar achtergronden, context en dynamiek van die incidenten. Voor dit onderzoek zijn 27 strafzaken bezocht om data te verzamelen. Ondanks de beperkte omvang van het onderzoek komen er toch enkele conclusies naar voren.

¹¹ Een kanttekening is hier overigens wel op zijn plaats. Omdat alle antisemitische incidenten bij dit onderzoek slachtofferloos waren, niet gericht tegen bij het incident aanwezige Joden, is een vervolgdynamiek, zoals de scenario's 2 en 4 niet goed mogelijk.

Bij de achtergrondkenmerken van daders zijn er nauwelijks opvallende verschillen te zien tussen daders van racistische en van antisemitische incidenten. Het gaat in overgrote meerderheid om mannen (25 van de 27 incidenten) en veel van de daders hebben een strafblad. Politieke en maatschappelijke overtuigingen blijken bij beide categorieën in een aantal gevallen een rol te spelen. In zes strafzaken tegen verdachten van racistische incidenten bleek psychiatrische problematiek een rol te spelen, terwijl dat bij geen enkele strafzaak over een antisemitisch incident naar voren kwam. Maar het is niet duidelijk of er in die zaken geen psychiatrische problematiek speelde of dat dit bij het behandelen van de strafzaken niet werd vermeld.

Bij de context van een incident vallen enkele algemeen geldende kenmerken op. Veel incidenten vinden plaats in de publieke ruimte, zowel online als offline. Zeven van de acht antisemitische incidenten vonden plaats op straat en slechts één online. Bij racistische incidenten lag die verhouding anders, daar vonden tien van de negentien incidenten online plaats.

Verder blijkt dat ook de context van een stimulerende sociale omgeving een rol kan spelen. Wanneer die omgeving eenzelfde sociale norm hanteert lijkt het voor daders eenvoudig om over te gaan tot een racistisch of antisemitisch incident. Dat gebeurde bij vier van de acht antisemitische incidenten, allen tijdens een extreemrechtse demonstratie, en bij acht daders van racistische incidenten, die zich in Facebookgroepen onder gelijkgestemden bevonden.

Bij de dynamiek valt op dat er duidelijke verschillen zijn tussen daders van antisemitische incidenten en van racistische incidenten. Bij antisemitische incidenten zien we eigenlijk maar twee soorten incidenten voorkomen: overtuigingsdaders die een antisemitisch delict begaan en scheldpartijen met het woord 'Jood' tegen politieagenten. Bij racistische incidenten zien we een veel grotere diversiteit aan incidenten. Het gaat bij elf van die incidenten om overtuigingsdaders, maar bij acht incidenten om andersoortige incidenten waar het racistische element pas later wordt ingebracht.

Deze uitkomst is een duidelijke bevestiging van de bevindingen uit eerder onderzoek, dat antisemitische incidenten vaker door overtuigingsdaders worden gepleegd en racistische incidenten, naast overtuigingsdaders, ook vaak een oorsprong vinden in een

complexer conflict. Uitzondering daarbij zijn de incidenten waarbij 'Jood' als scheldwoord wordt gebruikt, voornamelijk tegen politieagenten. Opvallend is wel dat bij de dynamiek van de zaken die bestudeerd zijn voor dit onderzoek, zich weinig situaties voordeden waarbij antisemitisme of racisme zorgde voor een escalatie met bijvoorbeeld een felle of gewelddadige reactie vanuit het slachtoffer.

Dit onderzoek bevestigt vooral de eerdere inzichten dat antisemitische incidenten vaker hun oorsprong vinden in de overtuiging van daders, dan dat bij racistische incidenten het geval is. Een omgeving van gelijkgestemden lijkt daarbij een motiverende factor te zijn.

7 Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld

(Willem Wagenaar)

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van het extreemrechtse veld in Nederland in het jaar 2016. Dit gebeurt in een longitudinale context, waarbij we de beschreven ontwikkeling in de onderzoeksperiode steeds binnen het kader van een langere ontwikkeling plaatsen. Wij besteden eerst aandacht aan vragen rond de definitie en afbakening van het begrip 'extreemrechts'. Vervolgens geven we inzicht in organisatorische ontwikkelingen en in de geweldloze en gewelddadige activiteiten van extreemrechts. Ten slotte gaan we in op verschillende vormen van overheidsrespons op het verschijnsel.

Voor de samenstelling van dit overzicht is gebruik gemaakt van open bronnen, in belangrijke mate primaire bronnen: publicaties, websites en andere digitale mediakanalen van extreemrechtse formaties en hun aanhang, gesprekken met (voormalige) rechtsextremisten en voorts door het bekijken van publieke activiteiten (demonstraties) van deze organisaties. De data die op deze manier verzameld zijn, zijn verder geanalyseerd en ingekaderd met behulp van bestaande literatuur over rechtsextremisme in Nederland en verder vergeleken en geduid met inzichten van andere waarnemers van het extreemrechtse veld.

7.1 Kader: afbakening en definitie

In deze rapportage hanteren we een definitie van extreemrechts die is afgeleid van de definitie zoals die door Van Donselaar (Moors, 2009) is opgesteld.

Onze definitie luidt als volgt:

Extreemrechtse/rechts-radical formaties zijn organisaties met een meer of minder uitgesproken ideologie die wordt gekenmerkt door (varianten van) oriëntatie op het 'eigene', (varianten van) afkeer van het 'vreemde', waarbij een onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde' primair gebaseerd is op etnische verschillen. Verder kenmerkt deze ideologie zich door een hang naar het autoritaire.

Centraal in de definitie staat de ideologie van een formatie, met de nadruk op onderscheid tussen het 'eigene' en het 'vreemde'. Het draait bij het 'eigene' om de manier waarop een groepering de eigen groep afbakt en op welke kenmerken de 'vreemde' groep daarvan wordt onderscheiden. Dat gebeurt bij verschillende extreemrechtse groepen op verschillende manieren. Maar kenmerkend voor extreemrechtse formaties is wel dat deze afbakening van het 'eigene' en het 'vreemde' altijd in het hart van de ideologie zit én altijd een etnisch aspect kent. Het 'eigene' wordt als homogeen geheel gezien, het 'eigen volk' of het 'eigen ras', met eenzelfde etniciteit, een gezamenlijke en homogene culturele identiteit of een gezamenlijk 'volksbelang'. Het 'vreemde' daarentegen kan vele gezichten hebben. Het zit, als dialectische tegenhanger van het 'eigene', eveneens in het hart van de ideologie van extreemrechtse formaties, en wordt vooral afgebakend door datgene wat het 'eigene' niet is. In de praktijk zien we dat dit etnisch vreemde, afhankelijk van ideologische achtergrond, context en tijdsgewricht op verschillende manieren wordt geformuleerd. Gaat het de ene keer bijvoorbeeld om biologisch afgebakende groepen, zoals 'zwarten' of 'Joden', in een andere situatie gaat het om meer nationaal, etnisch of religieus afgebakende groepen als 'Marokkanen', 'buitenlanders', 'asielzoekers' of 'moslims'.

Naast de ideologie hanteert Van Donselaar twee nadere concepten die gebruikt kunnen worden om het extreemrechtse gehalte van een organisatie te bepalen en die wij ook overnemen. Met het concept 'sociale genealogie' wordt gekeken in hoeverre een

(nieuwe) formatie onderdak biedt aan bekende rechtsextremisten uit andere formaties, een gebruikelijk verschijnsel binnen extreemrechts. Met het concept ‘magneetfunctie’ wordt gekeken in hoeverre bestaande extreemrechtse organisaties zich aangetrokken voelen tot een nieuwe speler.

Met de definitie van Van Donselaar uit 2009 stopte het debat rond definitie en afbakening echter niet. Naast deze definitie was er een sterke behoefte om modernere extreemrechtse partijen, die zich meer richten op thema’s als moslims en immigratie, te onderscheiden van klassieke nationaalsocialisten (of nazi’s) voor wie antisemitisme en het denken in biologische verschillen tussen ‘rassen’ in de kern van de ideologie zit. Van Donselaar maakte daartoe een onderscheid in het extreemrechtse veld tussen ‘klassiek extreemrechts’ en ‘nieuw rechts-radicaal’. Onder klassiek extreemrechts werden die formaties begrepen die zich in de klassieke extreemrechtse traditie plaatsen, omdat ze bijvoorbeeld teruggrijpen naar ideeën of symbolen uit het Derde Rijk of uit het klassieke Italiaanse fascisme. Daarnaast zijn er sinds een aantal jaren nieuwe vormen van extreemrechts te herkennen, waarin weliswaar een etnisch geformuleerd onderscheid tussen het ‘eigene’ en het ‘vreemde’ wordt gehanteerd, maar waarbij op andere vlakken verschillen zichtbaar zijn ten opzichte van klassieke extreemrechtse formaties. Zo is er vaak sprake van een minder duidelijke sociale genealogie. Daarnaast kent dit nieuwe type organisaties vaak een ‘dunne’ ideologie. Binnen die ideologie is er ook sprake van een verschil tussen dergelijke formaties en klassiek extreemrechts wanneer het over joden en Israël gaat. Bij klassiek extreemrechtse formaties behoren joden en Israël tot het ‘vreemde’, bij nieuw rechts-radicalen tot het ‘eigene’. Dergelijke groepen worden getypeerd als ‘nieuw rechts-radicaal’ (Moors, 2009).

7.2 Extreemrechtse formaties

In deze paragraaf tonen we een parade van extreemrechtse organisaties die in 2016 in Nederland actief waren. Deze verschillende extreemrechtse organisaties zijn in Nederland te onderscheiden op basis van hun ideologische overtuigingen. In grote lijnen is er tussen de verschillende formaties een ideologische scheidslijn zichtbaar die maakt dat ze in drie categorieën zijn in te delen. We maken daarom in dit hoofdstuk een onderscheid

tussen 1. identitaire formaties, die zich vooral beroepen op een Nederlandse identiteit en onder de klassiek extreemrechtse categorie vallen, 2. nazistische formaties, die zich meer baseren op de oude nationaalsocialistische idealen van het Derde Rijk en ook onder de klassiek extreemrechtse categorie vallen en 3. nieuw rechts-radicalen formaties die zich niet beroepen op deze oudere ideologieën, maar wel binnen onze definitie van extreemrechts vallen. Verder zal in deze paragraaf kort worden ingegaan op gebeurtenissen rond extreemrechtse muziek. Na de bespreking van deze onderwerpen geven wij een beredeneerde schatting van het aantal leden van de besproken formaties.

Het jaar 2016 was wat de ontwikkelingen in het extreemrechtse veld betreft een dynamisch jaar. Die dynamiek vond plaats in de schaduw van twee felle maatschappelijke debatten rond thema’s die in het hart van de belangstelling van de meeste extreemrechtse groepen liggen:

- Ten eerste de komst van grote groepen vluchtelingen naar Europa en naar Nederland.
- Ten tweede de maatschappelijke discussies rond Zwarte Piet.

In 2015 was al zichtbaar dat discussies over de opvang van vluchtelingen in Nederland leidden tot een groei in de actieve aanhang voor extreemrechtse groepen én een groei in de aantallen demonstraties¹². Ook in de eerste helft van 2016 bleef de onrust over de komst van vluchtelingen aanhouden, met vergelijkbare invloeden op het extreemrechtse veld: groei in aantallen en groei in activiteit. In het najaar van 2016 nam het aantal vluchtelingen sterk af en luwde de maatschappelijke discussie rond dit thema. Tegelijkertijd leefden de jaarlijkse scherpe maatschappelijke debatten over Zwarte Piet op, een tweede belangrijk mobilisatiethema voor extreemrechtse groepen. Naast deelname aan deze debatten was ook zichtbaar dat extreemrechtse formaties in toenemende mate betrokken waren bij acties en confrontaties rond het thema Zwarte Piet.

¹² Wagenaar, W. (2016) *Extreemrechtse formaties en extreemrechts geweld*. In: Tierolf, B. et al. (2016) *Vijfde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, p. 42-54.

Wat vooral opviel is dat extreemrechtse groepen in deze periode hun activiteiten met enige regelmaat konden uitvoeren in de context van bredere protesten en daarbij ook aansluiting wisten te vinden bij bredere burgerprotesten. Tijdens verschillende lokale protesten tegen de opvang van vluchtelingen werd door opstandige buurtbewoners op verschillende manieren samengewerkt met extreemrechtse groepen. In een aantal gevallen namen rechtsextremisten deel aan lokale protesten, maar bij andere protesten werden rechtsextremisten ook betrokken bij de organisatie of namen zij de gehele organisatie voor hun rekening. Ook bij protesten rond het thema van Zwarte Piet was zichtbaar dat extreemrechtse groepen probeerden anderen bij hun protesten te betrekken. Al verliep dat minder georganiseerd dan bij de protesten tegen vluchtelingen. Hier waren groepen rechtsextremisten enkele keren aanwezig bij Sinterklaasintochten, waar protest was aangekondigd tegen Zwarte Piet. Rechtsextremisten namen vervolgens initiatief om weer tegen deze anti-Zwarte Piet-demonstranten te demonstreren en probeerden daar, met enig succes, andere toeschouwers bij te betrekken.

Er leek in 2016 daarmee sprake te zijn van een afnemend isolement van extreemrechtse organisaties en op beperkte schaal van afnemende maatschappelijke weerbaarheid tegen extreemrechts activisme of zelfs van acceptatie van extreemrechts activisme. Mocht daar sprake van zijn dan is dat in lijn met vergelijkbare ontwikkelingen in andere westerse landen. Een goed voorbeeld daarvan was de ontwikkeling tijdens de Franse Presidentsverkiezingen in 2017. Daar wist Marine Le Pen, kandidate van het extreemrechtse Front National, haar score tussen de eerste en de tweede ronde te verbeteren van 21,3% naar 33,9%, een winst van 12%. Terwijl haar vader in een vergelijkbare situatie in 2002 van 16,9% in de eerste ronde naar 17,8% in de tweede ronde groeide. Klaarblijkelijk is er in Frankrijk een situatie ontstaan, waar het Front National voor een aanzienlijke groep mensen niet een partij is die ze primair steunen, maar wel zien als een acceptabele tweede optie concludeert Mudde (2017). Eenzelfde ontwikkeling signaleerde hij bij de Oostenrijkse presidentsverkiezingen in 2016.

7.2.1 Identitaire Formaties

Identitaire formaties streven naar een ideaal van een homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd. Het onderscheid tussen

het 'eigene' en het 'vreemde' spitst zich bij deze groepen vooral toe op het Nederlands taalgebied en de cultureel-etnische eigenheid van het daar levende Nederlandse volk. Dat komt tot uiting in het afwijzen van externe invloeden of bedreigingen ten aanzien van dat Nederlandse volk. Primair gaat dat om 'vreemde' invloeden door immigratie. Maar identitaire formaties stellen zich bijvoorbeeld ook teweer tegen 'bedreigingen' als Engelse leenwoorden in de Nederlandse taal of de aanwezigheid van 'cultuurvreemde' buitenlandse multinationals in Nederland. Ook andere veronderstelde aantastingen van die homogene Nederlandse identiteit, zoals pedofilie, drugs of het aanpassen van het uiterlijk van Zwarte Piet zijn reden tot actie door deze groepen. Verder bestaat de uitgesproken wens het veronderstelde homogene Nederlands taalgebied, bestaand uit Nederland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk, samen te voegen in een nieuw land, Dietsland, en voelt men zich om dezelfde redenen sterk verwant met de blanke Afrikaners in Zuid-Afrika. Tenslotte worden ook politieke tegenstanders gezien als bedreiging van het Nederlandse volk.

In 2016 waren drie groepen actief die als identitair gekwalificeerd kunnen worden: Identitair Verzet, Voorpost en Zwart Front.

Identitair Verzet

De actiegroep Identitair Verzet splitste in 2012 af van een andere extreemrechtse formatie, Voorpost. Identitair Verzet is sinds haar ontstaan beperkt in omvang gebleven, al is de actieve kern in de periode 2015-2016 wel gegroeid. Tijdens de vele regionale protesten tegen de vestiging van vluchtelingen, wist Identitair Verzet met enig succes jongeren uit die regio's te werven en nam het aantal activisten van Identitair Verzet toe tot enkele tientallen. Eind 2016 nam de belangstelling voor de organisatie echter weer af en wist Identitair Verzet de nieuwe aanwas niet te behouden. Het aantal activisten nam weer af tot ongeveer vijftien personen, die grotendeels voor die periode ook al actief waren.

Identitair Verzet blijkt, ondanks de geringe omvang, wel steeds in staat om voor maatschappelijke commotie en media-aandacht te zorgen door op mediagenieke momenten met een kleine groep een actie te ondernemen.

Een veelgebruikte methode van de groep is het bezetten van daken van gebouwen die op dat moment in het nieuws zijn. Zo werden in 2016 daken bezet van gebouwen in Gouda (aangewezen als vluchtelingenopvang), Leiderdorp (een toekomstig AZC) en Rotterdam (toekomstig islamitisch schoolgebouw). Een andere geslaagde poging om publicitaire aandacht te genereren in 2016 was om 'burgerpatrouilles' aan te kondigen in Ede. Daar was op dat moment sprake van forse onrust rond een wijk met veel Marokkaans-Nederlandse inwoners. De aankondiging van burgerpatrouilles zorgde voor de door Identitair Verzet gezochte aandacht. De burgerpatrouilles zelf bleven echter beperkt tot een eenmalige wandeling van een kleine groep activisten.

Het leeuwendeel van de acties van Identitair verzet vond in de eerste helft van 2016 plaats en was gericht tegen de opvang van vluchtelingen. Twee van de bovengenoemde dakbezettingen vonden in dat kader plaats. Maar activisten van Identitair Verzet sloten zich ook regelmatig aan bij lokale protesten tegen de opvang van vluchtelingen. Na het afnemen van de discussie rond de vestiging van vluchtelingen in Nederland, namen ook de acties van de groep af. Wel was Identitair Verzet actief tijdens protesten rond Zwarte Piet in november 2016. Zij probeerden met enig succes om aanwezige belangstellenden bij Sinterklaas-intochten te mobiliseren tot protesten tegen deze anti-Zwarte Piet-demonstranten om op deze manier tot confrontaties te komen.

Identitair Verzet is ook onderdeel van een internationaal netwerk van identieke groepen in andere West-Europese landen die de afgelopen jaren zijn ontstaan, zoals Génération Identitaire in Frankrijk en de Identitäre Bewegung in Duitsland en Oostenrijk. In 2016 werd deze samenwerking onder andere vorm gegeven met een gezamenlijke actie in Keulen, waar het dak van het centraal station werd bezet, een jaar na massale aanrandingen door migranten in Keulen in de nieuwjaarsnacht van 2015. Daar waren ook Nederlandse activisten van Identitair Verzet bij betrokken.

Voorpost

De Vlaams-Nederlandse actiegroep Voorpost is in de jaren zeventig van de vorige eeuw opgericht. De organisatie streeft naar een homogeen Nederlands volk in één staat en daarmee naar de eenwording van Nederland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Voorpost verzet zich tegen alle gepercipieerde 'bedreigingen' voor het Nederlandse volk.

Die bedreigingen bestaan volgens Voorpost voornamelijk uit immigratie, de islam en Amerikaanse culturele invloeden. Voorpost hangt het solidarisme aan, een Vlaamse variant van het authentieke Mussolini-fascisme. Voorpost vormt één organisatie in Vlaanderen en in Nederland. In praktisch opzicht is er wel sprake van een aparte structuur in de twee landen, met twee voorzitters en twee actieleiders.

De betekenis van Voorpost in Nederland is al een aantal jaren klein. De actieve aanhang is gering (rond de tien tot vijftien personen) en het aantal activiteiten is beperkt. In veel gevallen ondersteunen Nederlandse Voorpost-aanhangers activiteiten in Vlaanderen.

In Nederland werden in 2016 slechts enkele kleine demonstraties en manifestaties georganiseerd. Anders dan veel andere extreemrechtse formaties speelde Voorpost maar in zeer beperkte mate in op de grote onrust in 2015 en 2016 rond de komst van grote groepen vluchtelingen naar Nederland. Wel was het kader van Voorpost in deze periode actief als facilitaire organisatie bij demonstraties van Pegida Nederland en zorgde voor zaken als geluid, podia en de ordedienst bij verschillende demonstraties van deze organisatie. In april 2016 voerden Voorpost en Pegida gezamenlijk actie in Middelburg tegen de Duitse bondskanselier Merkel. Merkel werd in Middelburg ontvangen en onderscheiden met de zogeheten Four Freedom Award. Voorpost bestempelde Merkel echter als een belangrijke veroorzaker van de komst van grote groepen vluchtelingen. Daarnaast oriënteerde Voorpost zich op extreemrechtse en autocratische groepen in Oost-Europa. Er werden enkele acties in Nederland uitgevoerd uit solidariteit met Hongaarse nationalist en de Hongaarse regering.

Verder werd een grote extreemrechtse demonstratie in Polen bezocht. In de aanloop naar de Sinterklaasviering in december 2016 riep Voorpost op om lokale protesten te organiseren tegen intochten met niet-zwarte Pieten. Bij enkele Sinterklaasintochten, waar gedemonstreerd werd tegen Zwarte Piet, waren ook aanhangers van Voorpost aanwezig. Zij zochten, samen met vertegenwoordigers van andere extreemrechtse groepen, de confrontatie met deze anti-Zwarte Piet-demonstranten.

Zwart Front en Defend Gouda

De actiegroep Zwart Front werd in 2012 opgericht. Zwart Front propageert openlijk het klassieke Italiaanse fascisme. De organisatie kent een zeer beperkte aanhang van ongeveer vijf personen. Begin 2016 ging Zwart Front een samenwerking aan met 'Defend Gouda'. Defend Gouda is een lokale actiegroep die zich vooral profileert tegen de komst van een nieuwe moskee en de opvang van vluchtelingen in Gouda. De twee organisaties organiseerden gezamenlijk een demonstratie tegen de opvang van vluchtelingen.

Naast het verspreiden van posters, stickers en spandoeken over de eigen ideologie voerde Zwart Front in 2016 ook actie voor het Syrische regime van Assad en voor de blanke boerengemeenschap in Zuid-Afrika.

In de tweede helft van 2016 werd weinig meer vernomen van beide organisaties.

7.2.2 Nazistische formaties

Nazistische formaties onderscheiden zich primair van identitaire formaties doordat zij het 'eigene' en het 'vreemde' definiëren vanuit biologisch-racistische kenmerken: Het 'blanke ras' is volgens hen biologisch superieur aan andere 'rassen', waaronder het 'Joodse'. Daarnaast oriënteren zij zich, anders dan identitaire formaties, vooral op 'Germaanse broedervolken' en in mindere mate op het Nederlands taalgebied. Tenslotte streven zij veelal naar een herstel van een Groot-Germaans Rijk, in de traditie van het Derde Rijk uit de periode 1933-1945.

In 2016 was maar één politieke partij actief die als nazistisch is te kwalificeren, de Nederlandse Volks-Unie (NVU). Daarnaast ontstond er een nieuw studiegenootschap en waren er verschillende kleine nazistische actiegroepen actief.

De Nederlandse Volks-Unie (NVU)

De NVU is de enige nazistische politieke organisatie in Nederland, die de intentie heeft om aan verkiezingen deel te nemen. De NVU heeft vanaf de oprichting in 1971 een stormachtig bestaan gekend, maar is in de afgelopen 46 jaar niet uit de politieke marge gekomen. Ondanks regelmatige deelname aan verkiezingen is er nooit een zetel behaald.

In de eerste twintig jaar was de NVU openlijk nazistisch. Inmiddels is dat radicale publieke imago enigszins naar de achtergrond verschoven om confrontaties met het Nederlands strafrecht te vermijden. Voor de buitenwereld zwijgen partijvertegenwoordigers daarom meestal over hun nazistische politieke oriëntatie. Maar achter de schermen is de partij nog steeds duidelijk nazistisch en antisemitisch geïntendeerd. Datzelfde geldt voor toespraken die buiten de Nederlandse rechtsmacht worden gehouden. Zo nam partijleider Kusters in 2016 deel aan een door Vlaamse nazi's georganiseerd debat over de 'historische waarheid' over de Holocaust en de Tweede Wereldoorlog. Op deze bijeenkomst was sprake van Holocaust-revisionisme en sprak de NVU-leider over het gebrek aan belangstelling voor het leed van het Duitse volk in de Tweede Wereldoorlog. Ook werden onder de vlag van de NVU graven geëerd van enkele voormalige nazicollaborateurs. Tijdens een demonstratie in Amsterdam werden vier deelnemers gearresteerd wegens diverse antisemitische en nazistische uitingen¹³.

De activiteiten van de NVU werden in het jaar 2016 gedomineerd door acties tegen de vestiging van vluchtelingen in verschillende gemeentes, net als bij de meeste andere extreemrechtse organisaties. Was de partij in 2015 vooral publicitair actief om haar bemoeienis met diverse lokale protesten groter te doen lijken dan deze bemoeienis in feite was, in 2016 lukte het de partij om ook daadwerkelijk te protesteren of deel te nemen aan protesten van anderen. In Elden, Lunteren en de Utrechtse Sterrenwijk was de partij direct betrokken bij het organiseren van bewonersprotesten. Daarnaast organiseerde de NVU ook zelf enkele demonstraties tegen de 'vluchtelingeninvasie'.

Net als bij andere extreemrechtse organisaties nam de activiteit van de NVU in de tweede helft van 2016 sterk af. De partij trad nog wel op de voorgrond tijdens de felle discussies rond het uiterlijk van Zwarte Piet. Tijdens de nationale intocht van Sinterklaas organiseerde de NVU een demonstratie langs de route. De belangstelling voor die demonstratie was echter gering. De NVU onderhoudt met andere extreemrechtse organisaties in Nederland in veel

¹³ De vier arrestanten werden later voor de rechter gebracht en veroordeeld wegens deze uitingen. Rb. Amsterdam 12-1-2017, parketnummers 13-659198-16, 13-659197-16, 13-659195-16, 13-659196-16.

gevallen een gespannen verhouding. Dat gold in 2016 met name voor de relatie met Pegida Nederland. Pegida zette zich namelijk nadrukkelijk af tegen het nazistische profiel van de NVU, om de eigen organisatie daardoor als anti-nazistisch te kunnen profileren. Die distantiëring zorgde ervoor dat de NVU zich in een reactie zeer negatief opstelde ten opzichte van Pegida en tegelijkertijd pogingen ondernam om Pegida-aanhangers voor de eigen organisatie te werven.

Ook met andere nazistische organisaties bestaan vaak spanningen, omdat veel leden van die organisaties in het verleden met onmin uit de NVU vertrokken zijn.

Erkenbrand

In de zomer van 2016 ontstond een nieuw extreemrechts initiatief, het Studiegenootschap Erkenbrand. Dit studiegenootschap richt zich op het in Nederland uitdragen van de ideeën die afkomstig zijn van de Amerikaanse Alt-Right-beweging. Dat zijn enerzijds - voor Europese begrippen - extreem racistische en antisemitische ideeën, die rechtstreeks afkomstig zijn van deze Amerikaanse inspiratiebronnen. Daarbij worden allerhande biologisch geïnspireerde theorieën gehuldigd over de demografische ondergang van het 'blanke ras'. Anderzijds worden ook conservatief-culturele ideeën aangehangen over de rol van de vrouw, homoseksualiteit en het belang van etnisch-culturele wortels. Erkenbrand ziet demografische ontwikkelingen als de belangrijkste bedreiging van de huidige tijd. Het blanke ras zou bedreigd worden door immigratie, rasvermenging, feminisme en homoseksualiteit. En dat is geen toeval, zo gelooft Erkenbrand, daar zit een georganiseerde politiek achter.

Erkenbrand is in 2016 een opvallende verschijning binnen de doorgaans overzichtelijke wereld van Nederlands extreemrechts. Enerzijds omdat de kern van het studiegenootschap gevormd wordt door hoogopgeleide jongeren. Dat is een zeldzaam gegeven in deze kringen. Verder valt Erkenbrand op, omdat de organisatie in 2016 uit het niets de belangstelling wist te wekken van tientallen aanhangers, zonder verleden binnen andere extreemrechtse organisaties. Ook dat is uitzonderlijk in een politieke omgeving waar organisaties doorgaans ontstaan door afsplitsingen of bevolkt worden door personen die eerder elders actief waren.

Erkenbrand is als studiegenootschap slechts actief als organisator van bijeenkomsten. Er worden geen acties georganiseerd door de organisatie. Tijdens deze bijeenkomsten worden lezingen gehouden en wordt gediscussieerd, een enkele bijeenkomst wordt besteed aan kracht- of vechtsporttraining. Verder verspreidt de organisatie haar ideeën door middel van podcasts en livestreams op het internet.

In november 2016, vlak na de Amerikaanse presidentsverkiezingen, haalde een bijeenkomst van de Amerikaanse Alt-Right-beweging in Washington het wereldnieuws. Aanhangers reageerden daar op een toespraak van de voorman massaal met de uitroep 'Hail Trump' en het brengen van de Hitlergroet. Drie aanhangers van Erkenbrand waren aanwezig op deze bijeenkomst¹⁴.

Overige nazistische actiegroepen

Naast de twee bovenstaande organisaties met wat grotere aanhang, kent Nederland een aantal nazistische actiegroepen die in omvang klein tot zeer klein zijn. Het gaat hier in veel gevallen om lokale of regionale groepjes activisten die zich eerder na een ruzie hebben afgescheiden van een andere organisatie.

Zo zijn er verschillende kleine groepen die hun oorsprong vinden in Blood & Honour, een internationaal netwerk van nazistische Skinheads. De meeste van deze groepjes waren echter nauwelijks actief in Nederland en vooral zichtbaar wanneer zij zich bij Duitse nazi-demonstraties aansloten. Alleen het van Blood & Honour afgescheiden Kameraadschap Noord Nederland (KNNL) organiseerde enkele kleine acties en demonstraties in de eigen regio tegen het opvangen van vluchtelingen.

In het Zuiden van Nederland waren twee andere splintergroepen actief. RVF Landstorm Nederland, een afsplitsing van de NVU, voerde een reeks kleine demonstratieve acties uit in Oss, tegen de opvang van vluchtelingen. In Zeeuws-Vlaanderen was een kleine groep rechtsextremisten actief onder de naam Aryan Strike Force. Leden

¹⁴ A. Gabbatt (2016), Hitler salutes and white supremacy: a weekend with the 'alt-right'. In: *The Guardian* 21 november 2016. See: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/21/alt-right-conference-richard-spencer-white-nationalists> (14.12.2016).

van deze groep werden bij een demonstratie van de NVU in Amsterdam gearresteerd vanwege het meedragen van antisemitische afbeeldingen en leuzen.

In de periode waarin veel protesten tegen de komst van vluchtelingen plaatsvonden werd ook een nieuwe militante organisatie actief, de Brass Knuckle Brotherhood. Het gaat ook hier om een uitsproken nazistische groep van een zeer geringe omvang. De reden dat deze organisatie wel vermeld wordt is het zeer militante karakter, waarbij onomwonden gepleit wordt voor geweldgebruik tegen politieke tegenstanders. Dat leidde in 2016 tot één incident, toen de oprichter van de Brotherhood een persfotograaf mishandelde tijdens een Pegida-demonstratie.

Tenslotte is er nog een splintergroepering actief onder de naam Vrije Nationalisten Noord-Brabant. De enkele aanhangers van deze organisatie nemen vooral deel aan demonstraties van andere (extreemlinkse en extreemrechtse) organisatoren. Ze bezochten ook enkele demonstraties in België en Duitsland, waar ze actief betrokken waren bij ordeverstoringen en rellen.

7.2.3 Nieuw rechts radicale actiegroepen

Behalve groepen met een uitgesproken identitair of nazistisch profiel ontstonden er in de context van het protest tegen vluchtelingen ook andere actiegroepen die op basis van hun ideologie, activiteiten of achterban tot het extreemrechtse veld gerekend kunnen worden. Het gaat daarbij om groepen die meestal geen uitgebreide ideologische bagage hebben, maar wel voldoen aan onze afbakening van 'extreemrechts': een uitgesproken onderscheid op etnische gronden tussen het 'eigene' en het 'vreemde', gecombineerd met een hang naar een meer autoritaire samenleving. Deze organisaties schurken op het gebied van politieke ideeën vaak tegen de Partij voor de Vrijheid (PVV) aan.

Pegida

De meest beeldbepalende nieuw rechts-radical actiegroep is Pegida Nederland. Pegida (een afkorting die staat voor 'Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes') is een organisatie die oorspronkelijk uit Duitsland afkomstig is en daar redelijk succesvol in het organiseren van grote demonstraties tegen de Islam en immigratie. Pegida kreeg in 2015 een Nederlandse zusterorganisatie.

De leider en gezichtsbepaler van Pegida-Nederland, Edwin Wagensveld, is een Nederlander die al decennia in Duitsland woont. Hij is daar nauw betrokken geweest bij de organisatie van Pegida-Duitsland. Medio 2016 scheurde de leiding van Pegida-Duitsland en vertrok Wagensveld samen met enkele andere prominente activisten uit Pegida-Duitsland en richtte daar 'Fortress Europe' op. Wagensveld bleef tegelijkertijd wel de leider van Pegida-Nederland. Hij werd na de scheuring in Duitsland in verband gebracht met groepen die radicaler zijn dan Pegida. De activiteiten van de groep van Wagensveld veranderden daarna ook van karakter. Zo trok hij naar het Bulgaars-Turks grensgebied om met een private Bulgaarse militie illegale immigranten tegen te houden en riep Nederlandse aanhangers op om zich bij dat initiatief aan te sluiten. In oktober 2016 sprak Wagensveld in Dortmund op een demonstratie die georganiseerd was uit kringen van hooligans en nazi's. In december 2016 sprak Wagensveld ook op een festival voor identieke doelgroepen, hooligans en nazi's.

De organisatorische kern van Pegida-Nederland bestaat uit ongeveer twintig personen. Pegida-Nederland kon vanaf de oprichting langere tijd tussen de vijftig en honderd demonstranten mobiliseren, een enkele keer nog grotere groepen. Deze demonstraties richten zich doorgaans tegen de Islam, moslims en vluchtelingen. Vanaf de zomer van 2016 is dat beeld echter snel aan het veranderen. De belangstelling voor Pegida-demonstraties nam daarna af, samen met het wegebben van de felle discussies in Nederland over de opvang van vluchtelingen.

Verder verzet tegen vluchtelingen

In de periode 2015-2016 was er sprake van een groot aantal lokale en regionale protestacties tegen de vestiging en opvang van vluchtelingen. In verschillende regio's ontstonden op de golven van deze onrust nieuwe actiegroepen, die in een aantal gevallen tot het extreemrechtse veld konden worden gerekend.

Een opvallende actiegroep was de 'Demonstranten tegen Gemeentes' (DTG) uit Twente. Deze actiegroep verzette zich oorspronkelijk tegen de komst van een vluchtelingenopvang in Enschede, maar radicaliseerde daarna in zeer korte tijd. Aanvankelijk bezochten DTG-activisten vooral demonstraties van andere extreemrechtse organisaties, waar zij door een militante en vaak agressieve presentatie een opvallende verschijning waren.

In februari 2016 gooiden vijf DTG-activisten brandbommen naar een moskee in Enschede. Deze aanslag mislukte, er ontstond geen brand in het gebouw. De daders werden opgespoord en veroordeeld voor brandstichting met een terroristisch oogmerk¹⁵. Door deze actie, maar ook naar aanleiding van interne strubbelingen die gepaard gingen met geweld, viel DTG begin 2016 uit elkaar.

Naast DTG ontstonden er ook andere militante groepen als de Dutch Self Defense Army (DSDA) en Soldiers of Odin die beide de Nederlandse samenleving zeiden te willen beschermen door middel van het vormen van burgerwachten of verdedigingsgroepen. In de praktijk bleef het bij deze initiatieven beperkt tot een enkele kleinschalige activiteit.

Extreemrechtse muziek

Muziek wordt door diverse extreemrechtse groeperingen en netwerken ingezet als propagandamiddel, als middel om nieuwe aanhang te werven of als sociaal bindmiddel.

Dat geldt in het bijzonder voor groepen van extreemrechts georiënteerde skinheads. Bands uit deze skinhead-netwerken genieten internationale bekendheid en concerten zijn (vaak internationale) verzamelplekken van gelijkgestemden.

In Nederland is in beperkte mate sprake van activiteiten van dergelijke bands. Nederland zelf telt twee bands met een extreemrechts karakter, Blindfolded uit Winschoten en The Firm uit Rotterdam. Blindfolded is een band die zichzelf plaatst in het circuit van nazistische skinheads. Bandleden zijn zelf ook actief bij de extreemrechtse actiegroep KNNL (zie pagina ##). In het recente verleden gebruikten Duitse extreemrechtse bands Nederland af en toe als locatie om relatief ongestoord concerten te kunnen organiseren. In Duitsland wordt veel stelselmatiger en repressiever opgetreden tegen dergelijke concerten dan in Nederland. In maart 2016 organiseerde de bandleden van Blindfolded een dergelijk uitwijk-concert in Nieuwe Pekela, waar Blindfolded zelf en drie Duitse nazibands speelden. Na een tip van de Duitse politie grepen de lokale autoriteiten in en

verboden het concert. Verder speelde Blindfolded in 2016 voornamelijk op extreemrechtse muziekfestivals in het buitenland.

The Firm is een band met een diffuser profiel. Ze presenteren zich als een doorsnee rockband binnen het muzikale skinhead-circuit. The Firm treedt echter zowel op bij doorsnee skinheadconcerten als bij concerten met een prominent extreemrechts of nazistisch profiel.

Aanhangers van Nederlandse extreemrechtse netwerken als Blood & Honour reizen daarnaast met enige regelmaat naar concerten en muzikale manifestaties in het buitenland. In 2016 waren groepen Nederlanders aanwezig bij concerten in Hongarije, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland.

7.2.4 Aanhang van extreemrechtse formaties

De exacte ledenaantallen of aantallen aanhangers van extreemrechtse formaties zijn ons onbekend. Bij de meeste formaties is er immers geen sprake van een formele ledenstructuur. Als er wel een ledenadministratie is, maken deze organisaties doorgaans geen ledentallen bekend. Of deze organisaties doen zich om propagandistische redenen groter voor dan ze zijn en schermen met ongeloofwaardige aantallen aanhangers of leden. Er is geen andere manier om exacte informatie rond ledentallen te vergaren. Doorgaans is op basis van aantallen zichtbare activisten wel een beredeneerde schatting te maken van de hoeveelheid actieve leden. Het gaat dan om aantallen leden of aanhangers die deelnemen aan publieke acties (demonstraties en manifestaties) of aan andere zichtbare activiteiten van een organisatie (zaalbijeenkomsten of activiteiten op sociale media).

Het jaar 2016 moet, zoals al eerder geconstateerd, opgedeeld worden in twee delen. De eerste helft van 2016 kenmerkte zich door een voortdurend maatschappelijk protest tegen de komst en vestiging van vluchtelingen in Nederland. Deze protesten waren al in 2015 begonnen en zorgden in de herfst van dat jaar voor een zichtbare toename van het aantal actieve aanhangers van extreemrechtse groepen tot een aantal van ongeveer 250 personen. Die ontwikkeling zette in 2016 door. Ook de eerste helft van 2016 liet een verdere snelle groei in aantallen actieve aanhangers zien. Met het wegvallen van de felle

¹⁵ Rb. Almelo 27-10-2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:4134.

discussies over de komst van vluchtelingen rond de zomer van 2016 bleek ook vrij snel dat het aantal actieve rechtsextremisten weer afnam.

Om tot een schatting van de actieve aanhang van extreemrechtse organisaties te komen is het beeld van 2016 te diffuus om tot één getal te komen dat het hele jaar goed dekt. Daarom geven we de telling van halverwege 2016 weer én van het einde van 2016. Halverwege 2016 was op het hoogtepunt van de groei in aanhang, al was bij een aantal organisaties op dat moment al sprake van enige zichtbare teruggang in aantallen actieve aanhangers. In tabel 7.1 staan de aantallen actieve aanhangers vermeld op die twee momenten in 2016.

Tabel 7.1 Geschatte aantallen actieve leden extreemrechtse formaties 2011-2016

	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (zomer)	2016 (December)
Identitair Verzet	-	-	10	10	20	50	30
Voorpost	15	15	15	15	15	15	15
Zwart Front	-	5	10	5	5	15 ^c	5
NVU	20	25	20	30	60	75	30
Erkenbrand	-	-	-	-	-	50 ^d	50
Overige nazi's ^a	55	55	65	40	60	80	60
Pegida	-	-	-	-	60	75	40
Overige rechts-radicalen groepen tegen vluchtelingen ^b	-	-	-	-	20	60	20
Totaal	90	100	120	100	245	420	250

a De actieve aanhang van Erkenbrand is in deze periode moeilijk te bepalen. In de zomer van 2016 werd de groep opgericht door enkele personen. In september 2016 had de organisatie een conferentie met ongeveer 100 aanwezigen, daar omheen kleinere bijeenkomsten. Die verschillende aantallen aanhangers worden hier enigszins uitgemiddeld tot 50 personen.

b Het gaat hier om groepen als DTG, DSDA, Nederlands Verbond en Soldiers of Odin.

c In 2016 ging Zwart Front een samenwerking aan met Defend Gouda, een lokale actiegroep die zich richt tegen de komst van vluchtelingen

d De actieve aanhang van Erkenbrand is in deze periode moeilijk te bepalen. In de zomer van 2016 werd de groep opgericht door enkele personen. In september 2016 had de organisatie een conferentie met ongeveer 100 aanwezigen, daar omheen kleinere bijeenkomsten. Die verschillende aantallen aanhangers worden hier enigszins uitgemiddeld tot 50 personen.

De groei in aantallen activisten in de eerste helft van 2016 is over de hele linie van extreemrechtse groepen zichtbaar, maar was opvallend groot bij groepen die aansluiting zochten bij lokale protesten (zoals Identitair Verzet en de NVU) tegen de opvang van vluchtelingen of zelf voortkwamen uit dergelijke protesten.

Uitzondering op deze geschetste ontwikkeling – groei van de aanhang tot de zomer, daarna een afname in de aantallen aanhangers – is het studiegenootschap Erkenbrand, dat medio 2016 werd opgericht. De onrust over vluchtelingen was voor de oprichters van het studiegenootschap wel een stimulans om het studiegenootschap te beginnen. Maar hun drijfveren zijn ambitieuzer dan het protesteren tegen deze tijdelijke situatie. Zij willen een politiek-culturele omwenteling in Nederland tot stand brengen, door middel van het beïnvloeden van maatschappelijk debat en door het aandragen van alternatieve denkrichtingen over politiek en cultuur. De omvang van de Erkenbrand-aanhang is daardoor minder gevoelig voor de toe- en afname van onrust rond het vluchtelingen-debat en lijkt na de oprichting vooralsnog redelijk stabiel gebleven.

In het najaar was zichtbaar dat organisaties die hun actieve aanhang hadden zien groeien door actief deel te nemen aan protesten tegen de komst van vluchtelingen, deze nieuwe aanhang maar in beperkte mate vast wisten te houden. Voor enkele organisaties, die ontstaan waren in de periode rond deze protesten, gold dat zij in de loop van 2016 nagenoeg of geheel verdwenen. Dat alles zorgde aan het eind van 2016 voor een teruggang in aantallen actieve aanhangers tot ongeveer het niveau van 2015.

7.2.5 De Partij voor de Vrijheid en de klassiek extreemrechtse formaties

In voorgaande Monitor-rapportages is steeds aandacht besteed aan de partij voor de Vrijheid (PVV). Daar werd, waar relevant, de discussie weergegeven over de vraag of de PVV als een extreemrechtse partij moet worden gezien (zie onder andere Tierolf et al., 2015). In 2016 diende zich een nieuwe partij aan, waarover een vergelijkbaar debat werd gevoerd, het Forum voor Democratie. Het Forum voor Democratie is een jonge partij die zich snel ontwikkelt en in ideologisch opzicht nog geen consistent beeld laat zien. In welke richting de ideeën van deze partij zich zullen ontwikkelen en in hoeverre dat de sympathie van extreemrechtse groepen zal opwekken is daarom nog niet goed vast te stellen binnen de onderzoeksperiode.

Voor de PVV was 2016 in veel opzichten business as usual. Eerder ingezette lijnen werden ook dit jaar gevolgd.

In Nederland houdt de PVV zich verre van directe associaties met extreemrechtse organisaties. Al blijkt er vanuit extreemrechts wel regelmatig sprake van sympathie voor Wilders. Zo werd er onder andere door Pegida en door DSDA actie gevoerd uit solidariteit met de partij en partijleider Wilders. In het buitenland werden contacten met extreemrechtse organisaties echter niet uit de weg gegaan. In 2016 werden door de PVV bestaande banden voortgezet met extreemrechtse partijen als Vlaams Belang, het Front National en Alternative für Deutschland (AfD).

In 2016 werd Geert Wilders in eerste aanleg veroordeeld vanwege zijn ‘Minder, Minder’-uitspraken. Anders dan de eerste strafzaak tegen Wilders (2010-2011), ging het tijdens het ‘Minder’-proces om een zaak waar er bij de Rechtbank weinige juridische twijfel bestond over de strafbaarheid van Wilders en zijn uitspraken. Hij werd dan ook schuldig bevonden aan aanzetten tot haat, maar kreeg geen straf opgelegd.¹⁶ De Rechtbank achtte het vonnis zelf al bestraffing genoeg. Zowel Wilders als het Openbaar Ministerie zijn in hoger beroep gegaan tegen deze uitspraak.

In het najaar maakt de PVV zich op voor de Kamerverkiezingen in 2017. Het verkiezingsprogramma werd op één pagina gepresenteerd en is op een aantal punten vergaander dan het vorige verkiezingsprogramma uit 2012. Er wordt onder andere voorgesteld om geen enkele asielzoeker meer toe te laten, om alle moskeeën te sluiten en om radicale moslims preventief op te sluiten.

7.3 Extreemrechtse publieke manifestaties

Manifestaties van extreemrechts in het publieke domein zijn te onderscheiden in geweldloze en gewelddadige manifestaties. Bij geweldloze manifestaties moet gedacht worden aan demonstraties, publieke protestbijeenkomsten of bijvoorbeeld het uitdelen van pamfletten op straat. Bij gewelddadige manifestaties gaat het bijvoorbeeld om mishandeling, vernieling of bedreiging. Daartussen bestaat een grijs gebied van moeilijker categoriseerbare acties, zoals het illegaal plakken of bekladden, uitschelden of

meedragen van beledigende en strafbare leuzen of symbolen of het bezetten van bijvoorbeeld moskeegebouwen. In deze rapportage kijken wij enerzijds naar extreemrechts gemotiveerd geweld, dat wij afbakenen in een aantal categorieën van geweldsvormen: doelbekladdingen, bedreigingen, confrontaties, vernielingen, brandstichtingen en mishandelingen¹⁷. Anderzijds kijken we naar een specifieke vorm van geweldloze manifestatie, de extreemrechtse demonstratie.

7.3.1 Extreemrechts geweld

In deze paragraaf behandelen wij geweld met een achterliggende extreemrechtse motivatie. Daarbij moeten we vermelden dat doorgaans de precieze motivatie achter een crimineel feit niet bekend wordt. Daders worden bijvoorbeeld niet opgespoord, ontkennen schuldig te zijn of ontkennen een politiek motief gehad te hebben. Daarom zullen we bij deze incidenten vaak uit de context moeten afleiden of het gaat om extreemrechtse betrokkenheid. Het schatten van het extreemrechtse gehalte van een incident kan op verschillende manieren gebeuren. Wij hebben ons daarbij gebaseerd op concrete aanwijzingen uit de incidentbeschrijvingen, zoals aangetroffen propaganda van organisaties, gebruikte extreemrechtse terminologie of betrokkenheid van bekende rechtsextremisten. Bij twijfel is een incident door ons niet meegeteld.

Voor het samenstellen van dit overzicht is gebruikgemaakt van data uit verschillende bronnen. Iets meer dan de helft van de incidenten is gevonden in de politieregistraties¹⁸. Verder is gebruikgemaakt van gegevens van de Onderzoeksgroep Kafka, de gezamenlijke database van de Nederlandse antidiscriminatievoorzieningen en een eigen dataverzameling uit open bronnen, voornamelijk uit mediapublicaties. Het selecteren, kwalificeren en coderen hebben wij zelf ter hand genomen en is niet gebeurd door de dataleveranciers.

¹⁷ In oudere monitorrapportages werden ook bommeldingen, bomaanslagen en doodslag meegeteld, maar dergelijke incidenten zijn de afgelopen jaren niet meer voorgekomen.

¹⁸ Zie voor de beschrijving van de zoekmethodiek hoofdstuk*

¹⁶ Rb. Den Haag 9-12-2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014.

In tabel 7.2 is zichtbaar dat er in 2016 in totaal 45 geweldincidenten hebben plaatsgevonden waarvan we uit de context afleiden dat ze een extreemrechtse achtergrond hebben. Het gaat hier, gezien het beperkte aantal totale incidenten, om een relatief kleine stijging in absolute zin. Wel zien we dat het hogere aantal extreemrechtse geweldsincidenten, dat vanaf 2014 zichtbaar was, zich handhaaft.

Tabel 7.2. *Extreemrechts geweld, naar categorie 2011-2015*

Categorie	2012	2013	2014	2015	2016
Doelbekladding ^a	1	6	11	16	8
Bedreiging	8	5	13	8	16
Confrontatie	2	4	7	8	7
Vernieling	1	1	4	4	7
Brandstichting	0	0	0	0	2
Mishandeling	2	1	7	2	5
Totaal	13	17	42	38	45

^a Om onderscheid te kunnen maken tussen zeer veel voorkomende, maar niet doelgerichte bekladdingen en kladdacties die zich op specifieke personen of objecten richten en daarom een meer bedreigend karakter hebben, tellen wij alleen zogenaamde doelbekladdingen: bekladdingen die zijn aangebracht op een specifieke plaats die een relatie heeft met de boodschap. Voorbeelden daarvan zijn een hakenkruis op een synagoge, een racistische leuze op een moskee of een extreemrechtse sticker op de voordeur van een allochtoon gezin.

Behalve deze constante in de prevalentie, zijn er nog enkele andere lijnen zichtbaar, die zich al voor 2016 manifesteerden.

Een belangrijke lijn die zichtbaar wordt wanneer deze incidenten op inhoud worden gecategoriseerd is dat veel van deze incidenten te relateren zijn aan maatschappelijk gepolariseerde onderwerpen. In 2017 hadden van de 45 geweldsincidenten er 26 (58%) een relatie met de opvang van asielzoekers of statushouders en vonden tien incidenten (22%) plaats in het kader van de Zwarte Pietendiscussie. Die relatie met maatschappelijke polarisatie is ook goed terug te zien, wanneer de incidenten per maand worden weergegeven, zie tabel*. Daarin zien we dat in het eerste kwartaal van 2017 21 extreemrechtse geweldsincidenten plaatsvonden (41%). Eind maart 2017 sloot de Europese Unie een verdrag met Turkije, waarna het aantal vluchtelingen naar Europa zeer sterk daalde. Er lijkt een direct effect zichtbaar te zijn op het aantal incidenten met een extreemrechtse achtergrond, dat vanaf april 2017 snel afneemt.

Een duidelijk voorbeeld van dergelijk extreemrechts geweld was het gooien van brandbommen naar een moskee in Enschede, om daarmee de gemeente onder druk te zetten om geen vluchtelingenopvang te openen.

Een uitzondering van de dalende trend na maart 2017 is zichtbaar in november, traditioneel de maand van de Sinterklaasintochten en Zwarte Piet-discussies. In die maand vonden zeven extreemrechtse geweldsincidenten plaats, waarvan vijf samenhangen met het thema Zwarte Piet.

Een voorbeeld van een dergelijk incident was een confrontatie die plaatsvond voor de Jaarbeurs in Utrecht, waar een Sinterklaasviering plaatsvond. Voor- en tegenstanders van Zwarte Piet troffen elkaar voor de deur, waarbij de voorstanders voor een belangrijk deel extreemrechtse activisten waren. Eén van deze extreemrechtse activisten mishandelde tijdens deze demonstraties een tegenstander van Zwarte Piet.

Tabel 7.3. *Extreemrechts geweld in 2017 per maand*

Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
7	8	6	4	2	1	2	0	3	2	7	1

Een andere trend die al enige tijd zichtbaar is, is een verschuiving van doelen van extreemrechts geweld. In het recente verleden was een belangrijk deel van het aantal incidenten gericht tegen personen of gebouwen, vanwege hun etnische of religieuze achtergrond. Vanaf 2014 is een snelle stijging zichtbaar van het aantal incidenten dat zich richt tegen – vooral linkse – politici, (extreem)linkse activisten en bijvoorbeeld voorstanders van de opvang van vluchtelingen. In 2016 waren 26 extreemrechtse geweldsincidenten gericht tegen vertegenwoordigers van deze groepen, tegen 23 gevallen in 2015, 17 gevallen in 2014 en 8 gevallen in 2013. Een voorbeeld van dergelijk extreemrechts geweld is een reeks aan vernielingen die werd gepleegd aan woning en eigendommen van een voorstander van de opvang van vluchtelingen, waarbij een aantal keren NVU-stickers werden geplakt.

Een laatste trend, die zich ook al eerder manifesteerde, is dat een deel van de bedreigingen met een extreemrechtse achtergrond afkomstig zijn van zelfverklaarde

PVV-aanhangers. In 2016 ging dat om zes van de zestien bedreigingen, in 2015 nog om zeven extreemrechtse geweldsincidenten. Een voorbeeld hiervan is een dreigbrief die in Tilburg bezorgd werd bij verschillende allochtone gezinnen en ondertekend was met 'Heil Wilders'. Overigens moet deze trend omzichtig geduid worden. Wilders roept namelijk enerzijds regelmatig op tot verzet tegen bijvoorbeeld de vestiging van vluchtelingen, maar laat niet na om steeds te benadrukken dat het wel om geweldloos verzet zou moeten gaan. De NCTV stelde in maart 2016 dat Wilders' oproep tot verzet en zijn naam en beeltenis door extremisten misbruikt wordt om geweld te gebruiken¹⁹.

7.3.2 Geweldloze manifestaties

De bekendste vorm van geweldloze politieke manifestatie is de demonstratie. Deze paragraaf zal zich tot die manifestatievorm beperken. We bespreken de deelname van rechts-extremisten aan demonstraties in 2016 in drie categorieën. Ten eerste was er sprake van deelname aan extreemrechtse demonstraties in Nederland, ten tweede van deelname door rechtsextremisten aan demonstraties van organisaties met een (geheel) andere politieke oriëntatie en ten derde van deelname aan extreemrechtse demonstraties in het buitenland.

Extreemrechtse demonstraties in Nederland

Het aantal extreemrechtse demonstraties is in 2016 zeer fors toegenomen. Ging het gedurende enkele jaren om een stabiel aantal (respectievelijk 14, 13 en 15 demonstraties in de periode 2013-2015), in 2016 werden er door extreemrechtse organisaties 42 demonstraties georganiseerd (zie tabel 7.4). In ongeveer de helft van de gevallen betrof het demonstraties die zich richtten tegen de komst van vluchtelingen, gevolgd door een tiental demonstraties tegen de Islam. Daarnaast vonden er demonstraties plaats die andere typisch extreemrechtse onderwerpen agendeerden, denk aan acties tegen Zwarte Piet, tegen de Europese Unie of tegen Israël. Verder valt op dat niet alleen het aantal demonstraties groeide, maar ook de omvang van demonstraties. In 2015 waren

er zeven demonstraties met meer dan vijftig deelnemers, terwijl dat er in 2016 dertien waren.

Tabel 7.4 Aantal extreemrechtse demonstraties in Nederland (2012-2016)

2012	2013	2014	2015	2016
5	14	13	15	42

Deelname aan demonstraties van anderen

Extreemrechtse activisten liepen in 2016 niet alleen mee in eigen demonstraties, maar sloten ook regelmatig zichtbaar aan bij demonstraties van andere groepen, waarbij zij zich herkenbaar maakten door middel van spandoeken of pamfletten. In 23 instanties werd aangesloten bij burgerprotesten tegen de komst van een vluchtelingenopvang. Dat gebeurde in 2015 nog maar twaalf keer. Bovendien was in 2015 een aantal keren zichtbaar dat de bemoeienis van extreemrechtse groepen door lokale demonstranten als ongewenst werd bestempeld. In 2016 was dat in veel mindere mate zichtbaar en op enkele plaatsen werd extreemrechtse bemoeienis met lokale protesten zelfs omarmd.

Daarnaast sloten extreemrechtse demonstranten zich ook aan bij protesten van anderen rond thema's die niet aan vluchtelingen gerelateerd zijn. Eenmaal zochten zij aansluiting bij een protest vóór Zwarte Piet, één keer bij een demonstratie tegen Israël, één keer bij een demonstratie waar steun werd uitgesproken voor de Syrische president Assad en één keer bij een buurtprotest tegen de overlast van Marokkaanse jongeren. In totaal werd dus 27 keer zichtbaar meegelopen in demonstraties van anderen, in 2015 was dat veertien keer, in 2014 gebeurde dat nog maar acht keer.

In de maand november speelde de jaarlijks terugkerende discussie over Zwarte Piet in Nederland. Bij verschillende Sinterklaasintochten werd er in dat kader door anti-Zwarte Piet-activisten gedemonstreerd. Dat zorgde in twee gevallen voor door extreemrechtse georganiseerde pro-Zwarte Piet-demonstraties. Maar op andere plaatsen organiseerde extreemrechts geen eigen demonstraties, maar mengden zij zich onder het publiek van de intocht in een poging om grotere groepen mensen op te zetten tegen de anti-Zwarte Piet-activisten. Deze laatste acties zijn niet meegeteld, omdat het hier geen eigenstandige demonstraties betrof.

¹⁹ Samenvatting Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 41, maart 2016. Zie https://www.nctv.nl/binaries/samenvatting-dtn-41_tcm31-32602.pdf (30.9.2016).

Ruim tweederde van al deze opgesomde demonstraties vond plaats in de eerste helft van 2016, in de periode dat het debat rond de komst van vluchtelingen in Nederland zeer scherp gevoerd werd.

Extreemrechtse demonstraties in het buitenland

Naast demonstraties in Nederland bezochten Nederlandse rechtsextremisten ook met enige regelmaat demonstraties over de landsgrenzen. Vooral in België (9) en Duitsland (8), maar ook Frankrijk, Spanje, Polen, Tsjechië en Hongarije.

Wanneer we dat vergelijken met voorgaande jaren zien we een verandering in het karakter van deze deelnames. In 2012 ging het nog vooral om deelname aan nazidemonstraties in Duitsland. Omdat het aantal georganiseerde nazi's in Nederland sinds 2012 sterk is afgenomen lopen dergelijke deelnames aan Duitse demonstraties in aantal terug. Daar tegenover staat een toename van deelname aan het aantal buitenlandse demonstraties die zich richten tegen vluchtelingen en moslims, vooral georganiseerd door Pegida in Duitsland en in Vlaanderen.

7.4 Overheidsrespons

De overheidsrespons op extreemrechtse incidenten is in drie categorieën onder te verdelen: bestuurlijke, strafrechtelijke en curatieve/preventieve respons. Met bestuurlijke respons bedoelen wij formele reacties met een beperkend of repressief karakter door overheidsorganen. Te denken valt aan het preventief verbieden of inperken van extreemrechtse acties of het uitvaardigen van noodbevelen. Strafrechtelijke respons op extreemrechtse activiteiten vindt enerzijds plaats bij het overtreden van de diverse strafrechtelijke discriminatieartikelen, maar kan anderzijds ook betrekking hebben op commune delicten met een extreemrechtse achtergrond. Met een curatieve en preventieve respons doelen wij op de initiatieven die anders dan op een repressieve manier iets willen doen aan rechtsextremisme. Primair moeten we daarbij denken aan educatieve projecten en projecten die tot doel hebben radicalisering van individuen te voorkomen of radicalen te 'de-radicaliseren'.

7.4.1 Bestuurlijke respons

In 2016 is er door lokale overheden bij verschillende gelegenheden gebruik gemaakt van bestuurlijke bevoegdheden bij demonstraties van extreemrechtse formaties. Zo werden met enige regelmaat bestuurlijke beperkingen gesteld om extreemrechtse demonstraties en eventuele tegendemonstraties in goede banen te leiden. Zo werden er bijvoorbeeld door lokale besturen routes aangepast of mocht er alleen statisch gedemonstreerd worden, zonder te lopen.

Vooral op momenten waar maatschappelijke discussies rond de komst van vluchtelingen en discussies over Zwarte Piet erg hoog opliepen werden door overheden regelmatig scherpe voorwaarden aan het houden van demonstraties gesteld. Bij de intocht van Sinterklaas in Maassluis werd bijvoorbeeld een fors aantal bestuurlijke maatregelen genomen om de intocht en demonstraties van voor- en tegenstanders van Zwarte Piet ongestoord doorgang te kunnen laten vinden. De gemeente bestempelde de hele binnenstad tot festivalterrein, waardoor er meer mogelijkheden ontstonden om regels te stellen en te handhaven. Zo werden alle aanwezigen bij binnenkomst op dit terrein gecontroleerd en waren er voor voor- en tegen-demonstranten twee vaststaande plekken gereserveerd. Maar ook een veel kleinere demonstratie van rond de tien rechtsextremisten bij een informatieavond over de opvang van vluchtelingen in Winschoten werd, gezien de heftigheid van het debat en eerdere onlusten op andere plekken in het land, aan strenge eisen onderworpen. Deze demonstranten mochten slechts demonstreren in een met dranghekken afgezet vak.

Een vrij bijzondere bestuurlijke ingreep betrof het verbod van de gemeente Den Haag aan Pegida om het Pegida-logo bij een demonstratie mee te dragen. In dit logo wordt een prullenmand afgebeeld, waarin diverse politieke en religieuze symbolen worden geworpen, waaronder een hakenkruis. De gemeente verbood het meedragen van het hakenkruis, ook in deze afwijzende context. Deze ingreep is opvallend, omdat de Nederlandse wetgeving lokale autoriteiten geen bevoegdheden biedt om demonstraties vooraf op inhoudelijke gronden te screenen of in te perken. Toen Pegida deze zaak vervolgens bij de bestuursrechter aanvocht, kreeg ze dan ook gelijk en mocht het logo

gewoon worden meedragen²⁰. Bij eerdere demonstraties van Pegida in Enschede en Amsterdam waren Pegida-aanhangers al gearresteerd wegens het meedragen van het hakenkruis-in-de-vuilnisbak-symbool. Het Openbaar Ministerie besloot de zaak in Enschede te seponeren, omdat het symbool niet strafbaar werd geacht. In Amsterdam werd besloten tot vervolging, omdat de burgemeester van Amsterdam voorafgaand aan de demonstratie het meedragen van het hakenkruis had verboden. De kantonrechter in Amsterdam oordeelde echter, net als de bestuursrechter in Den Haag, dat de burgemeester geen wettelijke bevoegdheid heeft om tot deze beperking te komen en sprak de verdachte vrij.²¹

Naast deze bestuurlijke ingrepen bij extreemrechtse demonstraties, werd er in maart 2016 ook ingegrepen bij een concert. De burgemeester van Nieuwe Pekela ontving een bericht van de Duitse politie dat enkele Duitse nazibands zouden optreden in zijn gemeente. De Duitse bands waren op het laatste moment uitgeweken naar Nederland, omdat hun concert in Duitsland was verboden. De burgemeester van Nieuwe Pekela besloot daarop, na overleg met de politie, het concert te beëindigen, omdat er geen vergunning was aangevraagd. De politie maakte daarna een eind aan het concert.

7.4.2 Strafrechtelijke respons

Extreemrechtse activisten kunnen op twee manieren met een strafrechtelijke reactie van de overheid te maken krijgen: Ten eerste wanneer zij de discriminatieartikelen van het Wetboek van Strafrecht overtreden, ten tweede wanneer zij met een politiek of racistisch motief commune delicten begaan, bijvoorbeeld door een allochtoon te mishandelen, een synagoge te bekladden of een politieke tegenstander te bedreigen.

Er vonden in 2016 een aantal relevante strafzaken plaats ten aanzien van overtreding van de discriminatieartikelen. De meest beeldbepalende strafzaak in 2016 op dat gebied was de ‘minder, minder’-strafzaak tegen PVV-leider Geert Wilders. Anders dan de grote aandacht voor deze zaak zou doen vermoeden, betrof het hier op juridisch gebied geen

zaak die heel complex of vernieuwend was. De rechtbank concludeerde dat Wilders zich met zijn ‘minder, minder’-optreden schuldig had gemaakt aan discriminerende groepsbelediging en aanzetten tot discriminatie en dat er geen wettelijke omstandigheden bestonden die de strafbaarheid wegnamen, waardoor hij veroordeeld kon worden²².

Er vonden echter in 2016 wel enkele andere strafzaken plaats die van inhoudelijk belang zijn voor de ontwikkeling van het strafrecht ten aanzien van discriminatie. Zo werd er een definitief vonnis gewezen in een langlopende strafzaak tegen een politicus die zich in aanloop naar de Amsterdamse raadsverkiezingen van 2010 discriminerend had uitgelaten over homoseksuelen. De centrale vraag in deze zaak was of hij, als politicus, meer ruimte moest krijgen om dergelijke uitspraken te doen. In het finale vonnis werd geconcludeerd dat een politicus die ruimte volgens het strafrecht niet heeft, wanneer hij daarmee indruist tegen grondbeginselen van de Nederlandse democratische rechtstaat.²³

In een ander arrest boog het Hof Amsterdam zich over de vraag wanneer beledigende kwalificaties over moslims strafbaar zijn en wanneer niet. Een PVV-aanhanger had in een tv-documentaire moslims gekwalificeerd als ‘kontenbonkers’, die zich schuldig zouden maken aan het ‘neuken van kleine jongetjes’. Het Hof bepaalde hier dat deze uitlatingen, hoewel onsmakelijk, beschermd worden door de wettelijke vrijheid van meningsuiting. Ze zijn immers onderdeel van een maatschappelijk debat en volgens het Hof niet onnodig grievend.²⁴

In weer een andere zaak, moest een verdachte voorkomen wegens een speech tijdens een Pegida-demonstratie. De vrouw had daar onder andere gezegd: ‘Een andere reden om moslims te verachten en te haten is hun krankzinnige ideologie. Want het is nooit de religie van vrede.’ De rechter concludeerde in deze zaak dat moslims hier collectief in

22 Rb. Den Haag 9-12-2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014.

23 Gerechtshof Amsterdam 1-2-2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296.

24 Gerechtshof Amsterdam 9-3-2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:828.

20 Rb. Den Haag 7-10-2017, ECLI:NL:RBDHA:2016:12148.

21 Rb. Amsterdam 8-12-2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:8060.

een kwaad daglicht worden gesteld en veroordeelde de vrouw voor groepsbelediging en aanzetten tot haat en discriminatie.²⁵

Ten slotte is een arrest van de Hoge Raad in een strafzaak tegen een aantal NVU-demonstranten van belang om te noemen. Het betrof hier een strafzaak tegen enkele demonstranten die zich in 2011 schuldig hadden gemaakt aan discriminerende groepsbelediging en het aanzetten tot haat en discriminatie. De rechtsgang tegen deze demonstranten zelf was niet heel bijzonder, de overtredingen waren glashelder en de zaak daardoor eenvoudig. Wat de zaak wel bijzonder maakte is dat de organisator van de demonstratie, de leider van de NVU, als medeplichtige werd vervolgd en dus strafrechtelijk als medeverantwoordelijke voor de uitlatingen werd aangewezen. Dat, terwijl hij die uitlatingen zelf niet gedaan had, maar zich er ook niet openlijk van had gedistantieerd. De Hoge Raad stemde in een arrest in met deze redenering en hield de eerdere veroordeling van de partijleider in stand.²⁶ Dit arrest kan daarmee de nodige gevolgen hebben voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor strafbare uitlatingen tijdens demonstraties. Een concreet gevolg was in ieder geval te zien bij een NVU-demonstratie in maart 2016. Daar werden vier personen gearresteerd voor het meedragen van antisemitische uitlatingen. Zij moesten zich daarvoor later in dat jaar ook voor de rechtbank verantwoorden en werden veroordeeld²⁷. Vrijwel onmiddellijk na de arrestaties werden zij echter al geroyeerd als lid van de NVU, omdat zij met hun optreden de partij en partijleider in de problemen hadden kunnen brengen.

Tenslotte waren er nog twee strafzaken rond klassieke symbolen van het nationaalsocialisme, het hakenkruis en Hitler's 'Mein Kampf'. In een arrest van het Hof Amsterdam werd bepaald dat de verkoop van Mein Kampf in een historische context niet strafbaar is, mede ingegeven door het feit dat 'Mein Kampf' inmiddels ook vrij verkrijgbaar is via het internet en bibliotheken.²⁸ Daarmee werd een nieuwe strafrechtelijke context gecre-

eerd voor de verkoop van 'Mein Kampf'. In 2000 werd een marktkoopman immers nog veroordeeld – zonder strafoplegging – voor de verkoop van een exemplaar, terwijl ook hij geen ideologische motieven had.²⁹

Een belangrijke commune strafzaak met een extreemrechtse achtergrond betrof de verdachten van een brandaanslag op een moskee in Enschede. Enkele mannen, die actief waren bij extreemrechtse organisaties DTG en DSDA, wierpen in februari 2016 brandbommen naar een moskee in Enschede. De mannen werden vervolgd wegens (poging tot) brandstichting met een terroristisch oogmerk, waarbij de brandstichting een uitgemaakte zaak was, maar het terroristisch oogmerk het belangrijke aspect van deze zaak. Dat terroristisch oogmerk was immers nog nooit eerder in een strafzaak met een extreemrechtse achtergrond ten laste gelegd. De rechtbank oordeelde dat er inderdaad sprake was van een terroristisch oogmerk, omdat de daders met hun actie een deel van de bevolking (moslims) angst wilden aanjagen en daarnaast het oogmerk hadden om met hun actie de overheid te bewegen om geen AZC te vestigen in Enschede.³⁰

7.4.3 Curatieve en preventieve respons

Met de politieke en maatschappelijke aandacht voor groepen moslims die radicaliseren, de terroristische aanslagen die in recente jaren in Europa door jihadisten zijn gepleegd en de problematiek rond Syriëgangers is er een fikse groei gekomen in overheidsinitiatieven ten behoeve van het herkennen, melden en voorkomen van radicalisering en het deradicaliseren van extremisten. Zo goed als al dergelijke curatieve en preventieve initiatieven richten zich op islamitische jongeren. Naar aanleiding van de grote maatschappelijke onrust rond de komst van vluchtelingen in 2015-2016 blijkt er voor autoriteiten reden te zijn om breder te kijken. In de gemeente Venray werd daarom eind 2016 een pilotproject gestart, waarbij aan alle vormen van radicalisering, waaronder extreemrechtse radicalisering, aandacht wordt besteed. Wanneer er sprake is van radicalisering wordt in deze gemeente een multidisciplinaire aanpak opgestart om het verdere radica-

25 Rb. Midden-Nederland 12-10-2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5414.

26 Hoge Raad 29-3-2016, ECLI:NL:HR:2016:524.

27 Rb. Amsterdam 12-1-2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:144, 145, 146 en 147.

28 Gerechtshof Amsterdam 1-2-2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:299.

29 Hof Amsterdam 20-4-2000.

30 Rb. Overijssel 27-10-2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:4137.

liseringsproces tegen te gaan. Verder werd er aandacht besteed aan kennisbevordering over radicaliseringsprocessen en nagedacht over preventieve maatregelen ter voorkoming van radicalisering.³¹

7.5 Conclusie

In de ontwikkelingen van extreemrechtse formaties, extreemrechts activisme en extreemrechts geweld waren in 2017 duidelijke trends zichtbaar waarin het patroon van de voorgaande jaren werd voortgezet.

Een belangrijkste trend die zichtbaar is, is dat de effecten van felle gepolariseerde maatschappelijke debatten over de komst en vestiging van vluchtelingen in Nederland en debatten over het uiterlijk van Zwarte Piet zich in deze periode één op één lijken te vertalen in een groei in aanhang, groei in aantallen acties en groei in extreemrechts geweld. Maar ook dat bij het wegvallen van deze discussies, zoals medio 2016 gebeurde met het grotendeels wegvallen van de twisten rond vluchtelingen, er al snel een daling in de aanhang van extreemrechtse formaties zichtbaar wordt. Al beklijft het beeld over *geheel* 2016 van een sterke toename van extreemrechts activisme en een toename van extreemrechts gemotiveerd geweld.

Deze trend, waarbij felle maatschappelijke discussies klaarblijkelijk leiden tot een significante groei van aanhang en activisme van extreemrechts, brengt de vraag met zich mee of dat ook betekent dat deze organisaties en hun ideeën in dergelijke periodes ook aan maatschappelijke betekenis winnen. Vertaalt deze groei zich ook naar invloed? Daar is geen eenduidig antwoord op te geven, bij gebrek aan actueel onderzoek.

31 M. Janssen (2016), *Voorkomen en aanpakken radicalisering en polarisatie in Venray*, Venray : Gemeente Venray.

8 De justitiële keten

In dit hoofdstuk komt de justitiële afhandeling aan bod van de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect die in 2016 zijn gevonden in de politieregistraties. Nieuw deze keer is dat de gegevens zijn verzameld met behulp van het programma Beter Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ). Met het systeem BOSZ worden de werkzaamheden met betrekking tot misdrijven van begin tot eind gemonitord binnen en tussen de politie eenheden en de arrondissementsparketten. Het systeem krijgt de benodigde informatie van zowel de politie als het OM, waardoor er altijd een actueel en gemeenschappelijk overzicht is van het gehele verloop van een strafbaar feit, van aangifte tot eventuele veroordeling. Aangezien de informatie automatisch gekoppeld wordt in BOSZ, was het niet meer nodig om alle BVH-incidenten door het WODC te laten koppelen aan de Openbaar Ministerie gegevens. Alleen de rechtsgang gegevens werden toegevoegd door het WODC. Maar omdat dit gebeurde op basis van de parketnummers die in beide systemen voorkomen, is deze koppeling enorm verbeterd. Door de verbeterde koppeling zien we een stijging van (gekoppelde) OM-gegevens en rechtsgang gegevens. De geconstateerde stijging heeft dus voornamelijk een administratieve oorzaak.

Daarnaast hebben we deze keer voor eerst ook het discriminatoir aspect bij commune³² delicten mee kunnen nemen in dit overzicht, aangezien het OM dit sinds medio 2015 adequaat vastlegt. Voor de commune delicten met discriminatoir aspect geldt dat ieder delict dat door het OM de maatschappelijke classificatie 'discriminatie' heeft gekregen wordt geteld. In een bepaalde strafzaak kunnen meerdere delicten ten laste worden gelegd. Het is niet uitzonderlijk dat in dezelfde zaak zowel een gemeen delict met discriminatoir aspect als een discriminatiefeit ten laste worden gelegd.

We beginnen in paragraaf 8.1 met een algemeen overzicht van de aantallen incidenten die resulteerden in een proces-verbaal, een OM-afdoening, een dagvaarding of een vonnis. Vervolgens gaan we in paragraaf 8.2 in op de wijzen van afdoening door het OM en de vonnissen die zijn uitgesproken door de rechtbank.

8.1 Processen-verbaal, OM-afdoeningen, dagvaardingen en vonnissen in 2016

In tabel 8.1 is te zien bij hoeveel van de incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect die in 2015 en 2016 zijn gevonden in de politieregistraties, een proces-verbaal is opgemaakt, hoeveel van deze incidenten vervolgens zijn afgedaan door het OM, bij hoeveel van deze incidenten een dagvaarding is geweest en bij hoeveel incidenten een vonnis is uitgesproken door de rechtbank. Dit betekent echter niet dat de justitiële afhandeling altijd betrekking heeft op het antisemitische of racistische aspect van de incidenten. Want wanneer er een vechtpartij ontstaat naar aanleiding van een racistische opmerking, kan de justitiële afhandeling bijvoorbeeld ook gaan over het geweld, en wanneer bij een aanhouding vanwege diefstal een agent wordt uitgescholden voor "Jood" of "neger", dan gaat de justitiële afhandeling over de diefstal.

Sinds medio 2015 legt het OM ook het discriminatoir aspect bij commune delicten vast. In de jaren hiervoor werd dit nog niet adequaat gedaan waardoor een overzicht ontbrak van incidenten die werden afgedaan als gemeen (gewoon) delict met een discriminatoir aspect, of als een gemeen delict zonder discriminatoir aspect. In 2016 zien we dat bij 59 zaken het discriminatoir aspect bij een commune delict is gebruikt om de ten laste legging te verzwaren. Naast het door het OM verzwaren van de tenlastelegging door het toevoegen van het discriminatoir aspect aan incidenten, zijn er ook de incidenten die door het OM zijn afgedaan met het wetboekartikel *Discriminatie*, waardoor we weten dat de justitiële afhandeling betrekking heeft op het racistische of antisemitische aspect

³² Strafbare feiten zoals omschreven in boek 2 (misdrijven) en boek 3 (overtredingen) van het Wetboek van Strafrecht, ook wel bekend als 'gewone' delicten.

van het incident, in 2016 betrof dit 85 zaken. In de rechtsgang ten slotte, werd in 30 zaken gebruik gemaakt van de discriminatie artikelen.

Tabel 8.1 Aantallen en percentages antisemitische en racistische incidenten met een proces-verbaal, een OM-afdoening, een dagvaarding en een vonnis in 2015 en 2016³³.

Stap	2015			2016		
	Aantal incidenten	% van totaal alle incidenten	% van aantal incidenten in vorige stap	Aantal incidenten	% van totaal alle incidenten	% van aantal incidenten in vorige stap
Totaal aantal incidenten	4165	100%		4038	100%	
PV opgemaakt	3980	95,6%	95,6% van alle incidenten	3987	98,7%	98,7% van alle incidenten
OM-afdoening	847	20,3%	21,3% van alle incidenten met een PV	1365	33,8%	34,2% van alle incidenten met een PV
Dagvaarding	590	14,2%	69,6% van alle incidenten met een OM-afdoening	971	24%	71,1% van alle incidenten met een OM-afdoening
Vonnis rechtbank	437	10,5%	74,1% van alle gedagvaarde incidenten	783	19,4%	80,6% van alle gedagvaarde incidenten

Van bijna 99% van de 4038 incidenten, namelijk 3987 incidenten, met een antisemitisch of racistisch aspect die we in 2016 vonden in de politieregistraties, is een proces-verbaal opgemaakt. In vergelijking met 2015 is dit een lichte toename van 3%.

Van de 3987 incidenten met een proces-verbaal is ruim 34% (1365 incidenten) afgedaan door het OM. In vergelijking met 2015 zijn er in 2016 meer zaken (13%) door het OM afgedaan.

Van de 1365 incidenten met een OM-afdoening in 2016 is bij 71% (971 incidenten) een dagvaarding opgelegd. Dit percentage komt overeen met 2015. Van de incidenten waarbij een dagvaarding is opgelegd, is ten slotte bij ruim driekwart (783 incidenten) een

vonnis uitgesproken. Dit betekent dat bij 33,8% van alle over 2016 in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een OM-afdoening heeft plaatsgevonden, bij 24% van alle in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een dagvaarding is opgelegd en bij 19,4% van alle in de BVH gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect een vonnis is uitgesproken. De aantallen incidenten in 2016 waarbij een afdoening heeft plaatsgevonden, een dagvaarding is geweest en een vonnis is uitgesproken, liggen in 2016 hoger in vergelijking met de aantallen en percentages in 2015. Terwijl het aantal opgemaakt PV's in 2016 minimaal verschilt met 2015. Zoals eerder vermeld, wordt dit waarschijnlijk voornamelijk veroorzaakt door een betere koppeling van de bestanden via BOSZ.

8.1.1 Gerechtelijke afdoening incidenten binnen de verschillende thema's

In tabel 8.2 is te zien dat in 2016 de gerechtelijke afdoening van de incidenten binnen de verschillende thema's alleen bij intentioneel antisemitisme in aantal is afgenomen in vergelijking met 2015, dit wordt veroorzaakt door de 'kleine getallen' bij intentioneel antisemitisme. Bij alle andere onderwerpen zien we een procentuele stijging van OM-afdoeningen, dagvaardingen en vonnissen. Ook hier speelt weer de verbeterde koppeling via BOSZ een belangrijke rol. Maar met name bij antisemitisch schelden zien we een grotere toename van het aantal incidenten waarbij een OM-afdoening en een vonnis is gerealiseerd, in vergelijking met 2015.

We zien verder dat het aandeel intentioneel antisemitische incidenten met een OM-afdoening beduidend lager is ten opzichte van het aandeel incidenten met een OM-afdoening binnen de andere thema's. Dit was in 2015 ook al het geval. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat de daders van deze incidenten vaak onbekend zijn. Het is immers vaak onduidelijk wie hakenkruisen op een Joods doelwit heeft geklad of wie Joden in het voorbijgaan uitscheldt.

³³ Voor zowel 2015 als 2016 geldt dat de zaken zijn gevolgd tot en met september van het volgende jaar, dus voor 2015, de zaken tot en met september 2016 en voor 2016, de zaken tot en met september 2017.

Tabel 8.2 Traject door de strafketen per thema 2014 en 2015.

Intentioneel antisemitisme	2015		2016	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	56	98,2% (N=57)	32	91,4% (N=35)
OM-afdoening	10	17,9% (N=56)	3	9,4% (N=32)
Dagvaarding	7	70% (N=10)	1	33,3% (N=3)
Vonnis	5	71,4% (N=7)	1	100% (N=1)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	5	8,8% (N=57)	1	2,9% (N=35)

Racisme	2015		2016	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	2617	95,8%(n=2732)	2218	98,7% (N=2247)
OM-afdoening	638	24,4% (n=2617)	766	34,5% (N=2218)
Dagvaarding	441	69,1%(n=638)	553	72,2% (N=766)
Vonnis	327	74,1%(n=441)	433	78,3% (N=553)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	327	12,0%(n=2732)	433	19,8% (N=2247)

Antisemitisch schelden	2015		2016	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	420	95,8%(n=2732)	753	98,9% (N=761)
OM-afdoening	157	24,4% (n=2617)	429	57,0% (N=753)
Dagvaarding	117	69,1%(n=638)	305	71,1% (N=429)
Vonnis	88	74,1%(n=441)	260	85,2% (N=305)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	88	12,0%(n=2732)	260	34,2% (N=761)

Racistisch schelden	2015		2016	
	aantal incidenten	%	aantal incidenten	%
PV opgemaakt	840	99,8%(n=842)	930	98,4% (N=945)
OM-afdoening	278	33,1%(n=840)	398	42,8% (N=930)
Dagvaarding	197	70,9%(n=278)	300	75,4% (N=398)
Vonnis	150	76,1%(n=197)	238	79,3% (N=300)
% zaken met vonnis van alle zaken binnen de betreffende categorie	150	17,8%(n=842)	238	25,2% (N=945)

8.2 Afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject

Hier gaan we dieper in op de afzonderlijke onderdelen van het justitiële traject. Als eerste kijken we naar de OM-afdoeningen.

OM-afdoeningen

In tabel 8.3 is te zien op welke wijze de over 2016 en 2015 in de politieregistraties gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter, zijn afgedaan. Bij 1365 van deze incidenten heeft een OM-afdoening plaatsgevonden (zie tabel 8.1). Het totale aantal OM-afdoeningen is groter dan het aantal incidenten met OM-afdoeningen, omdat bij één incident soms meerdere verdachten - en dus ook OM-afdoeningen - betrokken zijn. In 2016 vonden in totaal 1596 OM-afdoeningen plaats, in 2015 waren dit er 1072.³⁴ Ten opzichte van 2015 is dit een stijging van ruim vijfhonderd afdoeningen.

Tabel 8.3 OM-afdoeningen naar soort in 2016 en 2015.

Soort afdoening	2016		2015	
	Aantal	%	Aantal	%
Dagvaardingen	1050	65,8%	686	64,0%
Sepot	248	15,5%	160	14,9%
OM-strafbeschikking	169	10,6%	103	9,6%
Transactie	60	3,8%	56	5,2%
Overhevelen/overdracht	4	0,3%	6	0,6%
Nog onbekend	44	2,8%	38	3,5%
Voegen	20	1,3%	13	1,2%
Administratief beëindigd	1	0,1%	10	0,9%
Totaal	1596	100%	1072	100%

De percentages van de verschillende afdoeningstypen verschillen in 2016 niet veel van de percentages in 2015. Ongeveer twee derde van de afdoeningen waren in 2015 en 2016 dagvaardingen en in 15% van de afdoeningen werd geseponneerd. De afdoening door

³⁴ In Bijlage 2 wordt uitgelegd hoe de bestanden zijn samengevoegd en waardoor het werkelijke aantal OM-afdoeningen en vonnissen verschilt van het aantal OM-afdoeningen en vonnissen in relatie tot de politie-incidenten.

Middel van transactie en administratief beëindigd is procentueel in 2016 afgenomen ten opzichte van 2015.

In tabel 8.4 is per thema af te lezen welke OM-afdoeningen hebben plaatsgevonden. De gegevens in deze tabel gaan over het totale aantal OM-afdoeningen, niet over het aantal incidenten met OM-afdoeningen. In de tabel is af te lezen dat de wijze waarop de incidenten binnen de verschillende thema's zijn afgedaan in 2016, procentueel grotendeels overeenkomt met die in 2015. De procentueel grote verschillen tussen 2016 en 2015 bij de wijze van afdoening van incidenten van intentioneel antisemitisme, wordt veroorzaakt door de lage aantallen incidenten binnen dit thema.

Tabel 8.4 OM-afdoeningen naar soort en thema 2016 en 2015.

	Intentioneel antisemitisme				Racisme			
	2015		2016		2015		2016	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Administratief beëindigd	0	0%	0	0%	9	1,1%	1	0,1%
Sepot	2	20%	2	66,7%	132	16,1%	152	16,4%
Transactie	0	0%	0	0%	44	5,4%	42	4,5%
OM-strafbeschikking	0	0%	0	0%	68	8,3%	69	7,5%
Dagvaarden	7	70%	1	33,3%	522	63,7%	618	66,8%
Voegen	0	0%	0	0%	10	1,2%	10	1,1%
Onbekend	0	0%	0	0%	31	3,8%	30	3,2%
Overdracht	1	10%	0	0%	4	0,5%	3	0,3%
Totaal	10	100%	3	100%	820	100%	925	100%

	Antisemitisch schelden				Racistisch schelden			
	2015		2016		2015		2016	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Administratief beëindigd	1	0,5%	0	0,0%	5	1,3%	0	0,0%
Sepot	9	4,7%	44	9,5%	66	17,5%	79	16,4%
Transactie	12	6,3%	15	3,2%	23	6,1%	18	3,7%
OM-strafbeschikking	28	14,7%	79	17,1%	23	6,1%	27	5,6%
Dagvaarden	129	67,9%	310	67,1%	240	63,7%	333	68,9%
Voegen	3	1,6%	8	1,7%	7	1,9%	6	1,2%
Onbekend	6	3,2%	5	1,1%	12	3,2%	20	4,1%
Overdracht	2	1,1%	1	0,2%	1	0,3%	0	0,0%
Totaal	190	100%	462	100%	377	100%	483	100%

Artikelen Wetboek van Strafrecht bij OM-afdoeningen

Racisme en antisemitisme worden in het Wetboek van Strafrecht op zichzelf niet als strafbare feiten genoemd. Het OM kan op twee manieren een racistische of antisemitische context van een incident in een rechtszaak tot uiting laten komen. Ten eerste kan 'discriminatie' expliciet als het strafbare feit ten laste worden gelegd. Hiervoor kunnen de artikelen 137c t/m 137g en 429quater WvSr gebruikt worden. Ten tweede kan bij een commuun delict met een racistische of antisemitische achtergrond (bijvoorbeeld een racistische mishandeling of een vernieling aan een synagoge) een zwaardere straf worden geëist vanwege het discriminatoir karakter van het delict. In 2016 zien we dat bij 59 zaken het discriminatoir aspect bij een commune delict is gebruikt om de ten laste legging te verzwaren en daarmee een hogere straf werd geëist.

Om te kunnen beschrijven welke artikelen het OM gebruikt in dagvaardingen van incidenten met een antisemitisch en/of racistisch aspect, hebben we van elk incident met een OM-afdoening ook informatie ontvangen over welke artikelen uit het Wetboek van Strafrecht zijn gebruikt. Deze informatie geeft per zaak inzicht in het type delict waarop het OM de nadruk legt. Welke artikelen in een dagvaarding worden gebruikt, beslist het OM mede op basis van de kans om een veroordeling te realiseren.

In tabel 8.5 is te zien welke wetsartikelen zijn gebruikt in de OM-afdoeningen bij de over 2015 en 2016 in de politieregistraties gevonden incidenten met een antisemitisch of racistisch karakter.

De incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect zijn in 2016 vooral afgedaan als *mishandeling* (42,9% van de OM-afdoeningen), *belediging* (42,7%) en *bedreiging* (22,9%). Dit is vergelijkbaar met 2015.

In tabel 8.6 is de afdoening naar wetboekartikel voor de verschillende thema's weergegeven. Tussen de thema's onderling zien we enkele verschillen. Bij racistische incidenten en racistische scheldincidenten met een OM-afdoening komt het wetboekartikel voor mishandeling het meest voor. Dit komt overeen met het beeld dat is geschetst van de racistische incidenten. In vergelijking met 2015 zien we dat in 2016 een OM-afdoening met het wetboekartikel mishandeling bij deze twee thema's tussen de 15% en 20% is toegenomen. Bij antisemitische scheldincidenten is belediging het meest voorkomende

wetsartikel, wat mogelijk een gevolg is van het feit dat veel van de antisemitische scheldincidenten scheldpartijen betreffen tegen ambtenaren in functie. In vergelijking met 2015 is dit percentage bijna verdubbeld, van 34,5% in 2015 naar 66,5% in 2016. Vanwege het beperkte aantal OM-afdoeningen bij intentioneel antisemitische incidenten is weinig te zeggen over de wetsartikelen die in de OM-afdoeningen van deze incidenten zijn gebruikt.

Tabel 8.5 wetsartikelen bij OM-afdoeningen bij incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect in 2016 en 2015³⁵.

Wetboekartikel betreffend:	2016		2015	
	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	142	8,9%	95	8,9%
Vernieling/Vandalisme/Brandstichting	184	11,5%	133	12,4%
Mishandeling	684	42,9%	487	45,4%
Bedreiging	366	22,9%	261	24,3%
Belediging	681	42,7%	398	37,1%
Discriminatie	85	5,3%	55	5,1%
Overige misdrijven en overtredingen	108	6,8%	57	5,3%
Totaal	1596	100%	1072	100%

Tabel 8.6 OM-afdoening naar wetboekartikel en thema in 2016 en 2015.

2015 Wetboekartikel betreffend:	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	1	7,1%	75	6,7%	47	9,0%	21	6,8%
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	1	7,1%	85	7,6%	30	5,7%	33	10,7%
Mishandeling	4	28,6%	407	36,2%	195	37,3%	69	22,5%
Bedreiging	4	28,6%	198	17,6%	103	19,7%	60	19,5%
Belediging	2	14,3%	278	24,8%	121	23,1%	106	34,5%
Discriminatie	2	14,3%	39	3,5%	8	1,5%	7	2,3%
Overige misdrijven en overtredingen	0	0%	41	3,7%	19	3,6%	11	3,6%
Totaal	14		363		523		307	

2016 Wetboekartikel betreffend:	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Diefstal	0	0%	70	7,6%	31	6,4%	39	8,4%
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	0	0%	93	10,1%	49	10,1%	43	9,3%
Mishandeling	0	0%	470	50,8%	271	56,1%	164	35,5%
Bedreiging	1	33,3%	221	23,9%	137	28,4%	108	23,4%
Belediging	0	0%	297	32,1%	137	28,4%	307	66,5%
Discriminatie	2	66,7%	54	5,8%	8	1,7%	8	1,7%
Overige misdrijven en overtredingen	0	0%	43	4,6%	24	5,0%	41	8,9%
Totaal	3	100%	925	100%	483	100%	462	100%

Het meest relevante onderdeel van de tabellen 8.5 en 8.6 is het aantal incidenten waarbij in de OM-afdoening het wetboekartikel voor discriminatie is gebruikt. We zien hierin een toename ten opzichte van 2015. In tabel 8.5 zien we dat in 2016 het discriminatieartikel is gebruikt bij 85 afdoeningen en in 2015 is het discriminatieartikel bij 55

³⁵ De onderdelen in deze tabellen tellen op tot meer dan de totalen, omdat bij één OM-afdoening meerdere wetsartikelen gebruikt kunnen worden.

afdoeningen gebruikt. Procentueel zien we echter geen duidelijke toename. De toename van het aantal incidenten waarbij het discriminatieartikel is gebruikt, is vooral terug te zien bij incidenten met een racistisch aspect. Bij incidenten met een racistisch aspect steeg het aantal incidenten waarbij het OM het discriminatieartikel gebruikte van 39 incidenten in 2015 tot 54 incidenten in 2016. Dit zou een gevolg kunnen zijn van de aard van de racistische incidenten. Bij de andere thema's zien we geen verschillen ten opzicht van het voorgaande jaar.

Net als in voorgaande jaren dringt de vraag zich op hoe de verhouding tussen de hoeveelheid door ons gevonden OM-afdoeningen bij incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect (1365 incidenten) en het aantal strafzaken op grond van de discriminatieartikelen (85 zaken) is te verklaren. Hetzelfde geldt voor de verhouding tussen het aantal incidenten dat door de politie de code F50 Discriminatie heeft gekregen (501 incidenten) en het aantal strafzaken op grond van de discriminatieartikelen. Het LECD van het OM kwam in haar rapportage over 2011-2015³⁶ met een aantal verklaringen voor dit verschijnsel:

- Het komt vaak voor dat een zaak, door een aangifte, een melding of op andere wijze, wel ter kennis komt van de politie en er een opsporingsonderzoek wordt opgestart, dit niet leidt tot het vinden van een verdachte; Of er is wel een verdachte, maar onvoldoende bewijs.
- Een andere mogelijkheid is dat van een incident dat bij de politie in eerste instantie is aangemerkt als een discriminatie-incident blijkt dat niet voldaan is aan één of meer van de delictsbestanddelen van de discriminatieartikelen. Bij commune feiten met mogelijk een discriminatoir aspect, die in de politiestructuren als discriminatoir incident geteld staan, kan na opsporing blijken dat het discriminatoire aspect niet aangetoond kan worden. In het algemeen betreft een aanzienlijk aantal van de discriminatieincidenten die bij de politie bekend raken situaties, die bij nadere

beschouwing en onderzoek niet (bewijsbaar) vallen onder de discriminatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht of geen (bewijsbaar) discriminatoir aspect bevatten.

Gerechtelijke uitspraken

Een volgende stap in de justitiële keten is de rechtszaak. In tabel 8.7 is te zien welke gerechtelijke uitspraken hebben plaatsgevonden bij de 1050 OM-afdoeningen waarin is gedagvaard en vergelijken we de gegevens met de situatie in 2015.

Tabel 8.7 Gerechtelijke uitspraken.

Uitspraak	2016			2015		
	Aantal	%	% afgedaan	Aantal	%	% afgedaan
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	11	1,0%	1,3%	2	0,3%	0,4%
Vrijspraak/ontslag van rechtsvervolg	49	4,7%	6,0%	44	6,4%	8,7%
Ter zitting gevoegd ¹	74	7,0%	9,0%	^a	^a	^a
Schuldig zonder straf	24	2,3%	2,9%	9	1,3%	1,8%
Strafoplegging	665	63,3%	80,8%	451	65,7%	89,1%
Verwezen naar ander forum ¹	0	0,0%	0,0%	^a	^a	^a
Totaal gevonnist	823	78,3%	100%	506	73,8%	100%
Nog in behandeling	227	21,6%		180	26,2%	
Totaal	1050	100%		686	100%	

^a Ter zitting gevoegd en Verwezen naar ander forum kwamen in 2015 niet voor bij de hier besproken incidenten in de registraties van het OM.

We zien in 2016 een duidelijke toename in het aantal OM-afdoeningen dat is gedagvaard, een toename van 364 zaken. Wat verder opvalt in tabel 8.7 is dat, net als in 2015, bij verreweg de meeste zaken een strafoplegging volgt. Slechts in een beperkt aantal zaken volgt een vrijspraak, schuldig zonder strafoplegging of nietig verklaring.

In tabel 8.8 zijn de gerechtelijke uitspraken naar thema weergegeven. Wat opvalt in deze tabel is dat de aantallen van de totaal gevonniste zaken in 2015 en 2016 van elkaar verschillen. We zien een afname bij intentioneel antisemitisme, van 5 in 2015 naar 1 gevonniste zaak in 2016. Een toename zien we bij racisme en racistisch schelden. Tevens

36 In de LECD-rapportage 'Strafbare Discriminatie in Beeld 2015'.

bij antisemitisch schelden is sprake van een duidelijke toename van 160 gevonniste zaken in vergelijking met 2015.

Tabel 8.8 Gerechtelijke uitspraken naar thema 2015 en 2016.

2015 Uitspraak	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistische schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	0	0%	2	0,5%	0	0%	0	0%
Vrijspraak	0	0%	34	8,8%	15	8,2%	7	7,0%
Ter zitting gevoegd	-	-	-	-	-	-	-	-
Schuldig zonder straf	0	0%	7	1,8%	3	1,6%	2	2,0%
Strafoplegging	5	100%	342	88,8%	165	90,2%	90	90,9%
Verwezen naar ander forum	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal gevonnist	5	100%	385	100%	183	100%	99	100%
Nog in behandeling	2		137		57		30	

2016 Uitspraak	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Nietig/niet bevoegd/niet ontvankelijk	0	0%	3	0,6%	3	1,2%	2	0,8%
Vrijspraak	0	0%	34	7,3%	18	7,1%	11	4,2%
Ter zitting gevoegd	0	0%	35	7,5%	17	6,7%	30	11,6%
Schuldig zonder straf	0	0%	12	2,6%	7	2,8%	8	3,1%
Strafoplegging	1	100%	382	82,0%	209	82,3%	208	80,3%
Verwezen naar ander forum	0	0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Totaal gevonnist	1	100%	466	100%	254	100%	259	100%
Nog in behandeling	0		152		79		51	

Bij 56% van het totale aantal OM-afdoeningen bij de incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect in 2016 is uiteindelijk een straf opgelegd (zie tabel 8.9), dit is een daling van 1% ten opzichte van 2015. Dit waren 374 boetes, 343 werkstraffen, 265

gevangenisstraffen en 11 ander soorten straffen. Ook het OM kan een straf opleggen: de OM-strafooplegging en het transactievoorstel. Deze zijn ook opgenomen in het overzicht in tabel 8.9. Wanneer het OM een straf oplegt, gaat het bijna altijd om een boete (De Heer-de Lange & Kalidien, 2014).

Tabel 8.9 Soort straf naar thema in 2015 en 2016.³⁷

	Intentioneel antisemitisme		Racisme		Racistisch schelden		Antisemitisch schelden		Totaal	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Straf	1 33%	5 50%	493 53%	454 55%	254 53%	211 56%	302 65%	130 68%	894 56%	610 57%
waarvan:										
Boete	0	1	194	260	86	122	136	85	374	356
Werkstraf	1	2	201	160	116	79	102	46	343	221
Gevangenis	1	2	153	127	86	58	91	37	265	164
Anders	0	1	5	3	3	3	6	0	11	4

In de gegevens in tabel 8.9 valt op dat het aandeel OM-afdoeningen waarbij een straf is opgelegd, in 2016 bijna gelijk is ten opzicht van 2015. Er zijn verder geen noemenswaardige verschillen te zien in de percentages van opgelegde straffen in 2016 ten opzichte van 2015. Enkel bij intentioneel antisemitisme zien we een verschil, al is dit ook te verklaren door het lage aantal. Als we kijken naar de typen straffen die zijn opgelegd dan zien we dat er in 2016 bij racisme en racistisch schelden vaker is gekozen voor een werkstraf in plaats van een boete, terwijl dit in 2015 nog andersom was.

In tabel 8.10 is ten slotte te zien welke straffen zijn opgelegd bij welke wetsartikelen. We zien ook in deze tabel dat er in 2016 bij de verschillende wetsartikelen (met name bij Diefstal, Vernieling/Vandalisme/Brandstichting, Mishandeling en Bedreiging) er

³⁷ In de eerste rij van de tabel staat een percentage, dit betreft het percentage opgelegde straffen van het totaal aantal opgelegde OM-afdoeningen per thema. De getallen in de tabel tellen zowel horizontaal als verticaal niet op tot het totaal aantal. Dit komt doordat één incident tot verschillende thema's kan behoren, en doordat één straf kan bestaan uit meerdere strafsoorten (dus bijvoorbeeld zowel een boete als een werkstraf in één vonnis).

minder vaak wordt gekozen voor een boete in vergelijking met 2015. Interessant in het kader van deze rapportage is het aantal en typen straffen dat is opgelegd bij het wetsartikel discriminatie. Bij deze dagvaardingen werden in totaal 36 straffen opgelegd, waaronder vooral boetes (20) en werkstraffen (12). In 2015 waren er 27 straffen opgelegd, waaronder 17 boetes en 6 werkstraffen.

Tabel 8.10 *Straf naar soort misdrijf in 2015 en 2016*³⁸.

2015	boete	gevangenis	werkstraf	anders ^a	totaal
Diefstal	36	26	17	0	61 (10%)
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	41	28	24	0	84 (14%)
Mishandeling	126	72	117	2	275 (45%)
Bedreiging	71	61	54	0	162 (27%)
Belediging	161	76	82	2	296 (48%)
Discriminatie	17	3	6	1	23 (4%)
Overige misdrijven en overtredingen	21	13	11	0	38 (6%)
Totaal	356	164	221	4	610
2016					
Diefstal	10	47	33	3	79 (9%)
Vernieling/Vandalisme/ Brandstichting	26	41	47	3	107 (12%)
Mishandeling	94	101	163	6	319 (36%)
Bedreiging	43	97	103	4	210 (23%)
Belediging	236	141	145	5	472 (53%)
Discriminatie	20	4	12	0	34 (4%)
Overige misdrijven en overtredingen	24	30	15	1	65 (7%)
Totaal	374	265	343	11	894

a De categorie 'anders' in de tabel betreft een groot aantal mogelijke strafopleggingen die niet in een andere categorie zijn te vatten, het gaat dan onder andere om 'toewijzing van civiele verordening', 'leerstraf', 'maatregel van schadevergoeding' en 'Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis'.

38 Omdat er meerdere misdrijven bij een straf aan de orde kunnen komen, en er meerdere straffen per misdrijf mogelijk zijn, is het totaal zowel horizontaal als verticaal lager dan de som van de afzonderlijke misdrijven en straffen.

8.3 Conclusie

Ten opzichte van voorgaande jaren is er in deze rapportage met betrekking tot de gerechtelijke afdoening een en ander verandert. Zo zijn dit jaar voor het eerst gegevens verzameld met behulp van het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ). Met het systeem BOSZ worden de werkzaamheden met betrekking tot misdrijven van begin tot eind gemonitord binnen en tussen de politie eenheden en de arrondissementsparketten. Waardoor er altijd een actueel en gemeenschappelijk overzicht is van het gehele verloop van een strafbaar feit, van aangifte tot eventuele veroordeling. Hierdoor is er sinds dit jaar sprake van een verbeterde koppeling tussen politiegegevens, OM-gegevens en rechtsgang gegevens. Daarnaast hebben we in deze rapportage voor het eerst ook het discriminatoir aspect bij commune delicten mee kunnen nemen.

Ten opzichte van 2015 zijn in 2016 geen grote veranderingen opgetreden bij de gerechtelijke afdoening van de incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect. Het aantal opgemaakte proces verbalen komt in beide jaren grotendeels overeen, 3987 opgemaakte PV's in 2016 ten opzichte van 3980 in 2015. Wat wel verschilt is de OM-afdoening. Van de 3987 incidenten met een proces-verbaal is ruim 34,2% afgedaan door het OM. In 2015 was dit nog 21,3%. In 2016 is er bij 971 incidenten een dagvaarding opgelegd en uiteindelijk bij 783 een vonnis door de rechtbank uitgesproken. Deze aantallen zijn in vergelijking met 2015 een stuk hoger. Deze stijging is te verklaren door de verbeterde koppeling via BOSZ. De geconstateerde stijging heeft dus voornamelijk een administratieve oorzaak.

Als we kijken naar de OM-afdoening naar soort en thema dan valt op dat hier in vergelijking met 2015 weinig verschil in zit. Op de thema's racisme, antisemitisch schelden en racistisch schelden wordt bij gemiddeld 65% van de incidenten de zaak gedagvaard. Alleen bij intentioneel antisemitisme ligt in 2016 dit percentage beduidend lager, maar dit is ook te verklaren omdat aantal intentioneel antisemitische incidenten doorgaans erg klein is – enkele tientallen incidenten. Daardoor zijn forse procentuele schommelingen, zoals in 2016, het gevolg van feitelijk kleine veranderingen. We hebben bij de OM-afdoening tevens gekeken naar welk wetsartikel hierbij is gebruikt. De incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect zijn in 2016 vooral afgedaan als mishande-

ling (42,9% van de OM-afdoeningen), belediging (42,7%) en bedreiging (22,9%). Dit is vergelijkbaar met 2015. Het wetsboekartikel discriminatie is in 2016 bij 85 afdoeningen gebruikt en in 2015 waren dit er 55. De toename van het aantal incidenten in 2016 waarbij in de OM-afdoening het discriminatieartikel is gebruikt, is vooral terug te zien bij incidenten met een racistisch aspect. Bij de andere thema's zien we geen verschillen ten opzicht van het voorgaande jaar. We hebben bij de OM-afdoening tevens gekeken naar welk wetsartikel hierbij is gebruikt. De incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect zijn in 2016 vooral afgedaan als mishandeling (42,9% van de OM-afdoeningen), belediging (42,7%) en bedreiging (22,9%).

Tot slot hebben we gekeken naar de gerechtelijke uitspraken. Van alle 1050 gedagvaarde zaken volgt bij bijna tachtig procent een gerechtelijke uitspraak met een strafoplegging. Als we kijken naar de typen straffen die zijn opgelegd dan zien we dat er in 2016 bij racisme en racistisch schelden vaker is gekozen voor een werkstraf in plaats van een boete, terwijl dit in 2015 nog andersom was. Ook bij de straffen hebben we gekeken naar het wetsartikel waarvan gebruik is gemaakt, zoals eerder vermeld zien we ook hier een duidelijke stijging in 2016, veroorzaakt door de betere koppeling via BOSZ. Wanneer we naar de onderlinge verhoudingen kijken, zien we dat in 2016 bij meer dan de helft van de straffen gebruik werd gemaakt van artikelen ten aanzien van belediging, in 2015 was dit iets minder dan de helft. Het grootste verschil zien we bij artikelen ten aanzien van mishandeling, dit betrof in 2015 nog 45% van de straffen, in 2016 is dit nog maar bij 36% van de straffen het geval.

Ten aanzien van de wetsartikelen over discriminatie zien we qua percentages geen verschil tussen 2015 en 2016, in beide jaren wordt bij vier procent van de straffen gebruik gemaakt van deze artikelen. Omdat we voor 2016 ook de zaken waarbij gebruik is gemaakt van het discriminatoir aspect kunnen meenemen, blijkt dat in 2016 bij in totaal 60 straffen gebruik is gemaakt van het discriminatoir aspect of een discriminatie artikel. Het gaat dus om zeven procent van de straffen. Dit blijft opmerkelijk laag, wanneer we ervan uitgaan dat alle in deze rapportage beschreven incidenten op een of andere manier iets te maken hebben met discriminatie. Het Openbaar Ministerie noemt als verklaring hiervoor dat van een incident dat bij de politie in eerste instantie

is aangemerkt als een discriminatie-incident, bij het OM blijkt dat niet voldaan is aan één of meer van de delictsbestanddelen van de discriminatieartikelen. Bij commune feiten met mogelijk een discriminatoir aspect, die in de politiesystemen als discriminatoir incident geteld staan, kan na opsporing blijken dat het discriminatoire aspect niet aangetoond kan worden. In het algemeen betreft een aanzienlijk aantal van de discriminatie incidenten die bij de politie bekend raken situaties, die bij nadere beschouwing en onderzoek niet (bewijsbaar) vallen onder de discriminatieartikelen uit het Wetboek van Strafrecht of geen (bewijsbaar) discriminatoir aspect bevatten.

Kortom, dat wat door de politie aangeduid wordt als discriminatie, is in een strafzaak, via de huidige discriminatieartikelen, aangevuld met het discriminatoir aspect, slechts in een heel klein percentage van de gevallen aan te tonen (te bewijzen).

9 Samenvatting en conclusie

In deze rapportage is een cijfermatig en inhoudelijk beeld geschetst van antisemitisme, racisme en extreemrechts geweld in Nederland in 2016. In deze samenvatting schetsen we het beeld dat uit de afzonderlijke hoofdstukken naar voren komt. De cijfers in deze rapportage zijn gebaseerd op registraties van de politie over incidenten in het digitale registratiesysteem de Basisvoorziening Handhaving (BVH). Via een automatische zoekopdracht met query's zijn de in dit registratiesysteem geregistreerde incidenten met een antisemitisch, racistisch en/of extreemrechts karakter verzameld. Dit waren dezelfde query's als de query's die zijn gebruikt voor de rapportage over 2015 en de jaren daarvoor. De politie screent vervolgens alle incidenten die zijn voortgekomen uit de query's op een aantal specifieke punten, waaronder het discriminatoir aspect. Vanwege de verscherpte toepassing van de privacywetgeving bij de politie, was het dit jaar niet mogelijk om als externe onderzoeker de incidenten in te zien, en baseren wij ons dus uitsluitend op door de politie aangeleverde informatie. Een belangrijke verbetering heeft plaatsgevonden in de koppeling van de OM- en rechtbankgegevens. Via het programma Betere Opsporing door Sturing op Zaken (BOSZ) verloopt deze koppeling nu veel completer. Dit verklaart ook voor een belangrijk deel de geconstateerde stijging van het aantal OM-afdoeningen, dagvaardingen en vonnissen.

9.1 Cijfermatig beeld

Bij de aantallen antisemitische en racistische incidenten in 2016 valt een aantal zaken op. Ten eerste is het aantal racistische incidenten tussen 2015 en 2016 afgenomen. In de politierapportage (Mink & van Bon, 2017) wordt (logischerwijze) hetzelfde geconstateerd, en deze afname was ook te zien bij het Meldpunt Internet Discriminatie (MiND), echter niet bij de Antidiscriminatievoorzieningen (ADV's). Vooralsnog hebben we hier geen duidelijke verklaring voor. Ook zagen we een afname van het aantal incidenten van moslimdiscriminatie in 2016. Mogelijk is hier sprake van een stabilisering, na een piek in 2015.

Ten tweede kwam het aantal antisemitische scheldincidenten terug op het niveau van 2014. Het aantal intentioneel antisemitische incidenten nam verder af in 2016.

Net als in voorgaande jaren kwamen in 2016 in de regio's Den Haag en Rotterdam relatief veel antisemitische en racistische incidenten voor. Ook de regio's Oost-Nederland en Midden-Nederland kenden veel antisemitische en racistische incidenten, in vergelijking met de rest van Nederland. Opvallend is dat ten opzichte van het jaar daarvoor het aantal antisemitische en racistische incidenten alleen in deze vier regio's is toegenomen. In 2015 behoorde Amsterdam nog tot de top vier, deze plek is in 2016 ingenomen door Rotterdam.

In 2016 zien we over de gehele linie een daling in het percentage zaken met bedreiging als discriminatievorm. Opvallend, omdat met name racistische bedreigingen via social media, veel aandacht hebben getrokken in de media. In de politiebestanden vinden we dit echter niet terug.

9.2 Antisemitisme

Net als in 2015 zien we in 2016 een (forse) daling in het aantal intentioneel antisemitische incidenten. Deze daling komt voornamelijk voor rekening van de regio Amsterdam, waar van oudsher de meeste intentioneel antisemitische incidenten plaatsvinden. Het aantal intentioneel antisemitische incidenten is in deze regio meer dan gehalveerd. We zien hier een voortzetting van de daling van aantallen antisemitische incidenten sinds de piek in 2014 tijdens de laatste oorlog in Gazastrook. Stijging en daling van aantallen intentioneel antisemitische incidenten in Nederland blijkt doorgaans sterk samen te hangen met gewelddadige ontwikkelingen in en rond Israël.

Eenzelfde daling zien we ook bij MiND, het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) en het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Alleen bij de ADV's blijft

het aantal antisemitische incidenten constant (heel lichte stijging). Echter, bij de ADV's worden sowieso heel weinig meldingen van antisemitisme geregistreerd.

Opvallend is dat het aantal incidenten van antisemitisch schelden fors is toegenomen (van 424 in 2015 naar 761 in 2016). Het lijkt erop dat het lage aantal in 2015 een uitzondering was, want in 2013 en 2014 lag het aantal incidenten antisemitisch schelden op hetzelfde niveau als in 2016

9.3 Racisme

In totaal vonden wij over het jaar 2016 in de BVH 2247 incidenten met een racistisch karakter; een forse afname ten opzichte van 2015 (2732 incidenten). Het is onbekend wat de verklaring is voor deze daling, maar mogelijk is er sprake van een relatie met het grotendeels verdwijnen van de felle discussies rond de komst van vluchtelingen in het voorjaar van 2016.

Bij de meeste (89%) racistische incidenten is er sprake van een belediging. In veruit de meeste gevallen gaat het hierbij om belediging van mensen met een donkere huidskleur. Daarnaast zijn racistische beledigingen vaak gericht op mensen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond en op moslims. Bij 11% van de racistische incidenten is er sprake van racistisch geweld: meestal mishandeling, maar ook gaat het vaak om een bedreiging en in mindere mate om opruiing (een persoon of groep aansporen om strafbare feiten te begaan). Opruiing en bedreigingen komen relatief vaak voor op sociale media.

Bij 4% van de racistische incidenten ging het om een vernieling, bekladding of bekrassing van voorwerpen met racistische teksten of afbeeldingen. Dit type incidenten komt relatief vaak voor in de directe woonomgeving.

Vijf racistische incidenten betrof discriminatie van Roma en Sinti, bij 364 incidenten ging het om moslimdiscriminatie. Hier gaan we hieronder nader op in.

9.4 Moslimdiscriminatie

Moslimdiscriminatie vindt vaak plaats in combinatie met racistische motieven of uitingen, hoewel niet elke vorm van moslimdiscriminatie ook een vorm van racisme

is. Het kan immers ook om discriminatie op basis van geloof of geloofsuitingen gaan. Binnen de racistische incidenten in 2016 vonden wij in de BVH 364 incidenten van moslimdiscriminatie, een afname ten opzichte van 2015 (toen 466 incidenten werden gevonden). Mogelijk is 2015 een 'piekjaar' geweest door toegenomen maatschappelijke spanningen, in het bijzonder als gevolg van terroristische aanslagen die in 2015 zijn gepleegd in Europa en de onrust rondom de komst van grote groepen vluchtelingen die voor een belangrijk deel uit islamitische landen afkomstig zijn. In 2016 werden weliswaar opnieuw verschillende terroristische aanslagen gepleegd, die werden opgeëist door terreurgroep Islamitische Staat. Maar de onrust na de eerste grote instroom van vluchtelingen in 2015 nam af. Het aantal incidenten van moslimdiscriminatie ligt echter nog altijd aanzienlijk hoger dan in de jaren voor 2015.

9.5 Dynamiek rond racistische en antisemitische incidenten

Het diepteonderzoek bij 27 strafzaken rond antisemitisch en racistisch geweld laat zien dat er duidelijke verschillen zijn tussen daders van antisemitische incidenten en van racistische incidenten. Bij antisemitische incidenten komen eigenlijk maar twee soorten incidenten voor: overtuigingsdaders die een antisemitisch delict begaan en scheldpartijen met het woord 'Jood' tegen politieagenten.

Bij racistische incidenten zien we een veel grotere diversiteit aan incidenten. Bij ongeveer de helft van die incidenten gaat het om overtuigingsdaders, bij de andere helft om andersoortige incidenten waar het racistische element pas later wordt ingebracht.

Deze uitkomst is een duidelijke bevestiging van de bevindingen uit eerder onderzoek, dat antisemitische incidenten vaker door overtuigingsdaders worden gepleegd en racistische incidenten, naast overtuigingsdaders, vaak een oorsprong vinden in een complexer conflict. Een omgeving van gelijkgestemden lijkt daarbij een motiverende factor te zijn. Uitzondering zijn de incidenten waarbij 'Jood' als scheldwoord wordt gebruikt, voornamelijk tegen politieagenten. Opvallend is wel dat bij de zaken die bestudeerd zijn voor dit onderzoek, het niet vaak gebeurde dat antisemitisme of racisme zorgde voor een escalatie, waarbij bijvoorbeeld het slachtoffer een felle of gewelddadige reactie gaf.

9.6 Extreemrechts geweld

Ten aanzien van de ontwikkelingen van extreemrechtse formaties, extreemrechts activisme en extreemrechts geweld, zien we in 2016 duidelijke trends waarin het patroon van de voorgaande jaren werd voortgezet. De belangrijkste trend is dat de effecten van felle gepolariseerde maatschappelijke debatten over de komst en vestiging van vluchtelingen in Nederland en debatten over het uiterlijk van Zwarte Piet zich in deze periode één op één lijken te vertalen in een groei in aanhang, groei in aantallen acties en groei in extreemrechts geweld. Ook zien we dat bij het wegvallen van deze discussies, zoals medio 2016 gebeurde met het grotendeels wegvallen van de twisten rond vluchtelingen, er al snel een daling in de aanhang van extreemrechtse formaties zichtbaar wordt. Het beeld beklijft dat we over geheel 2016 een sterke toename van extreemrechts activisme en een toename van extreemrechts gemotiveerd geweld zien, die vooral in de eerste helft van het jaar plaatsvond. De vraag is of deze organisaties en hun ideeën in die periodes van felle gepolariseerde maatschappelijke debatten ook aan maatschappelijke betekenis winnen. Vertaalt deze groei zich ook naar invloed? Daar is geen eenduidig antwoord op te geven, bij gebrek aan actueel onderzoek.

9.7 De justitiële keten

Ten opzichte van het jaar daarvoor zijn in 2016 geen grote veranderingen opgetreden bij de gerechtelijke afdoening van de incidenten met een racistisch of antisemitisch aspect. Vanwege de verbeterde koppeling tussen politie en OM zien we een ruime stijging van het aantal OM-afdoeningen in 2016. En daaraan gekoppeld ook van het aantal dagvaardingen en het aantal vonnissen.

Als we kijken naar het soort en thema van de OM-afdoening valt op dat hier, in vergelijking met 2015, weinig verschil in zit. Op de thema's racisme, antisemitisch schelden en racistisch schelden wordt bij gemiddeld 65% van de incidenten de zaak gedagvaard.

Ook het wetsartikel dat het OM in 2016 gebruikte is vergelijkbaar met die in 2015. De incidenten met een antisemitisch of racistisch aspect zijn vooral afgedaan als mishandeling (43% van de OM-afdoeningen), belediging (43%) en bedreiging (23%).

Ook de gerechtelijke uitspraken in 2015 en 2016 zijn vergelijkbaar. Bij ruim 80% van de afgedane zaken volgt een strafoplegging en bij minder dan tien procent volgt vrijspraak. De typen straffen die zijn opgelegd verschillen wel. In 2016 werd bij racisme en racistisch schelden vaker gekozen voor een werkstraf in plaats van een boete. In 2015 lag dit nog andersom. Ook valt op dat in 2016 relatief meer gebruik is gemaakt van wetsartikelen ten aanzien van belediging en relatief minder van wetsartikelen ten aanzien van mishandeling. Wetsartikelen ten aanzien van discriminatie werden in beide jaren weinig gebruikt, slechts in vier procent van de strafzaken. Wanneer we het discriminatoir aspect meenemen, zien we bij zeven procent van de strafzaken dat gebruik is gemaakt van discriminatieartikelen of het discriminatoir aspect.

9.8 Slotconclusie

Het jaar 2016 had twee gezichten. In het voorjaar van 2016 speelden nog verhitte debatten rond de komst van vluchtelingen naar Nederland en Europa. Na het afsluiten van een deal met Turkije in maart 2016 nam het aantal vluchtelingen significant af en verstomde de felle discussies ook grotendeels. Dat had een zichtbaar effect op de cijfers rond racisme en rechtsextremisme in Nederland.

We zagen in 2015 al dat de onlusten en felle discussies rond vluchtelingen en de voortdurende aanslagen van moslimterroristen, leidden tot een stijging van het aantal zaken van moslimdiscriminatie. Een stijging die zich ook in het begin van 2016 voortzette. Daarnaast zette ook de toename van extreemrechtse activiteit uit 2015 in het begin van 2016 fors door. Toen met name de discussies rond vluchtelingen vanaf maart 2016 verstomden, leidde dat direct tot een daling van het aantal incidenten van moslimdiscriminatie. Waarschijnlijk leidde dat ook tot de geconstateerde daling van het aantal racistische incidenten én tot een daling van de aanhang van extreemrechtse organisaties en van extreemrechts activisme.

Concluderend zien we hier een ontwikkeling in de tijd, waarbij felle maatschappelijke discussies klaarblijkelijk samenvallen met een significante groei van aanhang en activisme van extreemrechts. Wat overigens niet perse betekent dat deze organisaties en hun ideeën in dergelijke periodes ook aan maatschappelijke betekenis winnen. Op deze

vraag is momenteel geen eenduidig antwoord te geven, bij gebrek aan actueel onderzoek.

Naast deze ontwikkelingen zien we ook een daling van het aantal intentioneel antisemitische incidenten, hetgeen niet alleen in Nederland geconstateerd wordt.³⁹ De hoeveelheid antisemitische incidenten loopt doorgaans parallel met de mate van grootschalig geweld in Israël. Nu in 2016 geen sprake was van dergelijk geweld, is een daling van het aantal antisemitische incidenten in Nederland geen verrassing.

Bij de bestrijding van racisme en antisemitisme is het strafrecht een belangrijk middel om een norm te stellen. De cijfers over opsporing en vervolging in deze rapportage laten zien dat weliswaar tachtig procent van de strafzaken eindigt in strafoplegging, maar dat daarbij zowel de strafrechtelijke discriminatieartikelen, als het discriminatoir aspect van andere strafbare feiten heel weinig gebruikt worden bij antisemitische en racistische incidenten.

39 Zie ook: <https://www.haaretz.com/world-news/europe/.premium-1.822965>

Literatuur

- Andriessen, I. & Fernee, H. (2012). *Meldingen van discriminatie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bol, M.W. & Wiersma, E.G. (1997). *Racistisch geweld in Nederland*. Arnhem: Gouda Quint.
- CIDI (2014), *Monitor antisemitische incidenten in Nederland 2013*. Den Haag.
- Donselaar, J. van (1997). *Monitor Racisme en Extreem Rechts. Eerste Rapportage*. Leiden: LISWO.
- Landelijke Vereniging tegen Discriminatie (2017). *Factsheet meldingen discriminatie 2016*. Leeuwarden: LvtD.
- Meldpunt Internet Discriminatie (MiND) (2017). *Jaarverslag 2016*.
- Mink, I. & Bon, S. van (2017). *Discriminatiecijfers in 2016: Een rapport over registraties van discriminatie-incidenten door de politie, en meldingen bij antidiscriminatievoorzieningen en andere organisaties in Nederland*. Rotterdam/Den Haag: Art.1/Politie.
- Mudde, C. (2017) Learning from Le Pen. *Hope not Hate*, 2017 (32), p. 11.
- Tierolf, B., Hermens, N., Drost, L. & Kapel, M. van (2015). *Vierde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2014*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tierolf, B., Hermens, N., Drost, L., & Mein, A. (2013). *Racisme, antisemitisme, extreemrechts geweld en discriminatie in Nederland: Rapportage incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling 2010 en 2011*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tierolf, B., Kapel, M. van & Hermens, N. (2015). *Vijfde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Valk, I. van der (2017). *Monitor moslimdiscriminatie: Derde rapportage, met special: online beeldvorming over moslims en islam*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Wagenaar, W. & Donselaar, J. van (2010), *Racistisch en extreemrechts geweld in 2009*. In: Rodrigues & Van Donselaar (red). *Monitor Racisme en Extremisme, negende rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting.
- Wolf, E., Berger, J., & De Ruig, L. (2013) *Antisemitisme in het voortgezet onderwijs: eindrapport*, Zoetermeer: Panteia.

Bijlage 1 Definities gebruikte terminologie

Incident

Een gebeurtenis waar de politie bij betrokken wordt. Dit kan letterlijk alles zijn: een misdrijf, een overtreding, een ongeluk, een 112-mel-ding, een demonstratie, Koningsdag, enzovoort.

Mutatie

De digitale registratie van alles wat er rondom een bepaald incident heeft plaatsgevonden, zoals een beschrijving van de gebeurtenis, de betrokken personen, verdachte(n), aangifte(s), getuigenverklaringen, verhoren, alle opgemaakte processen-verbaal per gebeurtenis.

Incidentcode

De code die de politie aan elk incident koppelt. Deze code geeft weer wat voor soort incident het betrof. Er zijn honderden incidentcodes die de situatie beschrijven van wat heeft plaatsgevonden. Het gaat hierbij om strafbare feiten (bijvoorbeeld 'bedreiging' of 'winkeldiefstal met geweld' of 'vernieling van/aan openbaar gebouw'), maar ook om overtredingen (bijvoorbeeld 'snelheidsovertreding rrv90'), of om gebeurtenissen waar de politie altijd bij betrokken wordt (bijvoorbeeld 'verkeersongeval met uitsluitend materiële schade' of 'begeleiding demonstratie').

Wij hebben deze incidentcodes vervolgens op dezelfde wijze gegroepeerd als in de eerdere monitoren waarbij echter één categorie is toegevoegd, namelijk 'ruzie'.

- Geweld
- Belediging
- Bedreiging
- Bekladding
- Discriminatie
- Diefstal
- Overlast
- Wapenbezit
- Manifestaties en aandachtsvestigingen
- Vernieling
- Ruzie

Proces-verbaal

Een proces-verbaal is een officieel op papier gesteld verslag van de politie. Dit verslag bevat enkele belangrijke feiten. De politieambtenaar heeft alle feiten in het proces-verbaal opgeschreven die hij of zij zelf heeft waargenomen. Dit zijn ook verklaringen die de politieambtenaar van de verdachte(n) of getuige(n) heeft gehoord. Alles wat verdachten of getuigen hebben verklaard staat in het proces-verbaal.

Verdachte

Iemand van wie het redelijk vermoeden bestaat dat hij/zij een bepaald strafbaar feit gepleegd heeft.

Aangifte

Het melden van een strafbaar feit (misdrijf of overtreding) bij de politie. Wettelijk gezien is een aangifte een verzoek aan de officier van justitie om tot strafrechtelijke vervolging van de dader(s) over te gaan.

Afdoening door het OM

Het Openbaar Ministerie kan verschillende acties ondernemen in zaken die via een proces-verbaal bij het OM worden aangebracht. Hierna beschrijven we de belangrijkste acties die in deze rapportage aan de orde komen.

Sepot

Wanneer het OM een zaak tegen een verdachte niet doorzet, is dat een sepot.

Transactie

Door het betalen van een geldsom, voorgesteld door de officier van justitie, kan de verdachte bij lichte misdrijven voorkomen dat hij voor de rechter moet verschijnen.

Strafbeschikking

Het Openbaar Ministerie heeft de bevoegdheid om zelf bepaalde straffen en maatregelen op te leggen zonder tussenkomst van de rechter. Dat wordt mogelijk voor overtredingen of misdrijven waarop een maximum gevangenisstraf staat van niet meer dan zes jaar.

Dagvaarden

Als een sepot, transactie of strafbeschikking niet aan de orde is, volgt de gang naar de strafrechter. Het Openbaar Ministerie zorgt dan dat de verdachte een dagvaarding krijgt: een officiële schriftelijke oproep waarin de officier van justitie de verdachte oproept om op een bepaalde dag voor de rechter te verschijnen. In de dagvaarding staat ook waar de officier de verdachte van beschuldigt.

Voeging

Soms kan het OM beslissen om zaken samen te voegen alvorens tot vervolging over te gaan; dit betreft een administratieve handeling.

Overdracht

Een andere administratieve handeling betreft de overdracht van een zaak aan een officier van justitie in een ander arrondissement.

Bijlage 2 Toelichting koppeling politiebesteden en OM-besteden

Dit jaar hebben we voor het eerst gebruik kunnen maken van BOSZ voor de koppeling van politie incidenten met de gerechtelijke afdoening. Hiermee is een enorme stap voorwaarts gezet ten aanzien van het inzicht in hoe zaken die in het ene circuit (de politie) binnenkomen, in de daaropvolgende circuits (het Openbaar Ministerie en de rechtbanken) worden afgedaan. Hoewel de koppeling via BOSZ veel beter en completer werkt dan voorheen, blijven de kenmerken die we ten aanzien van de eerdere handmatige koppeling constateerden, bestaan in het nieuwe systeem. Zo kunnen er binnen één politiemutatie meerdere PV-nummers worden vastgelegd. Als er bijvoorbeeld meerdere verdachten zijn, kunnen zij elk een eigen proces-verbaal krijgen. Ook aangevers kunnen een eigen proces-verbaal krijgen binnen een mutatie, dus relatief gezien kunnen er veel verschillende PV-nummers voorkomen bij één mutatie. Bij het OM worden alle processen-verbaal afzonderlijk bekeken om te bepalen of er een zaak van moet komen. In deze afweging worden processen-verbaal van aangifte natuurlijk gecombineerd met de bijbehorende verdachten, waarbij het wel zo kan zijn dat elke afzonderlijke verdachte binnen een mutatie een aparte zaak wordt. Tegelijkertijd kan één mutatie van één verdachte, worden samengevoegd met andere incidenten van dezelfde verdachte, tot uiteindelijk één OM-zaak. Vervolgens kan de zaak worden afgedaan. Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden, de zaak kan worden geseponneerd of administratief beëindigd, er volgt geen verdere actie richting personen of zaken. Daarnaast mag het OM ook voor een aantal veel voorkomende strafbare feiten, wanneer de schuld vaststaat, zelf een straf opleggen (een boete of een taakstraf): de OM-strafbeschikking. Deze dient in de toekomst de OM-transactie te vervangen. Op dit moment bestaan ze echter beide nog. De transactie is een aanbod van het OM aan de verdachte om, in geval van een aantal kleinere veelvoorkomende vergrijpen, de strafvervolgning af te kopen met een boete. In beide gevallen (transactie en OM-strafbeschikking) wordt het feit opgenomen in het strafblad van de persoon. Verder kan besloten worden om zaken te voegen. Meestal worden dan verschillende belastende feiten samengevoegd tot één zaak.

Als het OM besluit om een zaak voor te laten komen bij de rechter, dan zal de officier van justitie een dagvaarding opmaken waarin de tenlastelegging staat vermeld en de verdachte wordt opgeroepen om op een bepaalde dag en tijd voor de rechter te verschijnen. Dan volgt de rechtszaak en spreekt de rechter het vonnis uit. Er zijn verschillende mogelijkheden waarop een zaak kan worden afgedaan als deze voor de rechter komt. Allereerst kan de zaak als het ware worden stopgezet. Het gaat dan om een nietigverklaring, niet-ontvankelijkverklaring (OM) of niet-bevoegd-verklaring (rechter). Daarnaast is er de mogelijkheid tot 'voeging ter zitting'. Dit is hetzelfde als de voeging door het OM, alleen worden hier verschillende rechtszaken, ter zitting van één van de rechtszaken, gecombineerd met andere zaken en onder een nieuw nummer voortgezet. Een andere mogelijkheid waartoe de rechter kan beslissen is vrijspraak of ontslag van alle rechtsvervolgning; de zaak eindigt dan zonder veroordeling. Ontslag betekent dat wel kan worden bewezen dat het feit is begaan, maar dat dit feit of de dader om een of andere reden niet strafbaar is. Tot slot kan de rechter beslissen dat de verdachte wel schuldig is en een straf of maatregel opleggen, de zogenaamde strafoplegging. Dit is de grootste categorie, waarbij veel verschillende strafmogelijkheden op te leggen zijn.

De complexiteit van de onderlinge relaties tussen de systemen maakt duidelijk dat er op verschillende plekken ruis blijft voorkomen. Met de komst van BOSZ is een gedeelte van de ruis nu opgelost, maar het feit blijft dat de in hoofdstuk 8 genoemde aantallen altijd voort komen uit een combinatie van gegevens, namelijk politie-incidenten, OM-afdoeningen en rechtszaken. Dit betekent dat wij niet spreken over werkelijke aantallen OM-afdoeningen en rechtszaken. Dit omdat het regelmatig voorkomt dat politie-incidenten worden gecombineerd in één OM-afdoening (voegen), en verschillende OM-zaken in één rechtszaak worden behandeld. Dat ene vonnis in die rechtszaak zien we vervolgens terug bij alle betrokken OM-zaken en alle betrokken politie-incidenten. Zo kan het lijken alsof er wel tien vonnissen zijn geweest bij tien verschillende politie-incidenten, terwijl dat maar één rechtszaak is geweest waarin tien politie-in-

cidenten zijn gevoegd. De politie-incidenten en OM-zaken bespreken we vanuit de werkelijke aantallen, de rechtszaken bespreken we altijd gecombineerd met ofwel politie-incidenten ofwel OM-zaken. De genoemde aantallen komen dus altijd voort uit een combinatie van gegevens.

Verder is van belang te begrijpen dat de basis van onze cijfers de mutatienummers zijn, dit betekent dat wanneer incidenten worden gecombineerd in één OM-zaak, wij het resultaat van die betreffende OM-zaak terugzien bij alle betrokken mutatienummers. Hetzelfde geldt voor de rechtszaken. Wanneer er verschillende OM-zaken zijn gevoegd (waarbinnen ook weer gecombineerde politie-incidenten kunnen voorkomen) in één rechtszaak, zien wij het betreffende vonnis in die rechtszaak terug bij alle incidenten die zijn gevoegd en gecombineerd.

Bijlage 3 Incidenten naar incidentcode

Tabel Type delict (incidentcodes) 2014-2016

Type delict	2014		2015		2016	
	Aantal incidenten	%	Aantal incidenten	%	Aantal incidenten	%
Bedreiging	517	12,6	459	11,0	511	12,7
Belediging	465	11,4	375	9,0	568	14,1
Diefstal	165	4,0	93	2,2	113	2,8
Discriminatie	533	13,0	478	11,5	501	12,4
Geweld	780	19,1	650	15,6	681	16,9
Manifestaties en Aandachtsvestigingen	105	2,6	59	1,4	0	0,0
Overlast	265	6,5	252	6,1	236	5,8
Ruzie	363	8,9	388	9,3	255	6,3
Vernieling (inclusief bekladding)	201	4,9	610	14,6	671	16,6
Wapenbezit	13	0,3	15	0,4	8	0,2
Overige delicten	685	16,7	785	18,8	494	12,2
Totaal	4092	100	4165	100	4038	100

Tabel Type delict (incidentcodes) per thema in 2014 t/m 2016

	Intentioneel antisemitisme			Racisme			Moslimdiscriminatie		
	% 2014 N=76	% 2015 N=57	% 2016 N=35	% 2014 N=2764	% 2015 N=2732	% 2016 N=2247	% 2014 N=142	% 2015 N=466	% 2016 N=364
Bedreiging	11%	16%	3%	11%	13%	16%	10%	16%	18%
Belediging	11%	4%	6%	10%	9%	11%	11%	8%	10%
Diefstal	0%	0%	0%	4%	2%	3%	1%	2%	1%
Discriminatie	26%	30%	60%	17%	14%	18%	32%	20%	24%
Geweld	14%	7%	9%	16%	21%	23%	17%	14%	14%
Manifestaties en aandachtsvestigingen	3%	5%	0%	2%	1%	0%	1%	1%	0%
Overlast	3%	2%	6%	8%	5%	4%	6%	4%	5%
Ruzie	7%	4%	3%	10%	12%	9%	10%	11%	5%
Vernieling (inclusief bekladding)	9%	12%	3%	6%	5%	6%	4%	7%	10%
Wapenbezit	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Overig	17%	21%	11%	16%	17%	11%	10%	19%	12%
	Antisemitisch schelden			Racistisch schelden			Schelden tegen moslims		
	% 2014 N=710	% 2015 N=424	% 2016 N=761	% 2014 N=825	% 2015 N=842	% 2016 N=945	% 2014 N=88	% 2015 N=222	% 2016 N=34
Bedreiging	15%	14%	14%	17%	16%	19%	25%	19%	26%
Belediging	15%	19%	33%	14%	12%	12%	10%	7%	18%
Diefstal	7%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	5%	3%
Discriminatie	1%	6%	1%	4%	9%	2%	5%	9%	3%
Geweld	18%	12%	14%	35%	32%	33%	30%	29%	41%
Manifestaties en aandachtsvestigingen	6%	2%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%
Overlast	6%	6%	8%	3%	2%	4%	7%	3%	0%
Ruzie	3%	4%	2%	8%	9%	11%	3%	10%	0%
Vernieling (inclusief bekladding)	3%	8%	4%	3%	4%	4%	1%	5%	0%
Wapenbezit	1%	1%	0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%
Overig	26%	24%	20%	11%	12%	10%	15%	13%	9%

Bijlage 4 Onderzochte incidenten

Tabel *. De 27 onderzochte incidenten – Typering en inhoud

Soort incident	Inhoud incident
Racistisch schelden	Noemt zorgverlener 'Zwarte aap, bosaap en ga terug naar de jungle.'
Racistisch schelden	Scheldt in vier dagen drie slachtoffers uit en belandt in een gevecht met één van hen: 'Kankerzwarte, kankerapen en kankerneegers.'
Racistische belediging	Plaatst op Facebook een afbeelding met tekst 'Plaats vrijmaken voor vluchtelingen? Auschwitz staat momenteel leeg!.'
Racistische belediging	Roept naar buurvrouw en buurman (Armeens): 'Rot op naar je eigen land!'
Racistisch schelden	Ruzie tussen Nederlandse en Afrikaanse buurmannen. Centraal staan de teksten: 'Afrikaanse mensen zijn zwarte apen, je moet terug naar Afrika en zwarte pikken.'
Racistische belediging	Roept naar voorbijgangers met Nederlands-Marokkaanse achtergrond: 'Nederlands praten of opdonderen, ga terug naar je eigen land, jullie komen alleen maar om te bedelen, jullie vragen alleen maar een uitkering aan.'
Racistische belediging	Online reactie op nieuwsartikel: 'De enige goeie moslim is een dode moslim. Bevrijd Nederland van dit kankergezwel en stem op Wilders.'
Racistisch schelden	Roept in het park naar een onbekende: 'Vieze zwarte kankerap, jullie moeten allemaal dood' en 'Kanker Marokkanen.'
Racistisch schelden/belediging	Roept naar winkelmedewerkers: 'Kankermoslim, kutmoslims, ze moeten weg, ze moeten terug naar hun eigen land.'
Racistische bedreiging	Schrijft op Facebook over Sylvana Simons: 'Afschieten dat wijf!'
Racistische bedreiging/belediging	Plaatst op Facebook en Youtube een dreigend filmpje over Sylvana Simons.
Racistische bedreiging	Plaatst op Facebook: 'Zulke mensen moeten gewoon uit de weg geruimd worden.'
Racistische belediging	Plaatst op Facebook: 'Ze lijkt zelf al op zwarte piet alleen nog een hoedje. En zwarte piet is knapper dan die boomaap.'

Racistische bedreiging	Maker van een filmpje waarin Sylvana Simons opgehangen wordt en de Ku Klux Klan te zien is.
Racistisch schelden/belediging	Plaatst op Facebook; 'Als al die apenkoppen het hier zo erg vinden, laten ze dan oprotten naar een land waar ze qua kleur niet opvallen.'
Racistisch schelden/belediging	Plaatst op Facebook: 'Ach weet je waar moslim voor staat Met Ons Samen Leven Is Moeilijk dus kan dat apenvolk nix kwalijk nemen en als het niet naar hun zin is tifstralen ze toch lekker op naar de rimboe waar het alzo goed is maar geen uitkeringen of wat voor geld dan ook van Nederland geven zo dat wij Nederlanders of zoals die Bokito het zegt 'blank tokkie volk' het weer eens goed kunnen krijgen ooit waren wij het rijkste land terwel we 1 van de kleinste landen zijn dus als het niet bevalt pleur dan lekker op.'
Racistisch schelden/belediging	Plaatst op Twitter: 'Lekker oprotten uit dit land, leve KKK.'
Racistisch schelden	Zegt tegen toezichthouder: 'Kanker nigger en Kanker zwarte.'
Racistisch schelden	Zegt tegen BOA: 'Roetmop, ga naar je eigen land!'
Antisemitisch schelden	Roept meerdere malen tegen politie: 'Kankerjoden'
Antisemitisch schelden	Roept naar de politie: 'Kanker vieze jodenneus (..) kankerjood'
Antisemitisch schelden	Roept naar de politie: 'kankerjood'
Antisemitische belediging	Schrijft een rap die openbaar op het internet staat met de tekst: 'Ik haat die fucking Joden nog meer dan de nazi's.'
Antisemitische belediging	Draagt tijdens NVU-demonstratie een spandoek met 'Defend Europe', draagt een anti-neuzensticker en een T-shirt met Combat 18.
Antisemitische belediging	Draagt tijdens NVU-demonstratie een spandoek met 'Defend Europe' en draagt een anti-neuzensticker.
Antisemitische belediging	Brengt tijdens NVU-demonstratie de Hitlergroet en roept hierbij 'Fascisten'. Draagt een spandoek met 'Combat 18, whatever it takes'.
Antisemitische belediging	Draagt tijdens NVU-demonstratie een spandoek met 'Combat 18, whatever it takes'.

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

Anne Frank Stichting
Drs. B. Tierolf
M. van Kapel, MSc.
Mr. drs. L.F. Drost

Met medewerking van

W. Wagenaar, MSc. (Anne Frank Stichting)
R. den Heijer

Omslag
Uitgave

Ontwerppartners, Breda
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-858-0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Deze rapportage toont de ontwikkelingen van racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland tot en met 2016. Dit onderzoek wordt voor het zesde jaar uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut, in opdracht van de Anne Frank Stichting. Opvallend resultaat is de daling in 2016 van racisme, moslimdiscriminatie en extreemrechts geweld, na de opleving in 2015. Ook het antisemitisme daalde in 2016, hoewel antisemitisch schelden wel weer vaker voorkwam. Dit rapport bevat, naast een beschrijving van deze resultaten, ook een apart hoofdstuk over de dynamiek van antisemitische en racistische incidenten in strafzaken. De basis voor deze cijfers zijn de registraties van de politie over incidenten die plaatsvonden in 2016. De verbeterde koppeling van deze gegevens aan de registraties van het Openbaar Ministerie laat zien dat het aantal uitspraken door de rechtbank op basis van discriminatiewetgeving nog altijd gering is.